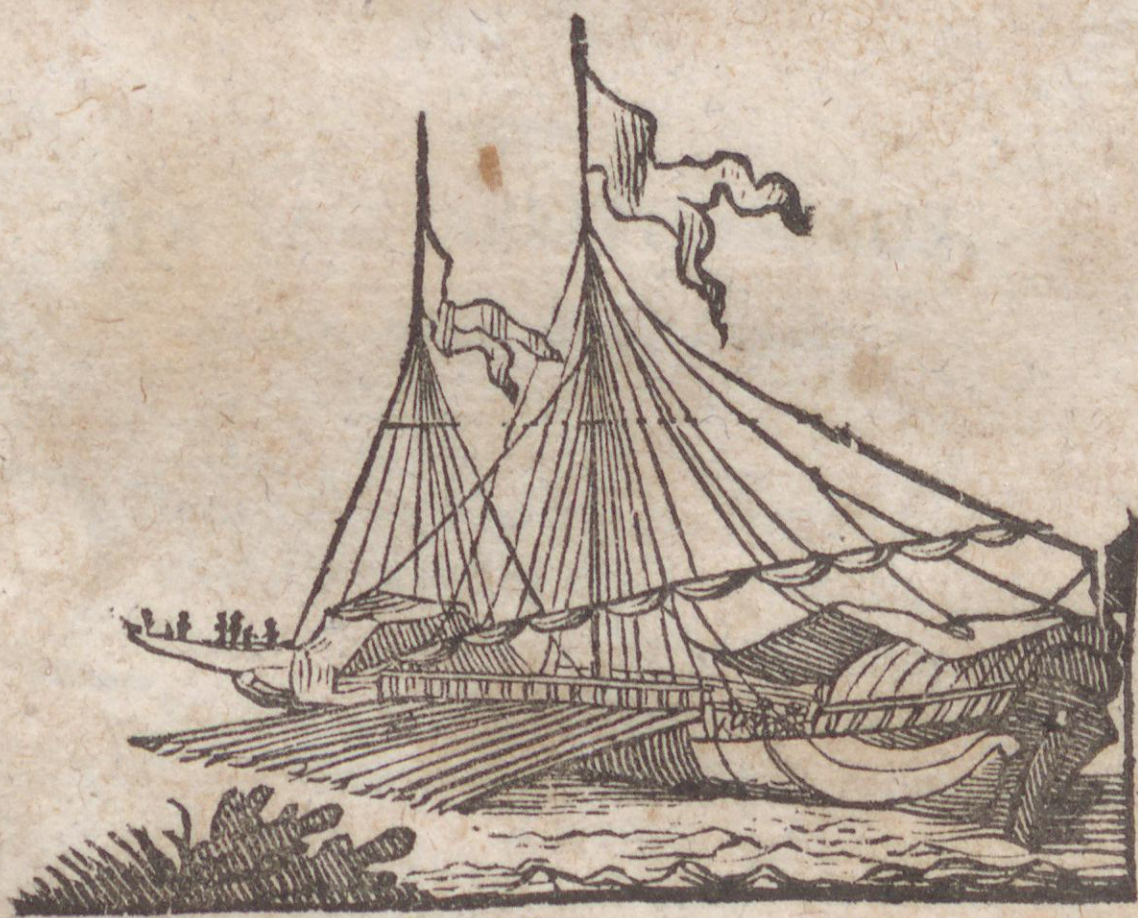

MUSEUM HELVETICUM

Ad juvandas Literas in publicos
Ufus apertum.

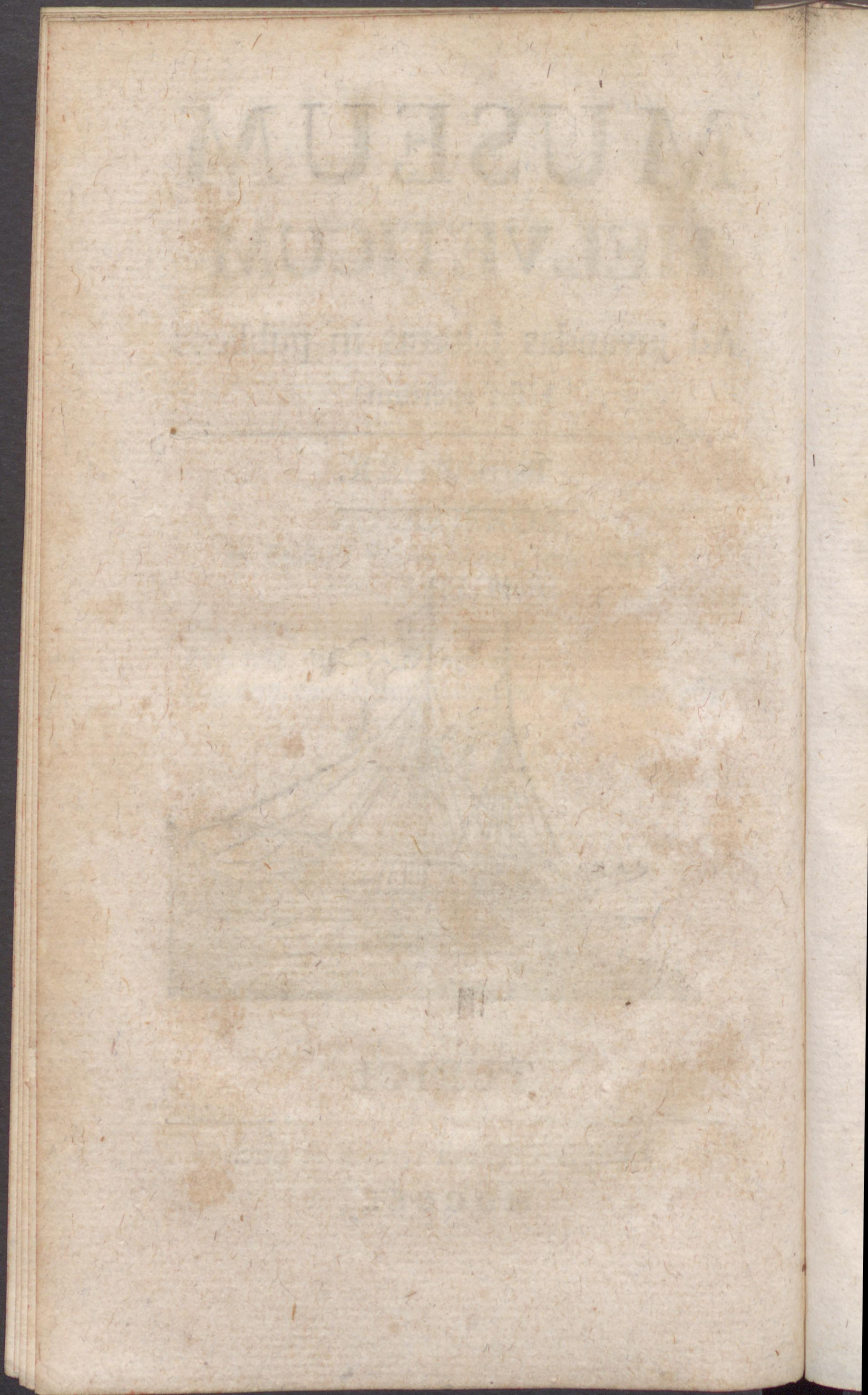
Particula XX.

TURICI.

Litteris Conradi Orellii & Soc.

MDCCLI.

DISSERTATIONE LOGICA(*)

VIM ARGUMENTI

quod a

CONSENSU MULTITUDINIS

duci solet,

expendit

JO. JAC. BREITINGERUS,

Ling. Græc. Prof. Public.

Thesis I.

QUum viderent homines, singuli suæ imbecillitatis adversus mala ingruentia sibi conscii, quanta vis esset in consiliorum animorumque consensione, atque etiam in virium ad communia isthæc mala propulsanda con-

Tom. V.

Kk

jun-

(*) Conscripta est hæc Dissertatio non proprio quodam motu aut impulso, sed hoc pietatis officium jure suo requirente Viro plurimum Venerando atque doctissimo DAVIDE LAVATERO, Philosophiæ Prof. Ord. qui gravi tum temporis morbo conflictatus, ne S. Ministerii Candidatorum ad ulteriora properantium vota suffraginaret, mihi hoc munus imposuit: Atque etiam argumenti

junctione, quamque tutum ac certum adversus calamitates, quibus vita hominum obnoxia atque exposita est, præsidium sibi esset paratum in Societate plurium: admodum proclive erat in eam opinionem adduci, quasi in ipsa Multitudine atque plurium in eandem Sententiam Conspiratione, in se spectata, præcipuum aliquod esset rerum præsidium ac firmamentum. Ad hanc deinde alia accessit consideratio, quæ ad fidem huic persuasioni conciliandam quammaxime fuerat idonea:

delectum idem ille Vir spectatissimus, præ cuius iudicio omnes malevolorum Susurros contemno, suo calculo probavit: Et, quod præfiscine dixerim, nostram tractationem huic Argumento aliquam lucem accendisse mihi adhuc persuadeo. Visum est autem hanc Dissertationem, cujus rariora supersunt exempla, huic Museo nostro inferre, ut cuivis potestas fieret hæc cum Bælianis conferendi, & ut larvati Scurræ Turicensis impudentia detegatur: quem ubi verum suum nomen profiteri fuerit ausus, Decas illa Candidatorum, qui hanc Dissertationem publice propugnarunt oppugnaruntque, ut bipedum mendacissimum publice coarguere possent atque turpes ejus calumnias & miseræ sophistications facillima opera diluere. Atqui ne quidem isto labore opus esset, sola enim nominis professio patefaceret, dudum illum fidem omnem decoxisse. Hunc ego si virum bonum esse putarem, monerem adhuc officii virorum bonorum: Istud vero si facerem, novi, oleum & operam perderem, ille enim cum Nevio rideret meam amentiam, qui in vita ejus rationem summi officii desiderem & instituta bonorum virorum requiram. Commendabo ipsi lectionem Libelli Dornavii, qui inscribitur: HOMO DIABOLUS i. e. Sylloge Auctorum qui de Calumnia remediisque adversus eam scripserunt, quique Francofurti An. 1618. prodiit:

- - - *Sunt certa piacula, quæ te
Ter pure lecto poterunt recreare libello.*

J. J. B.

nea: observabant scil. apud omnes gentes obtinere & quasi communi aliqua lege constitutum esse, ut in judiciis de causis civilibus, & quæ maxime ad humana commoda & vitæ tranquillitatem pertinerent, consensus multitudinis ad dirimendas lites & finiendas concertationes plurimum possit, ita quidem, ut quibus singulis, integra re, dissentire fas fuerat; ea peracta, quod pluribus placuisset, cunctis tuendum foret: In ejusmodi enim judiciis, ut PLINIUS Lib. II. Epist. XII. ad Arrianum suum de hujus consuetudinis necessitate loquitur; *numerantur sententiæ, non ponderantur: Nec aliud in publico consilio potest fieri, in quo nihil est tam inæquale, quam æqualitas ipsa, nam cum sit impar prudentia, par omnium jus est.* (a) Maximam vero huic persuasioni vim conciliavit & auctoritatem, quod intelligerent, homines cetera moribus, legibus ac institutis adeo diversos sibi invicem adversos, ut aliquando præter corporis formam vix quicquam haberent, cur ad eandem speciem referri possent; (b) nihilominus tamen in quibusdam cognitionis principiis & veritatibus Societati conservandæ admodum salutaribus ita amice conspirare, quasi re prius inter ipsos deliberata mutua isthæc consensus esset constituta: Quid enim, ut sunt homines in judicando præcipites, facilius erat quam sibi persuadere, communem Multitudinis

Kk 2 in

(a) Videatur in hanc rem Amplissimi Viri J. JAC. LEONIS Dissertatio jurid. de Pluralitate Suffragiorum in causis Religionis: quam quum rarius obvia esset, MUSEO HELV. inferre placuit.

(b) Videbis MAXIMI TYRII Dissert. I. ubi oratorum more hoc argumentum illustrat.

in quacunque re Consensum insigne veri criterium & certissimam Naturæ vocem ; atque hanc sibi iudicii normam statuere, ut *quicquid in communibus hominum sensibus positum esset, id quoque in ipsa Natura situm atque fixum esse* censerent, quæ CICE-
RONIS in Orat. pro Cluentio verba sunt.

II.

Quapropter, quotiescunque ad humani ingenii rationem atque indolem respicere soleo, desino mirari qui factum sit, ut hoc *argumentandi genus*, quod *A MULTITUDINE IDEM SENTIENTIUM* repeti solet, usu ita invaluerit, ut promiscue ad omnis generis veritates, necessarias æque ac contingentes, stabiliendas fuerit translatum, & a doctis perinde atque indoctis tantopere frequentatum, ut nulla fere in divinis aut humanis rebus paullo gravior Quæstio incidat, in qua non ad hoc argumentum, tanquam ad sacram aliquam anchoram confugiant & certissimum se causæ suæ præsidium in eodem invenisse sibi persuadeant. Ut enim plura alia in præsentiarum omittam, non posset inveniri aliud veritatis criterium seu argumentum, quod hominibus cognoscendi quidem veri avidis, iis autem, quibus ad res cognoscendas opus est, præsiidiis destitutis & moræ omnis ac laboris impatientibus magis esset aptum & attemperatum ; quam quod fiducia in Multitudinis Consensu, in quo sine ulla tua molestia possis acquiescere, absolvitur : Simul tamen ejusmodi est, ut Critici alicujus diligentiam & multæ ac variæ lectionis apparatus & ostentationem nullo modo refugiat.

III. Nemi-

III.

Nemini, qui in Historia philosophica non plane hospes sit, potest esse obscurum, quantum in causa omnium gravissima, ubi agitur de Dei existentia, quæ omnis Religionis tam naturalis quam revelatæ fundamentum est, huic Argumento a Multitudinis Consensione petito, nunquam non fuerit tributum. Quod si plerosque (a) nostri ævi Scriptores audias, CICERO de Nat. D. Libr. I. c. 16. 17. hoc Argumento jam fuerat usus: in quo tamen vehementer falluntur: nam Cicero eo in loco *Velleium* Epicureum inducit de Diis disputantem, & ita quidem, ut non Deum, sed Deos esse, in eoque omnes gentes consensisse, dicat: Verba ejus præter cætera hæc sunt: *Cum non instituto aliquo, aut more, aut lege sit opinio constituta, maneatque ad unum omnium firma consensio: intelligi necesse est, ESSE DEOS, quoniam insitas eorum, vel potius innatas cognitiones habemus.* De quo autem omnium natura consentit, id verum esse necesse est. *ESSE igitur DEOS confitendum est. Quod quoniam fere constat inter omnes, non Philosophos solum, sed etiam indoctos: fateamur constare illud etiam, hanc nos habere sive anticipationem, ut ante dixi, sive prænotionem Deorum.* Ex hac autem Velleii disputatione admodum perspicuum est, veteres in hoc Argumento ab omnium, hoc est secundum Velleii interpretationem, ipsius Naturæ, consensione repetito, Polytheismo præsidia invenisse. Quam

Kk 3

varie

(a) Ita celeberrimi nominis Theologus J. A. TURRETINUS Operum Vol. I. Disertatione II. de Existentia Dei §. LVII. p. 118. hæc verba, hosque sensus perperam Ciceroni tribuit.

varie autem jam olim de hujus Argumenti virtute
 senserint, ex *Cottæ* Pontificis, sub cujus persona
 nonnulli (a) Ciceronem suos sensus exponere con-
 jiciunt, oratione cap. 23. de N. D. manifestum
 est; ubi stoicus ille hæc ad superiorem Velleii ar-
 gumentationem reponit: *Placet omnibus fere, mihi-
 que ipsi in primis, DEOS ESSE. Itaque non pugno:*
 (b) *Rationem tamen eam, quæ a te affertur, non satis
 firmam puto. Quod enim omnium gentium generumque
 hominibus ita videretur, id satis magnum esse argumen-
 tum dixisti, cur ESSE DEOS confiteremur: quod cum
 LEVE per se, tum etiam FALSUM est. Primum
 enim unde notæ tibi sunt opiniones nationum? Equidem
 arbitror multas esse gentes sic immanitate efferatas, ut
 apud eas nulla suspicio Deorum sit. . . Non est igitur
 tam explorata ista ratio ad id, quod vultis, confirman-
 dum, quam videtur. Sed quia commune est hoc ar-
 gumentum aliorum etiam Philosophorum, omittam hoc
 tempore: ad vestra propria venire malo. Quod autem
 deinde isthoc pro summi Numinis existentia Argu-
 mentum a christianis Doctoribus omni ætate ma-
 ximo loco fuerit habitum, Systemata illorum &
 Compendia Doctrinæ abunde docent, in quæ
 istud, tanquam spoliū hostibus ereptum, &
 causæ*

(a) In hanc rem consuli meretur Viri Celeberrimi,
 Collegæ conjunctissimi & Amici ex paucis J. J. ZIMMER-
 MANNI Disertatio de Theologia M. T. CICERONIS
 in Musei Helv. Partic. III. p. 426. seqq.

(b) Licuit ergo, semperque licebit, *Cottæ* exemplo,
 Doctorum argumenta, quibus in probanda quacunque
 veritate varie uti solent, sub examen revocare, atque
 etiam si minus fuerint idonea, ea repudiare, citra nega-
 tæ veritatis suspensionem. Thesis enim propterea non est
 falsa, quod a nonnemine fuerit male probata,

credat. Cum de (a) ANIMARUM ÆTERNITATE disseritur, non leve momentum apud nos habet consensus hominum, aut timentium inferos, aut colentium. (b) Utar hac publica persuasione? Neminem invenies, qui non putet, & sapientiam bonum & sapere. Non faciam quod victi solent (qui ubi succubuerunt populi misericordiam implorant,) ut provocem ad populum: nostris incipiemus armis conflagrare. Ex quo tamen loco id manifestum esse arbitror, ipsum Senecam non admodum præclare de hujus argumenti, cujus tam varius usus erat, auctoritate ac dignitate sensisse, qui diserte negat se eo in hac quæstione, de qua illa Epistola agit, uti velle, ne desperatæ ac profligatæ causæ patrocinari videri possit.

V.

Ceterum de promiscuo usu, seu verius abusu, hujus Argumenti, quo pro generali veritatis criterio Multitudinis Consensus habetur, neque illud omittendum est, quod omnium temporum experientia satis confirmatum dedit, non esse aliam persuasionem augmentis artium & scientiarum ac promovendæ veritati magis noxiam, funestam & adversam, atque illa est, quæ huic Argumento invictum robur tribuit, idque tanquam Lesbiam aliquam regulam, quam in omni judicio sine periculo

(a) Passim etiam christiani Doctores hoc argumento ad probandam mentis humanæ immortalitatem uti solent: vide præter cæteros Celeberr. TURRETINUM Opp. Vol. I. Diss. XII. §. XVIII. p. 328. seqq.

(b) Hac interpunctione Senecæ huic sententiæ nova lux affunditur: quum sc. hæc verba: „Utar hac publica persuasione?“ per interrogationem accipiuntur: quod poscit illa, quæ sequitur correctio: „Non faciam &c.“

periculo erroris sequi liceat, venditat: Ubi enim semel ista opinio hominum animos insedit, quasi dubium aut suspectum esse non possit, quod pluribus probatur, aut quasi vel levissima suspicio erroris, a quo præcipua aliqua humani generis vel societatis pars in transversum acta fuerit, non possit non cum eorundem opprobrio & contumelia esse conjuncta; profecto nullus emendandis pristinis institutis, aut usu confirmatis opinionibus corrigendis locus relictus est; contra vero communibus erroribus ac consuetudinibus nova auctoritas conciliatur, quam impune aut sine gravi periculo convellere nemo ausit; quis enim ob detectum aliquem errorem aut veritatem noviter inventam, universi generis humani aut integræ aliqujus Societatis invidiam, simultates ac inimicitias æquo animo susciperet, postquam intellexit, se non posse in castigandis communibus hominum erroribus aut moribus quicquam tentare, quin statim calumniam insolentiæ & exprobratæ cæteris hominibus stultitiæ, incurrat? Ut taceam eo vesaniæ processisse homines hac persuasione imbutos, ut eos non puduerit, populi, qui non alia re quam numero valet, sensibus ac vocibus (a) sacrilego ausu divinitatem tribuere, quibus fidem & assensum non adhibere summum nefas foret & piaculo dignum: Id enim, quod in communi sermone sæpe jactari audias: *Vox Populi, vox Dei*; quin inter illa prodigia referendum sit, de quibus T. LIVIUS commemorat, quod sæpe boves etiam locuti fuerint, nullus dubito.

Kk 5

VI. Age

(a) Vide Mahler der Sitten Sect. LXII. nec non CHARRON de la Sagesse Livr. I. Cap. 48. circa finem.

VI.

Age vero jam, dispiciamus quis huic argumentationi a Consensu Multitudinis locus, quis usus assignari debeat, quodve pretium ei statuendum sit. Et magnam quidem esse ac prorsus singularem Multitudinis vim variis in partibus, nemo est, qui inficias ire auset: Primum enim in corporis viribus id adeo manifestum est, ut probatione nulla indigeat: has enim a pluribus conjunctas in tantum augeri, ut aliquando ad producendos effectus sufficiant, qui humanas facultates immensum quantum superare videntur: nihilque tam arduum aut difficile esse videtur, quod homines sociata opera efficere non possint. Deinde quin etiam in consultationibus de rebus dubiis & incertis, magna multitudinis quoad ingenii prudentiam vis sit, dubium nullum est: etenim quum eventus rerum futuri ab infinito prope circumstantiarum numero & concursu, quibus singulis haud leve est in determinando casu momentum, sint suspensi; nemo autem unus tanta animi sagacitate aut rerum usu ac providentia polleat, ut singula, quæ ad eventum hoc vel alio modo determinandum concurrunt, animo prospicere possit; recte & prudenter plures in consilii societatem adhibentur: quam consiliorum conjunctionem nos significanter designamus per *die Köpfe zusammenstoßen*: hujus autem prudentiæ rationem vulgus hoc proverbio efferre solet: *Oculi plus vident quam oculus*: Quo plura autem, quæ ad propositum animi vel promovendum vel sufflaminandum incidere possunt, divinando præcipimus, eo felicius cavere possumus, ne successu careat consilium. Neque tamen, quod probe observari velim, in hujusmodi

modi deliberationibus ea Multitudinis vis est, ut unquam possit eventus certitudinem præstare: Hinc recte CICERO Libr. XVI. ad Attic. Epist. VII. *Quid debet, inquit, qui consilium dat, præstare præter fidem?* Et si in re aliquantum dubia prudentissimi quique in consilium advocarentur, singulos tamen cum eodem Tullio fateri oporteret: *Præstare culpam possum, eventum non possum.* Quid quod si nihil unquam homines suscipere vellent, nisi de cujus eventu certi forent, antequam susciperent, profecto oporteret eos otiosos in diem vivere & nihil agere. Quanquam vero ista consiliorum conjunctio certitudinem nullam afferre possit, conciliat tamen aliquam agendi fiduciam, atque etiam si minus ex voto res succedat, cavet, ne ulla neglecti officii aut culpæ admiffæ conscientia animos excruciare possit. Pari modo etiam in judiciis, ubi in causa dubia in alterutram partem pronunciandum est, ne lites & contentiones inter cives æternæ sint, & tranquillitatem publicam labefactare possint, necessitas postulat, ut quotiescunque in diversas sententias abeunt iudices, potior suffragiorum numerus vincat, quia non alia certior componendæ litis ratio suppetit. Ubi tamen rursus non ea Multitudinis vis est, quasi ea causa, quæ superior est, propterea semper etiam iustior foret.

VII.

Longe vero alia ratio esse videtur ejus judicii, ubi non de dubio aliquo casu aut eventu, sed de veritatis in se determinatæ cognitione quæstio agitur; ubi nulla me cogit necessitas, nisi Enunciationis veritatem penitus perspectam habeam, ut in alterutram partem quicquam pronuntiem; sed
potius

potius iudicium suspensum retinere & ad sapientem ἐποχὴν confugere æquum est, quoad major quædam lux affulserit: hic quid Multitudinis Consensus possit aut valeat, equidem nondum intelligo. Est enim MULTITUDO quantitas indeterminata, quæ variis modis augeri ac minui potest: Quod si ergo in Multitudine vis aliqua ad plenam veritatis persuasionem inesse debet: necesse est, ut illa persuasio pro numero idem sentientium firmitate crescat & decrescat. Hoc vero si ita est, tum demum veritas aliqua eum certitudinis gradum, qui omni dubio superior sit, attigisse censenda est, si constet, universum hominum genus, ne uno quidem excepto, in eandem sententiam propendere. Quum vero universum genus humanum dico, non eos intelligo tantum, qui inde a mundo condito ante nos fuerunt unquam, aut qui nostra ætate in toto, quam late patet, terrarum orbe aura vescuntur, nobis æquales; sed in primis etiam illos, qui nondum nati sunt, verum quoad homines erunt, καθεξῆς alii post alios in amplissimum hoc orbis theatrum prodituri sunt. Si enim veritatis cognitio & persuasio a consensu multitudinis pendet, fieri posset, ut, quamvis de communi omnium hominum, qui unquam fuerunt aut adhuc sunt, in aliqua re consensu nobis certo constaret, deinceps tamen, postquam nos in terris morari desimus, unus aliquis, vel etiam major hominum numerus exurgeret, qui universalem hunc consensum, quo certa veritas nititur, suo dissensu interromperent aut etiam everterent. Horum vero consensum si tu minus ad confirmandam veritatem aliquid valere propterea velles, quod illi nondum existant; næ ego te meminisse velim, istos,

istos, quorum consensu tua nunc persuasio niti-
 tur, aliquando etiam non extitisse; immo etiam
 illorum, qui ante nos fuerunt testimonio nihil de-
 cedere, quamvis non amplius inter nos existant.
 Ex quibus hoc confici posse videtur, isthoc Ar-
 gumento neminem unquam mortalium, vel de
 una aliqua veritate certum reddi posse; nisi forte
 tibi constet aliqua ratio, qua fieri possit, ut no-
 strum cuiquam omnium in universum hominum,
 qui sunt, qui fuerunt, atque etiam qui futuri
 sunt, Sensus intime pateant. Quod si vero vel
 unus aliquis homo a communi totius humani ge-
 neris sententia recedat, Consensus ille universalis;
 in quo veritatis certitudinem positam esse debere
 diximus, redditur imperfectus; atque id summum
 probabilitatis gradum, qui proxime a certitudine
 abesset, constitueret: perinde ut hoc infimum pro-
 babilitatis gradum efficeret, si unius tantum ho-
 minis assensus ad nostram aliquam sententiam ac-
 cesserit, cæteris omnibus dissidentibus & in alia
 omnia euntibus. Minuitur enim ista probabilitas
 secundum numerum singulorum, qui veritati non
 suffragantur: Augetur vero pro numero eorum,
 qui eidem calculum suum adjiciunt; etenim sin-
 gulis ex hominum genere inesse debet aliquod ad
 fidem veritati vel minuendam vel augendam mo-
 mentum: ex quo patet, infinitos inter hæc duo
 extrema esse probabilitatis gradus, quorum deter-
 minatio a certo ac definito, qui universum genus
 humanum constituit, hominum numero in soli-
 dum pendeat: Medius vero inter hos, qui statum
 perfecti æquilibrii efficit, gradus erit, si utrinque
 universum genus humanum pro sententiis opposi-
 tis in duas partes æquales fuerit divisum: quod si
 enim

enim alterutra pars vel unico suffragio ab altera vincatur, probabilitas hujus infra dubium subsistit: Unde rursus id confici posse videtur, si hæc argumentandi ratio a multitudinis consensu valeat, nullam unquam veritatem hominibus ne quidem probabilem reddi posse: quam exiguus enim semper est eorum hominum, qui vel sunt, vel fuerunt, & de quorum consensu nobis aliquid constat, numerus, si illum cum reliquorum numero (a), de quorum sensu plane nihil nobis innotuit, aut quos alia omnia sentire compertum habemus, comparaveris: ut taceam, id semper nobis obscurum esse, nec ulla nos divinatione assequi posse, quantus in posterum futurus sit eorum numerus, qui secus a nobis sentiant.

VIII.

At, inquis, in hoc judicio, quod Multitudinis Consensu nititur, non singula hominum individua audienda esse; sufficere ad veritatem aliquam firmandam, si singulæ gentes, quæ tanquam totidem individua spectari possint, in censum veniant, quarum sensus ex publicis confessionibus & institutis optime cognosci possit. Verum ego I. non intelligo, qui singuli homines in ejusmodi judi-

(a) Huc apprime faciunt, quæ habet SEXTVS EMPIRICUS Pyrrhon. Hypoth. Lib. I. Cap. XVI. edit Fabrit. p. 24. Ἡ τοι πᾶσι τοῖς ἀνθρώποις πιστεύομεν, ἢ τισιν. Ἀλλ' εἰ μὲν πᾶσι, καὶ ἀδυνάτοις ἐπιχειρήσομεν, καὶ τὰ ἀντικείμενα παραδεξόμεθα· εἰ δέ τισιν, εἰπάτωσαν ἡμῖν τίσι χρὴ συγκαταθίθεσθαι; - - ὁ δὲ λέγων, ὅτι τοῖς πλείστοις δεῖ συγκαταθίθεσθαι, παιδαριῶδες τι προσίεται· εὐδενὸς δυναμένῃ πάντας τὰς ἀνθρώπους ἐπελθεῖν, καὶ διαλογίσασθαι τί τοῖς πλείστοις ἀρέσκει.

judiciis, ubi de veritatibus, de quibus singulos esse persuasos plurimum interest, citra injuriam, suffragii jure ac potestate privari possint; cum eos, quorum communis natura est ac conditio, etiam pari cum cæteris jure gaudere oporteat: quoniam igitur natura omnes homines iis instruxit facultatibus, quibus ad verum cognoscendum opus est, nullum amplius superesse potest dubium, quin omnibus ac singulis æquale etiam & commune hac in parte jus esse voluerit. Deinde si multitudinis per se aliqua vis est, singulorum, ex quibus multitudo constat & qui perinde numerum augent, in judicando debet esse aliquod momentum: quam enim *multitudinis*, *gentis*, vocabula sint termini abstracti, quicquid multitudini vel genti in complexu spectatæ tribuitur, id in singulis residere necesse est, & absonum prorsus esset, omnibus velle tribuere, quod singulis eripitur. II. Male hic illa individui *σχέσις* in subsidium advocatur, atque ad Gentem quamcunque quocunque modo transiitur: etenim in hac causa huic notionum conversioni locum non esse, inde manifestum esse arbitror, quod gens hic non ut indivisa spectari possit; quandoquidem singulis vel consensus vel etiam dissensus peculiare jus & propria quædam facultas inest. III. Quod ad publicas populorum confessiones & instituta adtinet, longe abest, ut ex his certam aliquod de vera singulorum aut plerorumque sententia argumentum capi possit: constat enim, imperitam (a) multitudinem

(a) Huc pertinet ille CICERONIS locus Tuscul. Quæst. IV. 3. „ Nam cæteri primum ante tenentur adstricti, „ quam

dinem plerumque Doctorum suorum autoritate & arbitrio niti; illos qui in populo aliquo supra vulgus sapiant & nonnisi rebus cognitis & satis perspectis assensum præbeant, paucissimos esse & quasi

- - *ranas nantes in gurgite vasto:*

tum vero etiam ex his ipsis nonnullos esse, qui quamvis aliter sentiant, (a) metu tamen consensum simulent, suos vero sensus callide dissimulent. Ut adeo manifestum sit, eos qui consensum gentium, qualis ex publicis confessionibus & institutis cognoscitur, tanquam iudicii normam, aut naturæ vocem, sequendum esse contendunt, longe a vero aberrare, ac sæpe paucorum *nugas dædas* pro communi universæ alicujus nationis doctrina admittere, atque contra animi sui sententiam paucorum suffragia multitudinis consensui longe præferre.

VIII. Quin.

„ quam quid esset optimum, judicare potuerunt: deinde
„ infirmissimo tempore ætatis, aut obsecuti amico cuidam,
„ aut una alicujus, quem primum audiverunt, oratione
„ capti, de rebus incognitis judicant, & ad quamcunque
„ sunt disciplinam quasi tempestate delati, ad eam, quasi
„ ad saxum adhærescunt. „

(a) Hanc causam, cur suspecta aliquando esse debeat publica gentis confessio, jam notavit CICERO, seu verius COTTA ad Cicer. de N. D. I. 23. „ Abderites quidem
„ Protagoras, cujus a te modo mentio facta est, cum in
„ principio libri sic posuisset: De divinis, neque ut sint,
„ neque ut non sint, habeo dicere, Atheniensium jussu
„ urbe atque agro est exterminatus, librique ejus in con-
„ cione combusti. Ex quo equidem existimo, tardiores
„ ad hanc sententiam profitendam multos esse factos; quip-
„ pe cum pœnam ne dubitatio quidem effugere potuisset. „

VIII.

Quinimmo & alia sunt, quæ Argumentum a Consensu Multitudinis petitum suspectum reddunt, quorum nonnulla breviter & carptim exponere animus est. I. Singuli, qui conjunctim multitudinem aliquam constituunt, pro se quisque enunciationi assensum præbent ob rationes, intrinsecas maxime, quæ vel sufficiunt ad perfectam convictionem animo informandam, vel certe veritatem admodum probabilem reddunt. Quum ergo singulorum de veritate alicujus enunciationis, sive certæ, sive probabilis, persuasio ab rationibus, maxime intrinsecis, pendet; Multitudinis vero Consensus nihil aliud est, quam singulorum declaratio atque professio, se omnino in eo conspirare, quod notas veritatis aut probabilitatis perspectas habere sibi videantur; si aliqua, absque rationibus, quæ singulis ad persuadendum sufficiunt, in Consensu Multitudinis vis inesse debeat, non intelligo, in quo illa posita esse possit, nisi forte in nuda ejusdem professionis aut declarationis repetitione: Quis vero serio sibi persuaserit, solam ac nudam ejusdem declarationis ac sententiæ repetitionem per se efficere posse, ut verum aliquid esse videatur? II. Fac autem Multitudini maximam inesse vim, ejusque Consensum certum præbere veritatis criterium; tum vero sequitur Consensum multitudinis efficere posse, ut quod in se falsum est, id tamen verum esse agnoscat, seu ut ubi nullus est inter Subjectum & prædicatum necessarius nexus, ibi tamen nexus deprehendatur: Quod si enim fieri possit, ut plures in errore aliquo consentiant; consensus autem plurium certum sit veritatis argumentum; oportet

ut error hoc consensu firmatus prodigiosa metamorphosi protinus in veritatem convertatur. Bellum mehercle veri criterium! quod Fanaticismum in Philosophiam induceret, ut veritas omnis ab arbitrio & consensu hominum suspensa esse videretur, quibus si aliquando volupe esset in comitia coire, atque plurium consensu decernere, *Bis duo esse quinque; Idem posse simul esse & non esse; Effectum prius esse sua causa; Partem quamvis esse toto majorem &c.* actum esset de omni veritatis cognitione. III. Stante hoc principio cognoscendæ veritatis, quod in consensu multitudinis positum esse volunt, admittendum esset, veritatem in horas esse mutabilem, idemque progressu temporis & verum & falsum esse posse: quamprimum enim acciderit, ut major pars hominum, eam, quæ receptæ hætenus opinioni aut sententiæ contraria est, amplectantur, quod verum adhuc fuit, id confestim in errorem mutabitur, & quod falsum erat, subito in veritatem abibit: atqui experientia abunde docet, vix esse aliquam veritatem, si-ve casu aliquo, si-ve meditatione inventam, quæ ubi primum innotescere cæpit, plurimorum calculos meruerit; quin potius communis hæc veritatis fors est, ut nonnisi post longas disceptationes tandem de errore triumphet; quod b. LUTHERUS significanter ita enuntiare solebat: *Die Wahrheit muß zuerst rumoren, ehe sie zum Durchbruch kömmt.* Neque sine exemplo est, ut doctrina aliqua, quæ maximo quondam in pretio fuerat, (a) mox deinde penitus obsoleverit, atque

(a) Cartesianismus, Cocceianismus, Pietismus, Jan- senismus &c, id ipsum loquuntur, qui modo steterunt,

atque tantum non oblivione fuerit oblitterata. Quapropter si consensus multitudinis valeret, nihil firmum aut stabile esset; sed sublato omnis veritatis firmamento, Contradictionis illo principio, Scepticismo lata porta pateret.

X.

Agamus vero nunc pressius, & Argumentum illud a Consensu Multitudinis repetitum in sua principia resolvamus: Ea vero hujusmodi sunt: *Quicquid plures dicunt esse aut verum, aut falsum: id pro vero aut falso habendum est.* Et quoniam τὸ dicere præsupponit opinionem & sensum animi, cujus verba nonnisi interpretes sunt, hoc principium cum altero illo æquipollet: *Quicquid plures aut verum aut falsum esse putant, illud pro vero, aut falso, admittendum est.* Quandoquidem vero hætenus a nobis ostensum est, multitudinis & consensus nullam esse per se efficaciam, tandem si quævis inest huic Argumento illa hæc erit: *Quod quis, verum aut falsum esse, dicit (putat): id pro vero aut falso agnoscendum est.* Itaque manifestum est, hoc Argumentum omnem suam probandi vim, quam habet, repetere ab auctoritate unius aut plurium. Auctoritas vero nullam persuadendi vim habet, nisi in *rebus Facti*, quæ quoniam demonstrari ob omnimodam determinationem non possunt, aut admittendæ sunt tanquam probabiles ob circumstantias singulares nobis perspectas, aut assensus nostri ratio erit tantum extrinseca, derivata ab

Ll 2

aucto-

modo ceciderunt. Memorabile inprimis est amplissim. Senatus Turicens. adversus quædam Cartesii, Cocceiique placita Edictum die 18. Jun. MDCCl. editum.

auctoritate dicentis, quo in casu illæ *credi* dicuntur. Valet ergo auctoritas aliena tum demum, ubi alia demonstrandi ratio per rerum naturam non habet locum, ubi quæstio oritur, an aliquid sit, fuerit, aut factum sit? Harum enim rerum cognitio, ubi propria experientia deest, pendet a testimonio eorum, qui illas suis ipsi sensibus usurparunt. Quoniam vero ubi semel ab omnimoda certitudine, quæ concludendo sive demonstrando obtinetur, discesseris, varii dantur verisimilitudinis gradus, qui in fidei iudicio in utramque partem momentum habent; etiam in hac causa varia probabilitatis momenta constituuntur, in quibus non postremum est, varius testium consensus aut dissensus: etenim quin hic plurium consensus ad juvandam & confirmandam fidem multum valeat, nemo unquam vocavit in dubium: Quid quod ipsa divina Lege apud (a) S. MOSEN constitutum legimus, ut quotiescunque Judex in cognoscenda causa, quoniam alia indicia, rationes vel documenta deficiunt, parum aut nihil proficit, duorum vel trium testium fide & consensu omnis controversia definiatur ac dijudicetur. Non tamen hæc ita accipienda sunt, quasi in ipsa testium multitudine, per se spectata, aliqua inesset efficacia: Etenim omnis testimonii auctoritas non pendet a numero testium; sed a testantis facultate & fide; falsum enim testimonium (b), quam-

(a) Num. XXXV: 30. Deut. XVII: 6. XIX: 15. conf. Matth. XVIII: 15. 16. I. Timoth. V: 19.

(b) Mauri, teste PUFFENDORFIO nonnisi duo testes admittunt, si quidem viri probi & honesti fuerint; si vero horum suspecta fides esset, XII. requiruntur quales-

quamvis centies fuerit repetitum, aut quamvis per multorum ora transierit, perinde semper falsum est: contra si res aliqua fuerit tradita ab uno aliquo, de quo satis constat, illum rem uti est, vel gesta fuit, planissime scire, & uti sciat, ita dicere, nullus aliorum disensus ejus fidem infirmabit: Sin vero unus talis a cæteris quamplurimis dissentiat, horum consensus vim habere nullam poterit. Hinc variæ, quas in moderando assensu sequi oportet, traduntur prudentiæ regulæ, ut sunt: *In re omnibus obvia ac manifesta, hominis esset valde morosi ac difficilis, plurium consensum desiderare:* (a) *Cuius in sua arte potior fides adhibenda, quam vel ingenti imperitorum multitudini:* Item:

(b) *Pluris est oculatus testis, quam auriti decem. &c.*

At quoniam non semper adeo expeditum est de testis dignitate judicium, fit, ut tum demum vis aliqua ad rem vel credibilem vel incredibilem efficiendam in plurium consensu aut dissensu existere videatur, cum de testis facultate & fide parum constat; quoniam non æque facile errori locus

L1 3

est

cunque: quasi numerus hominibus mendacibus fidem conciliare posset.

(a) Ob hanc rationem nemo unquam CASSINI, FLAMSTÆDII, HALLEII in observationibus Astronomicis auctoritatem in dubium vocavit, cui quidem singulorum in hoc genere *ἀκριβεια* ac perspicacia cognita fuerat. Hinc etiam COPERNICUS constanter illorum, quamvis doctissimorum aliàs virorum, de Systemate Terræ motæ judicium ut temerarium repudiavit, qui Matheseos puræ, Opticæ atque Astronomiæ principiorum essent ignari, sine quibus nullum detur in his rebus judicium.

(b) PLAUTUS Trucul. Act. II. Sc. VI. v. 8.

est inter plures, atque etiam si ex composito agant, fraus multo facilius patefcatur. Quod si vero non adeo lubricum efferet illud de testis facultate & voluntate veri dicendi iudicium, nihil omnino opus efferet his cautionibus, quæ a plurium consensu repeti solent.

XI.

In cæteris autem rebus, quæ alia ratione cognosci & demonstrari possunt a priori, nulla est testimonii auctoritas. Hic oportet suo quemque iudicio, sua ratione, uti, quæ homini frustra data non est; cuius vero nullus amplius usus esset, si etiam iis in rebus, quarum cognitionem sua cuique ratio suppeditat, quisque mallet temere aliorum fide niti; quod perinde ineptum foret, ac si quis suos sibi oculos evelleret, ut possit quodammodo aliorum uti. Immo vero, qui in hoc rerum genere, quæ rationis ope cognoscuntur, testimonii fide nititur, præiudicio quod vocant auctoritatis abreptus, nihil ipse quicquam recte cognoscit, [cognoscit enim tantum quid aliis de re aliqua videatur], & ab erroris periculo nunquam tutus est: Quum enim experientia constet, viros quoque in arte sua præclaros, non semper ab erroribus esse immunes, qui poterit unquam de veritate esse certus, qui non aliam habet assensus sui rationem præter auctoritatem dicentis aut opinantis? Quod si vero in his rebus auctoritas nihil quicquam valet, perinde erit, siue assensus noster unius aut plurium fide nitatur: Adeoque nulla hic vis inesse potest Argumento a Consensu Multitudinis petito. Quando autem varii generis illæ res sunt, quas cuiusque ratio cognoscit & diiudicat, age disquiramus per partes & singil.

singillatim, quid officiat, quo minus possit esse aliqua in his rebus Multitudinis auctoritas, & quamobrem illius Consensus hic potius nobis debeat esse suspectus. I. Sunt enim certæ veritates, quas non alia ratione, nisi ex unica regula divina, non ubique evidenti, ubique tamen perspicua, quantum ad fidem & pietatem adtinet, dijudicare licet: Heic ut divinæ Revelationi sua fides constare possit, duo certæ cognitioni fundamenta præstruenda sunt: alterum est, cum non omnes eundem Librum pro norma divina habeant; ut nos certi simus, quibus in Libris genuina Revelatio sit comprehensa, quam in rebus Fidei ut unicam regulam sequamur: alterum vero, ut cognoscamus, quoniam & de hoc disceptari solet, quis sit verus & genuinus locorum, quibus dogmata fidei nituntur, sensus & interpretatio. Jam vero si heic multitudo idem sentientium obtineret, certe Arianismus fuisset vera & divina auctoritate confirmata doctrina, quo tempore totus orbis se Arianum factum esse miratus est; mox deinde vero detestanda hæresis, ubi primum fidem suam in Ecclesia iterum decoxit, & apud hominum multitudinem in gravissimi erroris suspicionem incurrere cœpit: Sæculo IV. V. & VI. pro divinitus tradito præcepto habitum est, ut infantibus quoque S. Cœnæ symbola porrigerentur; hoc ipsum vero post Sæculum XII. tanquam humanum aliquod commentum ab Ecclesia occidentali repudiatum est: Ita Paganismus Judaicæ doctrinæ olim longe fuisset præferendus; & restaurata Sæculo XVI. fidei doctrina in principio fuisset falsissima, quia erat paucissimorum. II. Sunt deinde multo plurimæ veritates e conclusionibus

sanæ rationis depromendæ, quæ aliquando a primis principiis adeo longo intervallo distant, ut (a) multo principiorum apparatu & longa demonstrationis serie opus sit, antequam convictioni animi a priori detur locus. Harum autem cognitio ab evidentia principiorum & legitima demonstrandi forma in solidum pendet. Jam vero multitudo ignorat & principia, & certam demonstrandi methodum: hinc passim videas homines, quotiescunque de certæ ac determinatæ veritatis examine quæstio incidit, ad rationes extrinsecas confugere, hic audias has atque alias hujusmodi voces: *Hoc non est cum experientia consentaneum: Nemo vir doctus id unquam affirmavit: Unanimis omnium gentium consensus huic asserto repugnat: Non est alius similis casus, ubi idem obtineat. &c.* Et quis unquam sibi potuit persuadere, rectæ methodi applicationem, qua notiones vocibus certis certas affigimus, ac a primis cognitionis fontibus maxime universalibus per unum demonstrationis tramentem ad millenos penetramus articulos, perpetuo vinculo inter se connexos, esse hominibus ingentam ac omnibus communem? Profecto si hujusmodi quid esset aut locum haberet; [quantum ne tunc quidem multitudinis consensus ad veritatis cognitionem aut confirmationem quicquam valeret,] melior esset vitæ humanæ conditio;

(a) In illustris WOLFII Metaphysica germanico idiomate conscripta Demonstratio de Existentia Dei CL. §§is est superstructa: ut docuit Celeberr. BURCARDUS in Dissertatione de Assensu, in Museo Helv. §. XXVII, in adjecto Scholio, p. 601. 602.

ditio; neque (a) tot extarent præconceptæ & ridendæ vulgi opiniones, tot vitiosæ conclusiones in vita civili perpetuæ, tot cupiditatum monstra; tot argumenta a φιλαυτία, commodo, sanguine, ordine, secta, suspicione, μεμψιμοιρία, dominatu in conscientias, ineptissimis modis deducta: De quibus videri possunt ARNALDUS in *Arte Cogit.* Part. III. cap. XX. Celeberrimus J. CLERICUS in *Disertatione* lectu dignissima de *Argumento ab invidia ducto*, & G. S. TREVER in *Disf. de Argumento ab amore ducto*. Multum autem falleris, si putes illorum, qui Docti & Literati audiunt, longe præstantiorem esse hac in parte præ cæteris mortalibus atque hominum vulgo sortem: verissime jam olim illustris Baro de WOLF in *Logica* §. 1002. in Scholio adjecto in hanc sententiam pronunciavit: *Maxima pars eruditorum nullius fere veritatis convicta est, cum & propositiones universales nonnisi per inductionem incompletam a posteriori inferant, & genuinam demonstrationis formam ne confuse quidem norint, cum ne unicam quidem unquam expenderint: Hinc mordicus defendunt, quæ nec satis intelligunt, nec sufficienter probare valent. Ex defectu attentionis peccant etiam eruditi primi ordinis, vel quod in sola notione demonstrandi confusa acquiescant, neglecta distincta ex Logica haurienda, vel quod sine probatione admittant, quæ probari debeant.* Qui hæc forte

L1 5

liberius

(a) EURIPIDES in *Phoeniss.* v. 502.

Ἐε πᾶσι ταυτὸν καλὸν ἔφϋ, σοφὸν δ' ἄρα,

Ὅν ἢν ἂν ἀμφίλεκτοις ἀνθρώποις ἔρϋ.

quæ illustris GROTIUS ita reddidit;

Si ius bonumque ducerent omnes idem,

Disfidia generi nulla mortali forent.

liberius dicta existimabit, ille mihi adtendat ad plerorumque Doctorum studia; quorum alii naturali Logica & confusa regularum cognitione contenti, in historica Philosophiæ & superficiaria notitia acquiescunt; alii vero totam vitam in iis studiis transigunt, quæ aut tumultuaria lectione constant, aut memoriam tantum exercent, aut ingenium delectant, solida veritatis cognitione insuper habita; maxima vero pars, impatientia laboris & studio famæ, cui inepte serviunt, nunquam uni rei intenti per omnes librorum & scientiarum forulos oberrant, & sterilem librorum reique litterariæ cognitionem adfectant; passim omnia delibant & transiliunt ad assequendam Polyhistoriam; paucis diuturna adfigitur meditatio. Hæc vero quum ita se habeant, atque quoniam, ut verissime dictum est; mundus regitur opinionibus, quæ nihil stabile, nihil firmum per se habent; quis sibi poterit persuadere, vulgi seu multitudinis [est autem suum cuique ordini vulgus] Sententiis de vero & falso, de pulchro & deformi, de honesto & turpi, ita in universum suam constare posse rationem, ut illius consensus nobis pro regula, norma & exemplo, in nostris de veritate judiciis, in formando ad litterarum elegantiam Gustu, & in vita recte componenda, esse possit, quod sine erroris periculo sequamur? Quin potius ita statuamus, quum paucissimi sint, qui in turba hominum sapiant, tantum abesse, ut multitudinis consensus in rebus a sensibus remotis & soli rationi perviis (a) veritatis argumentum

(a) SENECA de Vita beat. Cap. II. „ Cum de vita „ beata agitur, non est quod mihi illud discessionum

tum præbeat, ut potius, si hæc argumentandi ratio in hoc genere quicquam valeret, non levem erroris & falsitatis suspicionem movere possit. Neque unquam in iis rebus, in quibus aliqua imitationis laus est, promiscuam turbam aut multitudinem in exemplum nobis proponamus, ad quod vel orationis, vel vitæ rationes exigamus; sed, quod semper sapientis esse judicatum est, (a) placere studeamus paucis h. e. optimis.

XII.

Tu vero, concedo, ais, in abstrusioribus, a sensu remotis & reconditis veritatibus & Scientiis Multitudinem ineptum judicem esse, rebus non satis cognitis temere plerumque assensum præbere, levissimis duci opinionibus, & nonnisi per errorem aliquando id quod verum est deprehendere: Sed longe aliam rationem esse veritatum per se evidentium, quæ nobis, ut primum illarum sensum habemus perspectum, vel invitis assensum extorquent, etiamsi nullæ ejus rationes a priori suppetant, & antequam ulla externa institutio accesserit: has *προλήψεις*, seu *prænotiones* omnium animis a natura ipsa esse insitas atque impressas: In his vero, quoniam errori nullus possit esse locus, quin Multitudinis Consensus certum
veritatis

„ more respondeat: Hæc pars major esse videtur. Ideo
„ enim peior est. Non tam bene cum rebus humanis
„ agitur, ut meliora pluribus placeant. ARGUMEN-
„ TUM PESSIMI TURBA EST. „

(a) PLUTARCHUS *περὶ παιδ. Ἀγωγ.* §. 48. *Τοῖς γὰρ πολλοῖς ἀρέσκειν, τοῖς σοφοῖς ἐστὶν ἀπαρέσκειν.* Conf. CHAR-
RON de la Sagesse Livr. II. chap. I. & passim.

veritatis argumentum præbeat vix dubium super-
esse: *De quo enim omnium natura consentit, id neces-*
sario verum esse, recte ita statuisse Velleium apud
Ciceronem l. f. c. Jam vero Deum esse, mentes
post mortem superesse præmii aut pænæ capaces, &c. na-
turæ esse voces & in illis notionibus poni debere,
quæ mentibus hominum informatæ sint & antici-
patae. Ego vero tibi largior, si ita velis, dari
ejusmodi veritates per se evidentes & cognoscen-
di principia, cum theoretica tum practica, quæ
ita per se manifesta sint, ut alia demonstratione
non indigeant: Largior, dari in mente nostra na-
turalem quandam propensionem, proclivitatem
& promptitudinem ad assensum ejusmodi veritati-
bus præbendum; adeoque insitam, vel potius
innatam, illorum cognitionem dici omnino pos-
se, quoniam, ut CICERO in Orat. pro Milone lo-
quitur, ad eam non docti, sed facti; non instituti,
sed imbuti sumus: Nolo enim nunc hanc de Ideis,
quas vocant innatas, disputationem ingredi. Quin
etiam illud concedo, posse omnino in quibusdam,
quæ vera sunt, ut in notionibus communibus,
omnes gentes, immo omnes homines, consenti-
re. Hoc vero unum non intelligo, qui a te
probatum sit, aut probari possit, id in quo gen-
tes omnes consentiant, necessario etiam verum
esse, seu quod idem est, Multitudinis Consen-
sus esse certum veritatis argumentum. Primo
enim ipse non potes inficiari, hanc naturæ pro-
pensionem (a) sæpius impediri, quominus sese
possit

(a) Tota etiam Pythagoræorum & Platoniorum fa-
milia, qua nulla acius pro insitis notionibus pugnavit,

possit exserere, aut in actum prorumpere; notiones illas communes veluti situ quodam & rubigine obductas, nonnisi adtentione singulari & diligentia explanari & a naturæ sordibus liberari: quotquot igitur pravitati suæ naturali morem gerant, nec ullam in animæ facultatibus industriam adhibeant, lucem illam animæ insitam, (sua quidem culpa) opprimere & propemodum extinguere. Fieri autem posse, ut hoc malum totum fere orbem inficiat, ut pleræque gentes, non barbaræ tantum & ab omni humanitate remotæ, sed etiam eruditionis ac sapientiæ studiis excultæ, communi quasi consensu gravissimos ac detestandos errores recipiant ac tueantur, documenta sunt omni exceptione majora, *Polytheismus*, *Idololatria*, *Τενοθύσια*, aliaque generis humani propudia. Quomodo ergo consensus gentium nobis poterit esse certum veritatis argumentum? Quod si enim omnes gentes in errore aliquo consentiant, num ex eo efficietur, ut non sit pro errore habendus? vel quodnam dabis mihi criterium, per quod notionem aliquam communem, quæ vera sit, a falsa persuasionem communi possim discernere? Etenim sive ad Rationis sive ad Revelationis normam, id in quo gentes consentiunt, præterea exigendum esse præcipias, nulla erit amplius Argumenti a Consensu gentium repetiti vis; sed assensus noster rationibus rei intrinsecis aut luculento aliquo divino testimonio nitetur. Si vero cum LUCILIO ap. Ciceronem de Nat. Deor. Lib. II. 2.

ad

institutione tamen & exteriori quadam excitatione, non latentes inflammarentur igniculi, opus esse censuerunt.

ad diuturnitatem illius Consensus provoces, atque cum eo hanc Sententiam ingeras: *Opinionum commenta delet dies: naturæ judicia confirmat*: Poteris ex ipsa reliqua Lucilii oratione argumentum sumere, quam fallax sit hujus criterii applicatio: neque unquam ex solo Consensu multitudinis certus esse posses de ulla opinione, cum nescias, an non una cum sæculis ætatibusque hominum inveterare & extabescere ea possit: Ut taceam, quod & ipsa veritas, immo prima veritatis principia, huic temporum vicissitudini sint obnoxia. II. Deinde quamvis & hoc darem, illas κοινὰς καὶ ἐμφοῦρας ἐννοίας nunquam ita penitus & universim corrumpi ac obliterari posse, ut non luce sua ac evidentia majorem humani generis partem perstringant, & in assensum abripiant: tum vero illud mihi explicari velim, quum ad applicationem hujus argumenti ventum est, unde possim ego cognoscere, hanc vel illam Enunciationem in horum principiorum per se evidentium numero esse ponendam. Dices sine dubio, id certissime cognosci ex interno & proprio cujusque sensu atque experientia; neminem enim esse, qui se ipse paullo penitus intueri voluerit, qui non deprehendat naturalem illam proclivitatem seu instinctum, quo vel inviti ad assensum certis quibusdam effatis adhibendum impellimur. Itaque secundum hanc tuam sententiam vis omnis hujus Argumenti pendet a cujusque sensu interno & experientia, hocque erit criterium veritatis per se evidētis & quæ alia demonstratione non indiget. Atqui hoc modo Argumentum illud nullam habebit persuadendi vim, nisi quoad singulos, quibus vividus iste sensus inest: Neque id quod alii, etiamsi

etiamsi integræ gentes fuerint, se sentire aut simulant, aut opinantur, aut perhibent, certum potest esse assensus mei fundamentum, non potest enim efficere, ut quod ipse non sentio, id tamen sentiam: Si vero idem & ego sentio, quod cæteri se sentire prædicant, tum meus assensus non amplius aliorum consensu aut fide, sed propria mea experientia nititur. Et si Multitudinis Consensus circa sensationes suas internas tanquam cognitionis principium & veritatis argumentum constitueretur, tota Philosophia in merum Fanicismum, Boehmismum, Weigelianismum, converteretur. Ut taceam errorem illum in experiundo, quo iudicium nostrum de re percepta cum ipsa perceptione temere confundimus, quemque recentiores Logici barbare *Subreptionis vitium* appellare solent, adeo communem & pervulgatum esse, ut totum aliquando genus humanum pervagari videatur: etenim multitudini persuasum est, v. c. Mentem actione physica influere in corpus & vicissim; Colores esse in rebus & eorum esse tanquam materiam aliquam partibus constantem &c. hancque suam persuasionem indubia ac vivida niti experientia efflictim contendunt. III. Præterea neque illud omittendum esse censeo, quamvis etiam daremus, id esse verum, in quo omnes gentes consentiant: tamen alteram illam probationem, omnes gentes in hac vel illa sententia sentire, aut hactenus consensisse, difficilem prorsus & operosam esse; ingentem librorum copiam, multa ὀδύνη, multamque crisin (a) in aucto-
rum

(a) Ex infinitis, exemplo esse potest Græcorum, qui & loco & ætate nos propius attingunt, doctrina, de qua

rum fidem inquirendi sibi deposcere; ut adeo hæc argumentatio, si quicquam valeret, non esset admodum popularis: Illud vero, utrum etiam futura ætas sententiæ alicui sit accessura, nulla prorsus ratione cognosci. Facile autem intelligitur, (a) hanc assumptionem eo genere argumenti confirmandam esse, quod *Inductionem* vocant; quæ ut vim aliquam habeat, perfecta esse debet & absoluta.

T A N T U M.

Scriptores ita inter se discrepant, ut alii eos cum Romanensibus, alii cum Reformatis concordare testentur. Cui vero jam fides adhibenda? Quam difficilis erit hæc disquisitio?

(a) Conferri merentur de hoc Argumento ad enunciationem illam, quæ affirmat, Deum esse, applicato, Viri Clarissimi, mihiq; conjunctissimi J. A. ERNESTI Initia Doctrinæ solidioris, Theolog. Natur. Cap. I. §§. 19. 20. 21. p. m. 238. seqq.

*

*

*

ORA-

ORATIO INAUGURALIS
de
MATHESEOS UTILITATE.

In qua ostenditur;

Quanto sit ea emolumento omnibus Scien-
tiis, quam sit utilis cumprimis Theo-
logo, Physico autem necessaria.

Dicta per

STEPHANUM HATHVANI,

*V. D. M. & Med. Doctorem in Auditorio Theologi-
co Illustris Collegii Reformati Debrecinen-
sis in Hungaria.*

A. D. XVII. Jan. CIOCCXLIX.

Cum Philosophiæ & Matheseos Professionem Or-
dinariam auspicaretur.

Q. D. B. V.

Nisi Studium Matheseos, apud nos plane
neglectum humi jaceret, nec ut Scholis
ac rei litterariæ noxium illud contemne-
retur; neque etiam ii qui disciplinas has
profitentur, aperto indoctorum sibilo expositi es-
sent: Mathematicas omnino artes, ac earum utili-
tatem summam commendare, prorsus inutile fo-
ret. Quoniam vero plures quam vellemus, hac
jam olim imbuti sunt opinione, Theologo has
Tom. V. M m dis.

disciplinas esse inutiles, aut etiam periculosas, vel si quam nonnulli earum perexiguam utilitatem agnoverunt, hanc tamen ad Theologum & ad disciplinas diviniore, nihil prorsus facere existimant; atque valde pauci id recte perspiciunt, quantam lucem ceteris omnibus fere scientiis disciplinæ Mathematicæ adferant: nihil æquius est, quam ut meliora ac rectiora de præstantissimis ac generi humano utilissimis his studiis hodie illos doceamus, & mentes hominum, ab iis quibus tenentur sinistris judiciis liberemus.

Cum vero ad Philosophiam & Mathefin in hoc Athenæo publice docendam, ab Amplissimis Proceribus vocatus sum, ut rem Curæ ac Laboribus meis creditam tanto expeditius, & minori cum difficultate aggredi possim: id e re futurum credidi, si demonstrarem, quanto omnibus Scientiis Mathesis sit emolumento, ac ornamento, quam sit ea utilis Theologo, sed Physico plane necessaria.

Sentio equidem A. H. auribus Vestris, valde gravem, immo opinioni ac multorum expectationi forte contrariam me in medium adduxisse sententiam: Sed hoc unicum est, quod a Vobis majori cum contentione peto; ne Vos ante Sententiæ meæ fastidium vel etiam averfatio occupet, quam id quod in me probandum suscepî, hodie coram monstrem, & causam perorem. Quod dum ego præstabo, vos ut patientes interea præbeatis aures, etiam atque etiam rogo, facturos prorsus confido.

Ita

Ita fere cum hominibus recti animi, & generosa mente ornatis comparatum est, ut nulla feres ab iis gesta facilius sensum pudoris iis incutiat, quam *Erroris* ejus quem committebant recordatio. Hinc sapientissimi quique Viri sollicite semper in eo elaborarunt, quo modo a tam molesto incommodo mens liberari posset, & simul diu in eo defudatum est, quibus præsidiis & adminiculis recta Ratio Errores commodius vitare posset. Ita per hunc laborem, inventæ sunt ratiociniorum dirigendorum bene multæ regulæ: ita ars cogitata nostra instituendi & viva voce, vel scriptis aliis communicandi, reperta est. Et hæc pauca jam id clarissime nobis ostendunt, saltem non malis mentibus, veritatis studium inesse.

Istam autem *Methodum* per quam veritates a nobis inveniuntur, & aliis proponuntur, ac etiam ex inventis plures aliæ sine periculo erroris deducuntur, in iis cumprimis disciplinis addiscendam esse, in quibus *Methodus* ea principem quasi locum tenet; nemo non sanus mecum fatebitur. Solam autem Mathesin illam esse Scientiam, in qua nullæ definitiones nisi quæ rem accurate exprimunt admittuntur; nulli termini, nisi rite determinati recipiuntur: Mathematicorum omnia scripta ostendunt. Eos enim a simplicioribus ad ea quæ magis composita sunt, progressus facere, & si quæ complicatiora sunt, ea in suas partes resolvere, tum ex pluribus inter se comparatis Veritatibus alias novas deducere ac rigide demonstrare; nisi hospes in omnibus litteris humanioribus ignorat. Enimvero si qui sint, qui in Logica, Ethica, Jure Naturæ, Physica vel Theologia,

gia, ea quam nunc exposuimus Methodo aliquid conscribunt: id vero se Methodo Mathematica demonstrasse prædicant. Neque autem aliud illos homines sibi arrogare, existimate, quam quod meruerunt, si officio suo, in demonstrando rite functi sunt.

Etenim ars ratiocinandi in omnibus disciplinis eadem est, nec ullo modo illa a se ipsa differt.

Nonne quæso in omnibus scientiis id solum examinamus, an ideæ inter se conveniant, vel a se invicem discordent? Quis enim ignorat, non res a nobis in ratiociniis conferri, sed ideas: tum de ideis illarum rerum, quas animo perspeximus, post institutam comparisonem nos aliquid affirmare vel negare. Etenim ita sapientissimus Naturæ Auctor, rem cum mente nostra instituit, ut ea idearum capax sit, hinc illas ideas, quas mens nostra sibi præsentis habet intuetur, ac inter se confert. In hoc negotio Intellectus noster, quantum quantus est perpetuo versatur; ac in tam exiguo, omnis ejus labor consistit. Percipit mens nostra ideas, & perceptionis ejus sibi conscia est. Eam certe adperceptionem, quam quisque suæ perceptionis habet, sine manifesta contradictione, & propriæ mentis negatione, nemo sanus negare potest. Deinde harum idearum comparisonem, quæ menti præsentis sunt, ipse intellectus percipit, & illius comparisonis sibi format ideam. Id autem negare velle, cum duas mihi præsentis habeo ideas, me tamen neutiquam id percipere, an illæ inter se conveniant, vel vero differant;

Certe

certe hoc ipsum foret negare, mihi præsentes esse ideas, quas revera præsentes habeo.

Quare equidem neminem vestrum esse credo qui non evidentissime ex his sequi videat; Mentem percipere ideas, atque etiam veram illam, quæ inter eas intercedit comparisonem. Id si ita est, tum vero *Mentem percipere ideas, nec tamen veram illam quæ inter ideas intercedit comparisonem percipere*, propositionem esse manifeste contradictoriam, ut fateamini necesse est. Hinc clare illud consequitur: *Dari revera inter ideas illam comparisonem, quam mens percipit: atque eo ipso, cum hujus adperceptionis mens nostra conscia est, consensum plenissimum etiam adhibet.*

En habetis A. H. Evidentiæ ac Certitudinis Mathematicæ, nunc tam paucis expositum ac demonstratum fundamentum. Neque id obscure intelligitis, cur hæc Evidentia Mathematica, nobis etiam repugnantibus adsensum extorqueat, atque id efficiat, ut ea, quæ ante pertinaciter negavimus, tandem victi manibus porrectis confiteamur. Enimvero uti perceptionem idearum, cum ideæ menti offeruntur; sic comparisonum illarum perceptionem, quæ ad præsentiam idearum in mente oriri debet; sine manifesta contradictione pernegare non possumus.

Ex his vero paucis quis non videt, cur Mathesis inæstimabile hoc sibi adscribat privilegium, *NON ERRARE*. Neque autem injuria, hoc titulo uti Mathesin, vobis clarissimum erit, si Methodum eam, quam Mathematici in scientia illa

præstantissima sequuntur, intelligetis. Quod dum ego præstabo, cum id perspicietis, cur hæc Methodus ubi ad veritates inveniendas, demonstrandas adhiberi potest, omnibus aliis longissime antistat; tum vero id lucidissime cernetis, quanto omnibus scientiis Mathesis sit præsidio.

Enimvero Mathesis versatur circa ideas & tantum circa ideas, nec id inquit, an ideæ illæ quas ea habet cum ulla re conveniant vel minus? satis ei illud est, se habere ideas quas confert, quarum proprietates, per institutas comparationes examinat. Atque omnia quæ Mathematici instituunt ratiocinia, hac illa hypothesi nituntur, si res in rerum natura dentur. At Physica rem revera dari sibi fingit; quare non mirum est si Physicus toties in errores incidat. Quod si Mathematicus in ea parte Matheseos quæ de corporibus agit versatur, etiam omnium illarum quas ibi instituit demonstrationum fundamentum est; si res eæ, de quibus ratiocinatur existant. Si Phænomena talia sint revera, uti adparent ac conspiciuntur.

Quoniam vero objectum Matheseos est quantitas, hanc Mathematici sollicite explorant, hanc in diversis suæ disciplinæ partibus examinant. Extensionem quantorum Geometra mensurabit; vires corporum Mechanicus æstimabit; motum autem corporum variorum, & varias directiones motus, multæ partes Matheseos expendunt. Cum autem tantum ejusdem generis quantitates inter se conferri, ac invicem comparari possunt; quod si ideæ sunt simplices, si claræ, si distinctæ, hæc
sine

sine periculo erroris conferentur. Magis compositas vero facile Mathematici in singulares resolvunt, ut eo accuratius in singulis partibus eas oculorum & mentis examini subicere possint. Quare cum Mathematici, compositas inter se ideas conferunt; methodo utuntur naturalissima, per quam errorem omnem vitare possunt facillime. Ordiantur enim a simplicissimis & notissimis, ubi id præstare licet: id vero si fieri nequit, ideas intermedias, quas de integro perspectas habent, in subsidium vocant; ut nulla idearum inter se fiat comparatio, quarum instituenda collatione, convenientia aut diversitas, unico intuitu ac perceptione statim non intelligatur.

Hæc est illa tam celebris & nobilissima, qua Mathematici utuntur methodus. Neque disciplina ulla est, in qua hanc methodum adplicare non liceat. Quamquam vero, in cæteris disciplinis Mathematicam methodum adhibeamus; sæpe tamen in bene multis earum id nos præstare non posse, quin quandoque in veritatem impingamus, statim ostendam, atque etiam id simul monstrabo, quæ scientiæ, saltem quæ partes earum, si rite demonstrantur; nullis theorematibus Mathematicis, de firmitate ac robore quicquam concedant.

Equidem ita sentio A. H. neminem vestrum esse, cui res notissima non sit, versari *Logicam* circa rerum ideas, & earum inter se comparationem. Ideas igitur hæc scientia intuetur, tum methodum tradit, seorsim illas intuendi, juxta se ponendo combinandi, vel etiam tres inter se comparando conferendi: adeo ut circa Ratiocinia

instituenta velut circa centrum suum Logica occupetur. Evidentia ac certitudo, quod eadem hic sit in Logica, quam in Mathesi, ex iis quæ de Evidentia Mathematica paullo ante dixi, unusquisque vestrum intelligit. Nec regulæ illæ, quas Logici de ratiociniis dant & demonstrant; Evidentia ac certitudine, in quoquam ab Arithmeti-
cis ac Geometricis superantur vel vincuntur.

Sed cum in his hodierni Logici non subsistunt, verum ideas, & harum comparationes, ratiocinia denique sua, rebus ipsis vel earum attributis & proprietatibus, quas revera existere sibi fingunt, applicant: mirum non est, si difficilius hic errores vitent, quam in Logices illa parte de qua loquebar.

Pari modo ipsa *Ontologia*, quæ omnium eorum quæ sunt proprietates expendit, etiam circa ideas versatur. Enimvero generalis hæc idea *ESSE*, hujus Scientiæ objectum est. Hinc generalia omnium eorum quæ sunt attributa, per comparationes examinamus. Non hæc sua insigni carent utilitate. Nam si quis vel ea expendat, quæ de causa, effectu demonstrantur; in difficilissimis sæpe quæstionibus enodandis, pulcherrimo ea esse usui perspiciet.

Cum vero *Pneumatologia*, circa omnium intelligentium attributa cognoscenda & examinanda occupatur; & nostra quanta quanta est, illa quam habemus perexigua rerum Cognitio, a Cogitatione dependet: nihil fere prius in mente nostra percipimus, quam ideam Ingenii nostri. Fieri enim non potest, ut cum rerum illarum, quæ extra
nos

nos sunt, ideam menti repræsentamus, cogitationis ejus, nobis conscii non sumus, aut in nobis cogitationis ejus adperceptio non oriatur.

Nobis autem nulli externi sensus, corpora nulla, quæ extra nos sunt, mentis nostræ & attributorum ejus ideas indiderunt. Quare omnia ea, quæ in hac disciplina, cum de immortalitate mentis nostræ, tum vero de intellectu infinito Deo ipso demonstrantur; Mathematicæ certitudinis ac Evidentiæ merito reputantur. Eadem mihi in Ethicis ac Juris Naturæ, saltem quoad Principia officiorum justî, honesti & amoris, quem Deo, nobis & ceteris debemus, ostendere difficile non esset. In his omnibus disciplinis, certitudini Mathematicæ suum adesse locum ostendi. At vero ad certitudinem Mathematicam Historia, Physica & Theologia supernaturalis non pertinent. In his enim omnibus, idæ quibus veritates nituntur, a mente nostra & combinationibus idearum non pendent. Sed ubi semel constiterit, ea quæ in his traduntur Evidentia Morali esse certa & rei gestæ narrationem nihil prorsus habere dubii: tum demum ideas inter se comparando, conclusiones elicimus Certitudini Mathematicæ innixas. Hæc quæ hodie est universa rerum moles, quibus legibus subjecta gubernetur & agitetur: Evidentia tantum Morali novimus. Verum postea quam semel, beneficio ejus phænomena cognovimus, horum ideas quæ rebus ipsis respondent habemus; & sic ratiocinia erunt certa, conclusionesque rebus ipsis adplicari poterunt.

Neque aliter cum Theologia comparatum est. Hic enim necesse est, ut ante id ostendas, an Intellectus perfectissimus, voluntatem suam hominibus singulari quadam ratione declararit? quam de eo quicquam pronunties, quid Deus sibi & aliis, nos præstare voluit. Id si effeceris, tum vero ubi illa divina responsa ac leges reperiantur docendum erit. Post quos superatos Labores, conclusiones ex iis eliciendæ, quæ Deus nobis revelavit, jam ad ideas pertinebunt, & ratiociniorum stabilitas, Mathematica erit. Ea tamen lege, si Deus hæc revelavit & responsi sui hunc omnino sensum esse voluit. Non tu oracula, ex idearum simplicium collatione unquam exsculpes: oportebat certe ad ea Dictatore Deo. Non itaque mirum est, si Religionis Christianæ illa dogmata, quæ ab ideis mentis nostræ nullo modo dependent; Evidentia Mathematica demonstrari non possint.

Ita ergo Auditores Nobilissimi mecum intelligitis persuasionem illam, quæ ex Evidentia Morali nascitur, pro fundamento suo, Convenientiam illam habere, quæ inter ideas quas mente concipimus, & res ipsas quæ extra nos sunt, intercedit. At Certitudo & Evidentia Mathematica, pro principio suo agnoscit, *Convenientiam illam idearum*, quæ tunc elucescit, cum eas inter se comparamus, atque *ideam hujus comparisonis quam nos ipsi adpercipimus; & cujus ideæ comparisonis nobis intime conscii sumus.* Quare dum istam Comparisonis, in mente nostra institutæ ideam percipimus: in hac errorem posse dari, Contradictionem plane involvere, jam ante ostendi. Quoties igitur

tur duas inter se comparando ideas, perceptam illam comparisonem, aliis rebus adplicamus quam quarum sunt; contra Evidentiam Mathematicam toties erremus oportet. Nunc tandem cernitis, cur in Mathesi longe facilius, quam in omnibus aliis disciplinis Errores vitemus.

Qui autem demonstrationes Mathematicas in omnibus rebus postulant, nec prius rebus ipsis adsensum præbere volunt, quam Methodo scientifica id eis comprobetur; ii vero nunquam plane id intellexerunt, in quo demonstrationes Morales a Mathematicis differant. Tales mihi credite homines, ne paucissimos quidem dies vivere possent.

Enimvero ii si edere, vel bibere vellent, ipsos vero esurire, vel sitire, aut dormiturire, quis Mathematicè demonstrabit? Res denique illæ, quæ in mundo sunt, uti cibi, potus, vestes, bona fortunæ; quomodo illa cibi aut potus esse, vel illa bona ad nos potius, quam ad alium pertinere, Mathematicè demonstrabuntur?

Etenim in Mathesi res dicimus esse veras, cum tam clare & evidenter illas percipimus, ut eæ aliter fieri plane non possint. Ista autem rei perceptæ veritas, non ab illa quæ in hoc mundo obtinet rerum serie, quin ne a voluntate quidem Divina dependet. Nam id de Deo adfirmare, eum illa efficere non posse, quæ se mutuo evertunt; tantum abest ut hoc sit potentiam ejus convellere; ut potius ea hac ratione ad summum gradum perfectionis collocetur. Nam Ens summe perfectum, ea posse, quæ summæ sunt Imperfectionis,

nis, & posse eum, ea sapientissime facere, quæ insipientissima sunt: Summa certe foret imperfectio, & sapientia, ente perfectissimo indignissima. Hujus generis demonstrationes, plurimum Subjectorum natura non admittit, ut tamen æque firmis illa demonstrationibus nitantur quæ in mente nihil prorsus dubii relinquunt.

Nam id quidem, absolute necessarium non fuit, ut Constantinopolis in Romania daretur, hanc tamen urbem, revera in Romania dari, mihi æque certum est, ac in circulo omnes radios, qui ex centro ad Peripheriam ducuntur esse æquales. Quamquam hæ duæ veritates, ex diversis plane principiis eliciantur.

Id enim quod a pluribus testibus, qui nullum inter se commercium habuere adfirmatur, vel etiam, qui adeo nullum ex mendacio, id si fecissent, commodum sperare potuerint, ut potius pericula fortunarum, ac etiam vitæ discrimina ipsis adeunda fuerint, propter ea quæ viva voce, vel scriptis exposuerunt & consignarunt: equidem de hujus generis testium ac testimonii fide, nunquam dubitaverim, quamquam id nullam in se contradictionem involvat, rem illam ab omnibus esse confictam. Mihi enim persuasissimum est, ii qui sunt temporum mores, & quæ inter mortales rerum obtinet conditio, atque ubi tanta ingeniorum, idearum, indolis, studiorum ac adfectuum est diversitas: plurimos homines eodem tempore, sine ulla prævia, ad mentiendum instituta conspiratione, idem commentum excogitare non potuisse. Sic historicorum profanorum juxta ac sacrorum

crorum auctoritas confirmatur, & extra omnem dubitationis locum collocatur. Hoc modo observatoribus rerum naturalium, & eorum observatis fides adhibetur. Ita in Historiis testimonia virorum candidorum; in Physicis mutationes, effectus, phænomena accurate a viris idoneis observata & bona fide adornata, & quæ ex iis per analogiam deducuntur; in Jure denique leges; tandem vero in Theologia, illa quæ a Deo ipso profecta fuisse & simul etiam præcepta certissime constat: fundamenta ratiocinii Mathematici erunt.

Neque tamen diffiteor A. H. longe majore cum adcuratione ac examine, in iis quæ ad Deum spectant, quam in rebus ceteris nos producere oportere.

Omnia ea, quæ in sacro codice continentur, vera esse novimus, quæ autem illæ veritates sint, quas Deus mortalibus significare voluit; sæpe omnino ignoramus. Enimvero sacri Scriptores, sæpe non modo vocibus utuntur & phrasibus, nobis hodie perplexis & obscurissimis: sed etiam de rebus loquuntur, nobis jam prorsus incognitis. Multæ voces ac phrasæ, nobis sunt obscuræ, quia copia Lexicorum & aliorum Auctorum, ex quibus certus sensus eorum clare addisci posset destituimur. Multa de moribus ac consuetudinibus eorum populorum, ad quos sanctissimi viri, aut noster Servator sermonem habebat ignoramus: subsidia nempe idonea nos deficiunt. In his quæ clare & distincte non novimus, quo longius ratiocinia nostra producemus; hoc amplius errores promovebimus. Quarum rerum ideas mente non concepimus, circa eas, nulla etiam a nobis institui

tui potest idearum comparatio. Neque enim quomodo unicum, cum altero conveniat, vel alterum ab altero differat, indicare valemus: id est, in hoc casu nullum a nobis formari potest ratiocinium. Jam vero illa quæ limites ingenii nostri ac rationis superant, eæ res sunt, quarum ideas claras & distinctas non habemus, characteres ac notas, quibus eæ ab aliis rebus differant, non concipimus, nec comprehendimus. Quis igitur nunc tam temerarius & impudens erit, qui ibi etiam ratiocinari velit, definitiones axiomataque circa doctrinas de mysteriis condere; ubi illum principia, ad colligenda ratiocinia destituunt? Nunc ergo intelligitis, quam pulchre illi Theologi faciant, qui de mysteriis religionis Christianæ, uti ipsi procaciter disputare non erubescunt: ita opiniones suas, lege scripta aliis obtrudere non dubitant. Mathesis non aliunde nos ratiocinari docet, quam ex iis, quæ nobis sunt cognita ac perspecta.

Nunc tandem A. H. ex iis quæ a nobis hucusque disceptata sunt clarissime nisi omnia me fallunt perspicitis, hac exigua, quam dedimus dilucidatione, nos universæ Scepticorum Philosophiæ vel potius Morosophiæ fundamenta subruisse. Datur enim certitudo non modo Mathematica sed & Moralis. Nec minus id evidentissime cernitis, quanta sit Matheseos in omnibus disciplinis utilitas, quam insigni sit ea singulis earum ornamento ac emolumento, & denique quam excellens ac aurea illa Methodus est, quam Mathematici ad veritatem inquirendam adhibent. Quis enim vestrum est, qui ex iis quæ disserui pronohæc

hæc fluere alveo non videat; per Matheseo homines, methodum bene & sine errore ratiocinandi acquirere; ejus beneficio, ex paucissimis principiis cognitis, ignotissimas veritates elicere, & quæstiones difficillimas solvere ac expedire; immo ejus subsidio plurimum veritatum nexum, quomodo uno intuitu oculis subjiciant adflescere; tandem vero id etiam addiscere, ne quid de rebus sibi ignotis adfirmant, nedum definiant. In quibus disciplinis rigor ille demonstrandi, aut in quibus earum partibus adhiberi possit clarissime exposui: contra ea, in quibus earum Mathematicæ demonstrationes tantum ex hypothese veræ sint, si scilicet res illæ dentur, si res gesta ita se revera habeat, si leges hæ aut illæ latæ sunt, si denique Supremum Numen hoc vel illud revelavit: id etiam pro instituti nostri ratione exposui.

Brevem hucusque ejus delineationem dedi; quam late Matheseos usus ad omnes disciplinas sese diffundat: nunc id mihi præterea conficiendum est, studium Matheseos Theologo cum maxime utile, Physico autem esse plane necessarium.

Nemo non vestrum A. H. fatebitur si quem unquam, Theologum certe, severo in doctrina religionis Christianæ, juxta ac Ecclesia gubernanda, instructum esse oportere judicio. Is si ea neglexit præsidia, per quæ bona mens comparatur, nec eas disciplinas adtigit, per quas *Veritas* commodissime invenitur, *Error*es autem facillime vitantur, quis est qui non videat, eum idemtidem cespitaturum? Quanto autem res illæ quæ ad Deum pertinent, iis quæ civitatem aut nostra spectant

spectant commoda antistant : tanto majori cum studio ac diligentia , errores circa res divinas vitandi sunt. Quodsi Philosophus , in supputatione virium motus , aut rationibus reddendis phaenomenorum , vel Astronomus in calculis Ecclipsium errat : de salute animæ suæ nihil periclitatur. At Theologus , si non rectas de Deo & Religione Divina fovet sententias , non solum propriæ salutis discrimen adit ; - Sed & ipsos quibus auctor erroris exstitit ad tartara præcipitat. Ad errores vero detegendos , evitandos , nullam magis compendiarium esse viam , quam studiorum Mathematicorum notitiam ; jam ante pervici. Et quoniam eruditio ac scientia homines inflat , facile ex vitio illo superbiæ , quem *laqueum Diaboli* , intuitu juvenum Theologorum , Apostolus vocat , Matheseos cognitio expedit. Enimvero hujus beneficio Theologus discet , quam valde pauca illa sint , quæ solide scit , & quam multa , in disputationibus ac controversiis Theologorum ad Philosophiam potius Christianam , quam ad essentiam ac fundamentum religionis Christianæ pertinent. Et quoniam est innata nobis omnibus , mira quædam cupido , ignota sciendi : quod si tales oculos Lectioni Sacræ Scripturæ Theologus inferet , qualibus Mathematici res examinant : multa videbit , a quibus tanquam incognitis , mentem , linguam , & calamum abstinere debeat. Ita discet non inflari ; ita non supra illud quod scriptum est sapere.

Et quoniam vastus quidam oceanus Sententiarum ac dogmatum Religionis Christianæ , nostris temporibus , a Theologis in Systemata effusus est ; difficile certe admodum est , id mediocri judicio imbu-

imbuto Theologo, & qui ne primis quidem labris Mathematica degustavit discernere, quid primo, quid altero, quid denique ultimo loco, in religione Christiana habeat. Nonne tristis nos quotidie experientia docet, multos pro levissimis Sententiis, tanquam pro aris & focis dimicandum esset, disputare, & nisi omnes, quas ii mente conceperunt Sententias, alii etiam amplectantur; illos confestim Hæreticos & oh cœcum zelum, ac perditos mores! etiam Atheos, Naturalistas & nescio quid aliud clamitare ac calumniari.

Hinc deinde illud consequitur, quod cum Juvenes Theologi, Ecclesiis certis præficiuntur, hi non aliter se muneri suo satisfecisse existimant, nisi omnes, quas in Scholis didicerunt controversias, ad ductum Systematis alicujus pro Concione sacra disputent. Paucae valde sunt, eæque planissimæ religionis Christianæ veritates, quibus tota quanta ea innixa est, & quæ continuo Auditoribus ingeminari deberent. Sed cum Controversias & Antiquitates, Criticesque studium, Juvenes Theologi effusissimo cursu persequuntur; interea Fundamentorum Religionis Christianæ eos oblivio capit.

Quodsi saltem Geometrica multi Concionatores ac Theologi gnaviter callerent; minus mihi credite rixarum & inanium Logomachiarum in Concionibus eorum ac disputationibus audirentur legerentur. Non tot inanes Sententiarum discrepantium enumerationes, quæ plus nocent quam ædificant, aut Critices ostentationis exempla ex cathedris instituerentur conspicerentur.

Sed quoniam Theologi singulare munus est, veritatem religionis Christianæ docere, & auditores suos vel etiam adversarios, de veritate dogmatum ejus convincere; pulcherrimo hic etiam auxilio est Mathesis. Ex hac enim videbit, quomodo ad cogitata sua exponenda, verba apta & idonea reperiatur; quomodo argumenta solida a probabilibus, vel paralogismis distinguat, & a quibus principiis ordiendo eam veritatem evictam dare possit, de qua ipsi auditorem vel adversarios convincere ac persuadere animus est? Hac Methodo Athenagoram Christianum Philosophum, sed etiam ætate sua A. P. C. N. 150. non parvi nominis Theologum, in resurrectione mortuorum adversus Ethnicos probanda, felicissime usum fuisse; Libellus ejus de hoc argumento conscriptus testatur.

Nonne Pastoribus in assidua meditatione versandum est? Equidem nunc de ea fatigatione memoriæ non loquor, qua per iteratas relectiones ei aliquid imprimimus. At hoc tædium meditationis, quomodo perferendum sit, & qua ratione ejus beneficio veritates inveniendæ sint, & semel inventæ etiam demonstrandæ, mathematica docebunt. Quis quæso Sophismata facilius detegat? quis solida ab umbris, vera a falsis, quam Mathematicis studiis imbutus, discernet?

Pugnandum sæpe est Theologis cum Atheis, Naturalistis & Deistis: illos demonstrationibus ex perfectionibus minimis ad summam ducentibus; ex ordine constanti motuum ac Legibus naturæ immutatis, ab errore deducunt; hos vero docebunt,

bunt, multa in rerum natura dari quæ mente finita comprehendere nequeunt; quorum tamen veritatem in Mathesi idcirco velle negare, quod comprehendere a nobis non possunt, extremæ fore dementiæ, facile iis demonstratu erit. Enimvero hyperbolam ad asymptotum propius perpetuo accedere, nunquam tamen, vel si in infinitum utrasque lineas, rectam & curvam ducas, alterutram harum cum altera concurrere posse: Mathematici demonstrant. Qui tamen id fiat, ut lineæ istæ in infinitum sibi propius accedendo, nunquam tamen concurrant; quis clare & distincte concipiet? Progressiones geometricæ in infinitum extendi possunt: earum tamen omnium summam addere, difficile non est. Sed quis summam illam quam addidit, animo comprehendet? Pari modo ex numeris irrationalibus, per adproximationem ut vocant, semper propius atque propius radices extrahuntur: nec tamen unquam veram radicem extrahere poteris, etsi per mille annos operationem continues: cum tamen illo labore, si numeri sunt convergentes, semper propius radici veræ accessisti. Et ne plura nunc addam, quadrati Latus, Lineæ diagonali esse incommensurable, jam veteribus Philosophis veritas fuit notissima. Certe Plato eum qui hoc Theorema nesciret, non hominem; sed pecudem existimabat. Ita scilicet hic exemplum nobis suppetit, inter unius lineæ, infinite variantes particulas, ne uicam quidem dari, quæ lineæ alterius mensura esse possit.

Sic sciolos ac nasutulos Sophistas Mathesis constringit, sic illos ad incertam redigit, qui mysteria

fidei credere nolunt, nisi ea animo plane comprehendant, & nisi in iis distinctissime omnia intelligant, & sic quasi animo exhauriant. Neque id nunc commemorabo, quam turpe sit Theologo, loca illa, in quibus res sacræ gestæ fuerunt ignorare. Tacebo hoc etiam, quam inepte is sibi Theologi nomen adscribit, qui τὸ πλήρωμα τῶν καιρῶν, *eventus prædictionibus respondentes* (Eph. I: 10.) nosse non laborat. Sed alterum horum ex Geographia, alterum vero ex Chronologia, quæ Matheseos sunt partes, intelligitur. Nemo fundamentis Astronomiæ destitutus annos Judæorum sacros & civiles, solares & lunares intelliget, nedum Epochas Judæorum cum nostris conferet. Ut nunc de eo nihil hic admoneam, etiam Chronologiam, ipsis Astronomiæ fundamentis inniti. Et tandem quid aliud ipse Deus facit; quam perpetuo γεωμετρεῖ.

Possẽm plura addere argumenta, si patientia vestra Auditores Humanissimi abuti vellem.

Id unum commemorasse sufficiat, mecum præstantissimos quosque Theologos in hoc negotio sensisse. Origenem certe in Urbe Alexandrina, pueros sibi creditos prius Arithmetices ac Geometriæ cognitione imbuisse, atque ita ad studia Sacra rectius intelligenda animos eorum præparasse, quam ad lectiones Theologicas severiores eos admitteret: Eusebius (Lib. VI. 18.) memoriæ prodidit. Magnum illud etiam Reformationis decus Philippus Melancthon quanto in pretio Matheseos studium habuit, pulcherrime in ea præfatione ostendit, quam Joannis Vogelii elementis Geometriæ

triæ præmittebat. Adhortationes illas quas is ibi fecit, tantum apud illos Juvenes non valituras credidit, *qui sordidis ingeniis sunt, aut scrutantur quasdam vendibiliores artes, quæstus gratia.* Quare Melanchton Theologos multos iudicii inopes judicabat, quod ad has artes exercitati nunquam fuere, qui cum diserte nihil explicare possunt, ille inquit, spargunt opiniones absurdas, ex quibus in Ecclesiis magna certamina & dissensiones oriuntur. Quam magno numero hic Anglorum Theologos adducere possem? multos ex Hollandicis, Helveticis, ac Germaniæ Ecclesiæ Doctoribus nominatim commemorare difficile non esset, si auctoritate potius, quam rationibus in demonstrando argumento nostro uti voluissem.

Equidem non is sum, qui omne tempus Theologi in Mathesin impendi velim; sed eum dum in Academiis versatur, saltem aliquot horas huic studio impendere posse existimo. Id si faceret, non modo studia Theologica quæ exorsus est non moraretur; sed potius breviori longe curriculo ad optatum sibi finem ac metam perveniret.

Sed quoniam apud plerosque nostrum radices jam egit illa opinio, nihil studia Mathematica πρὸς τὴν ἀλφίαν hoc est ad Culinam facere; nihil mirum est, si hæc aut omnino non discimus, ut verbis Varronis utar, aut prius desistimus, quam intelligamus cur discenda sint. Voluptas enim vel utilitas talium disciplinarum, in post principiis existit, quum perfectæ absolutæque sunt; in principiis vero ipsis, ineptæ & insuaves esse videntur (Aul. Gell. Noct. Attic. Lib. XVI. C. 18.)

Sed Physico studium Matheſeos, eſſe plane neceſſarium jam paucis docebo. Enimvero Phyſica cauſas phænomenorum tradit, quibusque legibus res naturæ Deus ſubjecerit explorat, quomodo, & quibus directionibus corpora moveantur examinat. Sed motus eſt quantitas, quæ augeri & minui poteſt. Quantitas vero cum ſit objectum Matheſeos, non niſi in ea tractatur: quidquid igitur ad motum corporum inveſtigandum pertinet, hoc eſt ad Phyſicam, omne id, Mathematicæ etiam tractari debere evidentiffimum eſt. Ratiociniorum illorum quæ Mathematicus in Phyſica neſcit fundamenta, ſunt leges illæ, per quas motus corporum Deus peragi voluit. At leges iſtæ ex phænomenis addiſci debent, ut aliis mutationibus quæ contingunt explicandis inſerviant. Ad hoc vero utrumque præſtandum magna Geometriæ & Algebræ notitia requiritur. Neque tamen hæc præſidia ſufficiunt, niſi mens & oculi non modo attenti, ſed & multa exercitatione adſuefacti, vel ad minutiffima exploranda adhibeantur.

Qui vero hypotheſes fingunt, illi ſibi viam, ne ad veritatem pervenire poſſint, obſtruunt. Nemo antea in dubium vocabat, radiorum reflectionem in ipſa ſuperficie corporum fieri: id vero falſiſſimum eſt. Lumen enim ante reperiſſe quam ipſum corpus attingat, pleniffime demonſtratum eſt. Sed Matheſeos ſummam in Phyſicis eſſe neceſſitatem, vel id clariffime evincit, quod ſine ejus auxilio, quomodo vis minima ſuperare maximam poſſit, & quæ ſit actio medii reſiſtentis in corpus in eo motum, nunquam Phyſicus qui Matheſin neglexit recte cognoscet. Nihil is de viribus

viribus fluidorum salientium aut currentium dijudicare poterit, ut de Hydrostatica, Hydraulica, Mechanica, Optica, Dioptrica, Catoptrica nihil nunc commemorem. Accedit illud etiam, quod vix unicam nostræ ætatis Philosophorum propositionem intelligere, vel duas in eorum scriptis paginas, sine impedimento ac hæsitatione legere quis possit, Matheseos cognitione destitutus. Hujus nobilissimæ disciplinæ cultura, & Geometriæ sublimioris ac Algebrae insignis notitia acutissimum illum Cartesium immortalem reddidit. Hos ille ubi duces secutus est, ultra Olympum extulit alte caput, atque sublimis feriit sidera vertice.

Quantum vero hæc studia ad Rempublicam Literariam, Ecclesiasticam & Politicam faciant prudentissime & majores nostri intellexerunt. Enimvero jam Anno 1596. in hoc Athenæo, Philosophiæ & Mathesi publice docendæ Emericum Sz. Ujfalvi ab iis præfectum fuisse, annales Urbis hujus testantur. Interjecto deinde tempore St. Budæus Phil. Dr. disciplinas Philosophicas tradidit. Superiore seculo jam inclinante Celeber. Martinus Szilagyi qui variis etiam scriptis inclaruit, cathedram Philosophicam exornabat. Tres autem Viri Clarissimi ad auspicia hujus seculi, Philosophicas disciplinas tradidere. Michaël Vári Phil. Dr., Stephanus Huszti & Joannes Hertzeg Debreczeni ambo Medicinæ Doctores experientissimi. Studia vero Mathematica cum ceteris partibus Philosophiæ ac Astronomiæ, ab Anno 1711. usque ad 1720. magna cum laude Venerandus noster Antistes Stephanus Szödi qui ab eo tempore Ecclesiis nostris præest, docuit. Quanto cum Patriæ ad-

plausu Philosophiæ docendæ Celeb. Dñ. Stephanus Szilagyi per plures annos operam apud nos dederit, novimus omnes; qui Jurisprudentiæ or-
nandæ admotus, hanc non minori cum laude tu-
etur provinciam. Multa de eruditissimo, ac
dum viveret carissimo mihi capite, Nobilissimo
ac Venerando MAROTHIO, quæ is in his disciplinis
apud nos præstitit dici possent, nisi ea non mo-
do vobis, sed & exteris apud quos versatus est,
essent notissima. Primus autem qui Physicam ex-
perimentis confirmatam, magno omnium cum
adplausu exposuit, est is Celeber. noster Sam.
SZILAGYI, nuper Physices & Mathematicum, nunc
magno suo merito Theologiæ Professor Veneran-
dus.

Matheosos itaque studium, in omnibus scientiis
ac disciplinis pulcherrimi est usus, sed illud Theo-
logo præ ceteris utilissimum, Physico vero plane
necessarium intellexistis. Quid? quod hæc studia
apud nos, ab antiquissimis temporibus Theolo-
giæ studiosis fuerint tradita, paucis a me comme-
moratum audivistis. Cum autem illa utilitas ma-
theseos, quæ in Oeconomicis circa agros, hære-
ditates dirimendas, fontes, aquæ ductus, molas,
ædificia construenda, pondera elevanda sese mon-
strat: aut in bello, uti in vallis, fossis excitandis,
urbibus, arcibus expugnandis vel oppugnandis
elucescit: ad paucissimos vestrum spectasset: ul-
tro tacui. Non unius diei labor esset ea non di-
cam delineare, sed saltem adumbrare. Graviter
mihi credite misera Patria in pluribus rebus Oeco-
nomicis juxta ac Politicis, immo & bellicis ho-
rum studiorum contemptum luit.

Quæ

Quæ igitur artes solidum Theologum ac ingenuum Philosophum faciant, pulcherrime intelligitis. Sed ne id quidem obscure cernitis quas disciplinas Amplissimi nostri Proceres utriusque ordinis in hoc Athenæo publice docendas velint.

Ego vero, Vobis & Ecclesiæ Proceres Amplissimi, Venerandi, quemadmodum Vestram in me gratiam, & de studiis meis vix mediocribus, tam benignum iudicium, ut me provinciæ huic administrandæ dignum & idoneum iudicaretis, magni uti decet facio, & conceptissimis verbis vobis ago gratias: ita etiam atque etiam vereor, ut expectationi vestræ respondeam. Multorum annorum eorumque fere a tenera ætate susceptorum labor est, in Philosophicis & Mathematicis, ac Physicis Disciplinis aliquid virile ac masculum posse præstare. Perexiguum vero illud tempus est, quod in has nobiles disciplinas a me impendi potuit. Aliam enim ego laboribus meis proposueram, aliam vero vos definistis metam. Ceterum in spem venio, fore, ut quemadmodum in ceteris artibus ac disciplinis non invita hucusque utebar Minerva, ita in his, eam se mihi difficilem non præbituram. Id si erit, nec vos consilii vestri, nec me conatuum ac laborum, unquam pœnitebit.

Non mediocre id mihi benevolentiae ac Vestri in me amoris, præbet Argumentum, Professores omnium facultatum Venerandi, Consultissimi, Sapientissimi, quod me ordine Vestro non indignum iudicastis.

Gratum mihi id imprimis est, quod Collegio Vestro, hodierna die me videam adscriptum. Nihil vero mihi magis in Votis est, quam mutua opera, ac labore, Juventutis nobis creditæ studia promovere. Equidem eam de Vobis concepi spem, quod alios Vestrum amor ille, quo me nuper discipulum complexi fuistis, alios amicitia, quam mecum coluistis, alios amor boni publici ac Ecclesiæ eo perducent; ut me, consilio, opera, ac auxilio Vestro adjuvetis.

TU autem Noster imposterum amor, ac cura, flos Patriæ, decus ac spes certissima Ecclesiæ Juventus nobilissima, ornatissima, Tibi ut prosum, ac studia tua, quantum in me est promoveam, hunc quem teneo locum conscendi. Nunc Vestrum est Juvenes Humanissimi, sive me socio ac commilitone, ad Philosophica studia addiscenda, ac phænomena naturæ investiganda; sive Duce ad ea contemplanda, utamini. Nunquam Vobis consilium, labores ac operæ meæ, si eas requiratis, deerunt.

D I X I.

*

*

*

De

De
Atheismo JORDANO BRUNO Nolano
impacto

Disfertatio

Auctore J. ZIMMERMANNO.

Sect. I.

PLures effluxerunt anni, ex quo *Conradus Zieglerius* Schafhusanus, Vir non magis nobilitate generis, quam eruditione & pietate excellens, jam vero Cœlitum choro adscriptus, *Jordani Bruni* opuscula mihi legenda transmisit. Ea non sine attentione perlegi. Animus enim tum temporis mihi erat specimen exhibere Disquisitionum quas meditabar de Viris Eruditis vere vel falso Atheismi suspectis. Nata est ex hac lectione *Brui* opusculorum Disfertatio satis prolixa, in qua contra Celeberrimum *la Croze* τὸν νῦν ἐν Ἀγί-
ois, infelicis illius Itali causam peroravi, eam-
que Celeb. *Lenfant*, cum quo tum temporis mihi intercessit familiare Litterarum commercium, trans-
misi Berolinum, eo fine, ut locum aliquem illi concederet in Bibliotheca Germanica Gallice scri-
pta; factum autem est, nescio quo fato, ut qua-
liscunque labor meus interciderit, neque inter li-
bellos Cl. *Lenfant*, qui interea temporis decesse-
rat, transmissa Disfertatio fuerit reperta. Cumque
præter laceras quasdam Schedulas servassem nihil, &
post mortem Nobilissimi *Ziegleri*, libelli *Brui* una
cum aliis hastæ publicæ fuissent subjecti, spem
nullam

nullam habere potui, libellos hos denuo potiundi & examinandi. Hoc unum me solabatur, quod ex Actis Philosophicis perspexerim, Celeb. *Heumannum* horum Actorum Auctorem contra iteratam Celeb. *Crozii* accusationem strenue causam *Bruni* egisse. Cum autem pro Instituto meo in eo essem, ut quo jure quidam litterati Italiae Viri, gravissimi Erroris, Atheismi nempe, postularentur, examinarem; rogavi per litteras amicissimum *Hurterum*, Professore in Gymnasio Schafhusano doctissimum mihiq[ue] amicissimum, ut mihi significet, quem tandem possessorem nacti sint *J. Brunii libelli*. Ex eo autem non sine gaudio percepi, præcipuos in suas incidisse manus, quos postea denuo legendos mihi communicavit. Quanquam autem Celeb. *Heumannus*, pro ea, qua floret, insigni Eruditionis copia, docte causam *Bruni* egerit, existimavi tamen, me etiam huic Argumento lucem aliquam accendere posse. Antequam vero ad rem ipsam progrediar duo monenda sunt. Prius est: obscurissima esse Scripta hujus Itali, sive ligata, sive prosa Oratione exarata, unde nonnisi conjectando sæpe de verborum sensu judicari potest. Quod ipsum efficere debet, ut ubi dubia est Lux, in meliorem potius, quam pejorem partem ipsius dicta interpretemur; Posterius: nos in hac Disquisitione minime negare, *Brunum* gravibus Erroribus obnoxium fuisse; sed hoc unum duntaxat disquirere, utrum satis solidis Argumentis *Atheismi*, in specie *Spinosismi* convinci possit. Cæterum, quæ de vita, fatis, scriptis, ingenio & Philosophandi methodo infelicis hujus Itali cognosci possunt, collegit Vir Celeberrimus, mihiq[ue] Amicissimus *J. J. Brukerus* Tomo ultimo *Historiæ Criticæ*

Criticæ Philosophiæ, quem consulere debent Lectores.

II.

Servabo autem in hac Disfertatione hunc Ordinem, ut primo singulos libros *Bruni*, qui ad manus fuerant, percurrento, ea, quæ ad eum defendendum facere possunt, adferam, [2.] objectiones Cl. *la Croze* tam in singulari libello, quam in Epistola Actis Philosoph. inserta, contentas, proferam [3.] tandem, quid post Cl. *Heumannum* ad eas responderi possit, ostendam.

III.

Liber primus inter opuscula *Bruni* agit de *Minimi Existentia*. Incipit autem sic *Brunus*.

*Ut mens naturæ subjectis insita rebus
Momentis graduanda suis depromit & aptis
Ordinibus conflans numeris discriminat alte
Sic rationis opus, sic vivida vis aciei
Humani sensus partes, quibus applicant illis
Mensuras quibus expendat præconcepit ipsis
In foribus &c.*

In Commentario soluta oratione conscripto & metro adjecto, explicat quid per Naturam rebus insitam intelligat, quod quia ad quæstionem, utrum *Spinozæ* Sententiam foverit elucidandam multum confert, Lectori ob oculos ponendum. Sic autem sonat: *Mens super omnia Deus est. Mens insita omnibus Natura. Mens omnia pervadens Ratio. Deus dicat & ordinat: Natura exequitur atque facit. Ratio contemplatur ac discurrit. Deus est Monas omnium numerorum fons, simplicitas omnis magnitudinis & compositionis substantia & excellentia, super omne momentum innumerabile, immensum. Natura est nume-*

rus

rus numerabilis, magnitudo mensurabilis, momentum attingibile; Ratio est numerus numerans, magnitudo mensurans, momentum æstimans. Influit Deus per naturam in rationem. Ratio attollitur per naturam in Deum. Deus est amor, efficiens, claritas, lux. Natura est amabile, objectum, ignis & ardor. Ratio est amans, subjectum quoddam, quod a natura accenditur, & a Deo illustratur.

Attendendum hic sollicitè ad Definitiones a *Bruno* suppeditatas. *Spinoza*, ut notum est, unicam admisit substantiam, duobus attributis, extensione & cogitatione constantem. Hæc substantia non solum per se, id est, necessitate naturæ existit; sed & comprehendit omne, quicquid existit. Distinguit autem *Brunus* clarissime Deum a natura, naturam a ratione. Deum more *Pythagoræ* recepto vocat *Monadem*, eamque simplicem & omnis compositionis expertem esse, perhibet. Naturæ, mensurabilitatem & magnitudinem tribuit. Influere dicitur Deus per naturam in rationem: naturam ergo distinguit a Deo & a ratione. In eodem *Commentario* pag. 8. [quod in transitu notandum] Sententiam profert, quæ postea a *Cartesio* arrepta vehementerque fuit exagitata, nimirum de dubitatione Philosopho, in examine omnium rerum, adhibenda. *Qui philosophari concupiscit, [inquit] Bruno, de omnibus principio dubitans non prius de altera contradictionis parte definiat quam alterantes audierit & rationibus bene perspectis atque non ex auditu, fama, multitudine, longævitate, collatis titulis & ornatu: Sed de constanti, sibi atque rebus doctrinæ, vigore, sed de rationis lumine veritate inspicua judicet & definiat.* Contendit *Illustris Huëtius*
in

in *Censura Philosophiæ Cartesianæ* pag. 256. Edit. Paris. *Cartesium* pleraque sua *Ευρήματα*, physica præsertim, ex *Jordano B.* petiisse, de quo ego disputare nolo; quamvis si ingenium Cartesii perpendam, vix mihi persuadeam, obscurissima *Bruni* opuscula a *Cartesio* fuisse lecta. Hæc certe, quæ de dubitatione profert *Brunus* ita sunt comparata; ut a quolibet sine magno conatu excogitari possint, certe eodem jure quis contendat, *Cartesium* principium illud dubitationis ex *Paulo* sumxisse Apostolo, qui dixit; *omnia probate, quod bonum est retinete*; neque etiam statim, si scriptores cum antiquis conveniunt concludendum, ea modernos ex illis descripsisse. In his opusculis quædam occurrunt v. g. de substantiis ceu monadibus, earum inextinguibilitate, ut ita dicam, de optimo mundo, quæ ex assè conveniunt cum iis, quæ ab Illustrissimo *Leibnizio* sunt prolata, licet autem Illustris Vir multa legerit, non tamen eum sua principia ex *Bruno* hausisse, crediderim. Hæc ἐν παρόδῳ. pag. 9. ostendere vult *Brunus*, minimum esse substantiam rerum respectu numerorum, & atomorum respectu corporum. Deum esse monada, quia ab una illa substantia omnia proveniunt, ita autem loquitur:

*Minimum substantia rerum est,
Atque id idem tandem opperies super omnia magnum.
Hinc Monas, hinc Atomus totusque hinc undique fusus,
Spiritus, in nulla consistens mole suisque
Omnia constituens signis, essentia tota
Si res inspicias hoc tandem est materiesque,
Quandoquidem minimum sic integrat omnia, ut ipsum
Ni substernatur reliquorum non fiet hilum*

Esto

*Esto nulla Monas numerorum non erit ullus
Namque ea constituit species, statuens genus omne.
Quocirca in cunctis primum est fundamen, ut unde
Et Deus & natura parens arsque explicat alte
Quod super omne genus perstat, quod & in
generi omni est.*

*In Commentario ad hæc verba ita se explicat:
[si obscure loqui idem est ac explicare] Minimum
est substantia rerum, quatenus videlicet aliud a quan-
tatis genere significat; corporearum vero magnitudinum,
prout est quantitatis principium. Est, inquam, mate-
ria, sive Elementum efficiens, finis, & totum, punc-
tum in magnitudine unius & duarum dimensionum.
Atomus privative in Corporibus quæ sunt primæ partes.
Atomus negative in iisce, quæ sunt tota in toto atque
singulis, ut in voce, anima & huiusmodi genus. Mo-
nas rationaliter in numeris, essentialiter in omnibus. In-
de maximum nihil est aliud, quam minimum. Tolle
undique minimum, undique nihil erit. Aufer
undique Monadem, nusquam erit numerus, nihil erit
numerabile, nullus numerator. Hinc Optimus maxi-
mus substantiarum substantia & Entitas, qua Entia
sunt Monadis nomine celebratur. Apparet ex hisce
Bruni verbis, quod, quemadmodum Monas est
Principium numerorum & corporum, diverso li-
cet respectu; ita Deus est Monas, singularissimo
sensu; quia sine illo nihil existere potest.*

*Argumentum Capitis IIIItii tale est: Ex proxime
dictis concluditur, mortem ad Corporum Substantiam
non pertinere, multoque minus ad animam.*

Incipit autem ita:

*I nunc stulte minas mortis fatumque timeto
 [non audita ferunt Samii Sacra verba Parentis]
 Trepida ad voces stultorum, & somnia vulgi
 Fatalem incutiant terrorem sis quasi vere
 Compactum quiddam consistens partibus hisce.
 An non ipsa fluens vario cum tempore raptim
 Continuo mutata venit de partibus ultro
 Adscitis noviter primis abeuntibus moles?
 Numquid materies eadem tua corporis est nunc
 Partibus ac toto qualis paulo adfuit ante?*

Et paucis interjectis:

*- - - Sic ergo videbis
 Corpore te nusquam subiectum deteriolem
 Quod primum in nullum recidit prius atque perenne est
 Nunc ibi, tunc hic integrans ut nunc tua membra
 Quæ moveas serie tibi quæ certas ministrent
 Nā[velut in Phisicis ample patefecimus] hinc est
 Ortus vitæ, molisque adolescentia nostræ
 Ut centri in magnum exglomerat se expansio gyrū
 Conlectis Atomis circum undique Spiritus Archi-
 tectus se infuso totum moderatur ad usque
 Tempus, quo exactis numeris, vel flamine rupto
 Corporis in centrum redimat se & inde per amplū
 Recens se insinuet mundum; & hoc dicere mortē
 Suevimus; ignotam in lucem quia pergimus, etsi
 Persentire dat paucis quam vivere nostrum hoc
 Sit periisse: mori hoc sit veræ adsurgere vitæ
 Interdum &c.*

*Commentarium Bruni in hæc verba paulo ob-
 scuriora adscribam necesse est. Ita autem sonant
 pag. 3.*

Quum rerum substantia minime sit dissolubilis, mortem non esse timendam, sed transitum expectandum sensit Pythagoras? Ipsa quippe dissolutio quædam est quæ nonnisi composito advenit, quod nullum est substantia, sed adventitium: Alioqui substantiam per singula momenta mutaremus, quando effluxus & influxus a nostro corpore & in nostrum corpus est continuo; quare solum per individuam animæ substantiam sumus id quod sumus, quam circum veluti centrum quoddam ubique totum atomorum exglomeratio fit & agglomeratio, unde per nativitatem & adolescentiam Spiritus architector expanditur in hanc, qua consistimus molem & a corde diffunditur: in quod tandem veluti telæ istius stamina complicans sese recipiat, ut ex eadem per quam processerat viam intraveratque portam recedat demum & egrediatur. Nativitas ergo est expansio centri. Vita consistentia Sphæræ. Mors contractio in centrum. Post hæc addit:

Est & immortalitatis nostræ validissimum ex eo principio argumentum, quod individua, quæ ædificat, agglomerat exglomeratque ordinat, vivificat, movet, intexit, & ut mirabilis opifex tanto operi est præfecta substantia minime deterioris debet esse conditionis [accidens utpote quoddam Entelechia, Energia, Harmonia & temperamentum ut omnium stupidissime definierunt Aristoteles & Galenus] quam corpora, quæ agglomerantur, ordinantur, moventur, & in illius usum adsumuntur hæc, quorum substantia est vere æterna. Denique addit:

Pro conditione, qua anima se gessit in uno corpore ad aliud sortiendum disponit, inquit Pythagoras, Saduchimi, Origenes & alii e Platonis. Itaque non est
tanquam

tanquam fortuita illa sedium mutatio, sic ut partium, ex quibus corporea moles compaginatur. Qua propter aliae per corpora humana discurrunt, aliae in Heroum corpus adsumuntur; aliae vero in deteriora deturbantur. Hæc illi, qui æterna omnia quadam revolutione exagitata intelligunt præter unum. Haftenus Brunus.

Ex hisce sequentes licet propositiones elicere (1.) corpus nostrum, si *Brunum* audias, constare conglomeratione Atomorum. (2.) quotidie illas fluere, nec tamen id, quod hominem efficit, tollere (3.) illas ipsas partes non interire. (4.) mentem esse substantiam plane a corpore alienam, (5.) cum illa, antequam corpori inferitur, conjunctam esse Atomum quandam, seu tenuissimum corpusculum (6.) per mentem substantiam illam posse extendi & vivere (7.) ubi agglomeratione cessat, mentem denuo cum sua, qua unita erat substantia subtili cedere, & evagari; non autem interire (8.) tandem hanc ipsam mentem, secundum *Pythagoram*, aliorumque Sententiam, in alia migrare corpora. Hæc certe sententia, quoad summam rei non aliena est ab ea, quam nostro Seculo Illustris *Leibnizius* defendit, contendens, substantias oriri saltem posse per creationem & extinguere per annihilationem; mentem cum tenui vehiculo esse conjunctam; operationem mentis in corpus efficere aliquam dilationem &c.

IV.

De hac ipsa Monade suprema, seu Deo ita sentit, ut ipsa nulli, cetera autem corpora perpetuæ mutationi obnoxia sint. Ita pag. 14. hujus libelli loquitur:

*Simpliciter tandem Monadum Monas una reperta est,
Quæ multum & magnum complectitur omneque in ista
Integranda means dans Entibus esse Deusque est,
Extans totum infinitum, verum, omne, Bonum, unum:
Quæque in composito, discreto, sensibilibus
Consistunt & distractim dimensio conflat
Sunt aliud atque aliud minimorum corporum adusque
Quæ nusquam spatio se compatiuntur in uno
Heic ubi materies expansis fluctuat alis;
In vero, uno Ente Aviterno simplice eadem
Non statuunt numerum. Simplex, Ens, unum & idem.*

Commentarius ad hæc verba ita sonat pag.
17.

*Deus est Monadum Monas, nempe Entium Entitas:
quapropter etiam vulgo philosophantibus Ens & unum
non differunt: sicut ergo per Monadem omnia sunt
unum, ita & per Monadem sunt, quando quod unum
non est, nihil omnino est. In minima simplici Monade
opposite omnia sunt idem, par & impar, multa &
pauca, finita & infinita; Ideo quod minimum est,
idem est maximum, & quicquid inter hæc ostenditur
hoc primo in Deo qui idem dicitur esse ubique & nus-
quam, infra omnia fundans; super omnia gubernans,
intra omnia non inclusus, extra omnia non exclusus; Omnia
per excellentiam & comprehensionem; nihil per definitionem;
principium omnia movens, suis omnia terminans. Medium
nectens & discriminans omnia, centrum ubique. Intimum
internorum. Extremum nusquam, quia metitur &
concludit omnia, & qui in nullo, in se ipso, quia indi-
viduus & simplicitas ipsa sed & ipse.*

Obscuriora hæc esse, quam Philosophiæ Profes-
sorem decet, non nego. Hoc tamen ex versibus
illis

illis & Commentario colligi posse indubitato videtur, Deum Monadem primam esse substantiam simplicem mutationi plane nulli obnoxiam. 'Etiā, indivisum quid, ut Platonici & Pythagorici loquuntur. Cætera ex Atomis constare perpetuo fluxui mutationique obnoxiiis; quæ certe ostendunt, *Brutum* existumasse, Deum prorsus ab omnibus rebus in oculos incurrentibus, esse plane distinctum. Pag. 65. non solum Dei Existentiam admittit, sed ex iis, quæ Revelatio de novo cælo tradit, assensum præbere videtur.

As nos, inquit, [qui non in solo audito verbo explendi animi famem consuevimus pabulare, sed & ultra sensuum meliorum atque firmiter rationum panem exposcimus] habemus ubi Dei Insuperantis omnipotentis-que naturæ virtutem possibilitatemque proprio actu non expoliatam contemplemur, admiremur & absque levium illorum somniorum suffragiis efferamus; nec non unde juxta sacrorum Vatum præsagia talem solem, lunam, astra, orbes atque motores in suum resoluta evanidum atque nihilum videamus: & clariore animo sensuque duce cælum novum [quod & idem ante dictorum cælorum seculū antiquum] unum immensum spatium æthereum aspiciatur, eumque inque illo nova omnia.

Pag. 73. animæ naturam divinam & simplicem esse denuo asserit, dicens:

*Ergo natura est animi divina reperta
Quam non alteritas non passio conficit ulla.*

Et mox:

O o 3

Atqui

*Atqui naturam in specie meditando perenni.
Unam cui conformari servareque temet
Consimilem debeo consortem te esse Deorum
Comperies vitæ: & dices substantia nostra hæc.*

In Commentario adjecto, gradationem aliquam Substantiarum intelligentium idem admittit, statuendo; præter animam humanam, substantiam intelligentem terræ globo, aliam universo mundo seu Systemati Planetarum concessam; super has tamen superiorem tandem, seu potius supremam & omnium Rectricem existere; de hac ait p. 74.

Suprema est animus animarum Deus, Spiritus unus omnia replens totus, ordinator supra & extra omnem ordinem ideo supra omnia magnificandus Deorum vocibus & encomiis, nulli Deorum, mundorum animorumve nominabilis effabilis, non comprehensibilis, a propria tantum unica simplicissimaque infinitate [non comprehensibilis inquam] exæquabilis pag. sq. ait, quædam proprie intrinsecaque natura æterna, immortalia, incomponibilia, indissolubilia, animæ, Dii, Deus.

V.

Pergamus ad libellum de Principiis mensuræ pag. 33. in Comment. contendit, minima ad perfectionem totius facere & malum ipsum ad ornatum mundi, idque Deo ita disponente conferre. Nihil, [inquit] in universo adeo exiguum, quod ad eximii Integritatem atque perfectionem non conducat. Nihil item malum est, quibusdam & alicubi, quod & quibusdam & alibi non sit bonum & optimum. Hinc ad universum respicienti nihil occurreret turpe, malum, incongruum; neque enim varietas atque contrarietas efficit,

ficat, quominus omnia sint optima, prout videlicet a natura gubernantur, quæ velut Phonascus contrarias voces extremas atque medias ad unum omni [quam possumus imaginari] optimam Symphoniam dirigit, & perducit. Hæc ex asse conveniunt cum iis, quæ Leibnizius & Illustris Wolfii Sectatores tradunt: quanquam minime credam, ex eo petita esse hæc dogmata: multa loca veterum Platoniorum & Stoicorum adduci possent, in quibus similiter loquuntur. In Libello de Monade, numero, & figura. p. 101. videtur non solum Revelationem, sed & Creationem ex nihilo admittere. In similitudinem, [inquit] qua Deum dierum senario cælum, tellurem, & omnia, quæ apparent in eis creasse dixit Moses, præceptum ab eodem est, ut operi sex tantummodo dies destinarentur, sex annis seminarent, & omnino numerum hunc esse operis administrationisque agnoscant.

Pag. 151. ex contemplatione innumerorum operum Dei, mentem ad Deum ipsum, tanti operis causam laudandum, ascendere quasi adserit. Non levem, [inquit] ac futilem atque gravissimam, perfectoque homine dignissimam contemplationis partem persequimur, ubi divinitatis naturæque splendorem, fusionem & communicationem non in Egypto, Syro, Græco, sive Romano individuo, non in cibo, potu, & ignobiliore quadam materia cum attonitorum Seculo perquirimus & inventum confingimus & somniamus: Sed in augusta omnipotentis regia, in immenso ætheris spatio, in infinita naturæ germine omnia fientis & omnia facientis potentia: unde tot astrorum, mundorum, inquam, magnorumque animantium & numinum uni altiprimo concinentium atque letantium absque numero & fine juxta proprios fines ubique ac ordi-

nes contemplamur. Sic ex visibilium æterno immenso & innumerabili effectu sempiterna illa immensa potestas atque bonitas intellectu conspicitur proque sua dignitate inenarrabilem Deorum, mundorum, dico adfidentia, concinentia & gloriæ illius enarratione imo ad oculos expressa concione glorificatur, cui immenso mensum non quadrabit domicilium atque templum; ad cuius majestatis plenitudinem agnoscendam & percolendam numerabilium Ministrorum nullus esset ordo.

Nihil hic dicit, Brunus quam quod Moderni iique doctissimi Astronomi & Physici asserunt. Fatentur nimirum tot orbes habitabiles & circa soles suos hærentes terras immensam gloriam Numinis manifestare.

Pag. 185. plures esse mundos probare vult ex natura divinæ bonitatis, quæ non possit non sese ad possibilia quævis extendere; quemadmodum [inquit] bonum est mundum esse hic, & malum esset mundum non esse; haud aliter in simili spatio a similibus causis bonum est esse, & malum perpetuo non esse mundum. Si ergo mundus iste solus est, & non alius, quomodocunque nomen mundi tibi accipiat, bonum [ut supra quoque dictum est,] esset finitum, singulare & individuum, malum autem infinitum diffusissimum & universalissimum (2.) nullum neque ex parte efficientis, neque ex parte rei factæ, neque ex parte spatii, neque aliam fingere possim causam tanti boni esse impedimentum (3.) nullum otiosum & avarum potest ad bonorum effectum se communicare & diffundere, & sine causa non se diffundens potest esse bonum. Primo sicut non bonus, privative est malus, ita potens & impotens id ipsum positive & affirmative esset, idemque pro

pro finito effectu finite bonus esset, efficiens pro infinitæ autem actionis repressione esset infinite malus.

Brunus probare vult, dari innumerabiles mundos, atque hoc ex natura infinitæ Dei bonitatis se confirmaturum putat; in quo tamen fallitur. Argumentum enim ejus plus probaret quam probandum erat, adeoque nil probat. Ita enim nullos deberet inter mortales respectu benignitatis Dei dari gradus; Ita creaturæ omnes deberent esse ejusdem naturæ; Ita Deus non amplius cuiquam quicquam præstare posset, quæ omnia *ἀνυπόστατα* plane sunt. Præterea addendum Deum omnia posse, quæ nullam involvunt contradictionem; at nulla talis est, si dicant, Deum alias series rerum contingentium producere posse, præter eas, quas existere deprehendimus; fieri autem hoc non posset, si bonitas eum quasi coëgisset omnia possibilia producendi. Sanctissima voluntas & sapientia & libertas a bonitate Dei non sunt separanda. Hoc unum, ad præsentem locum, quod adtinet, notamus, *Brunum* confiteri, nullum esse impedimentum in Deo, quo minus plures mundos condere possit. Ita non posset loqui *Spinozæ* antecessor aut discipulus. Ex mente enim *Spinozæ* omnia necessario ex natura Dei manant; quicquid factum est, seu potius per æternam quandam emanationem ex primo Ente derivatum necessario factum est. Idem tamen Argumentum prolixius tractat pag. 189. ad quæ, cum imprimis Cl. *la Croze* provocet, infra sollicitè examinabimus. Pag. 193. necessitatem, sed *moralem & hypotheticam* non *absolutam* in Deo concedit, simulque discrimen, quod inter nostram libertatem & Dei sua

opinionem intercedere putat, explanat. Verba ipsa, quamvis prolixiora necessario sunt adscribenda, quia aperte, mea opinione, Spinozæ Systemati opposita sunt. Infinita, [loquitur Brunus] virtus, si neque a se ipsa finitur, nec ab alio, tunc necessitate suæ naturæ agit: non agit necessitate naturæ alia a se & sua voluntate in eorum morem, quæ necessitati subsunt; sed ipsa est, ut sæpe dicimus, necessitas. Agit ergo necessitate, quæ neque ab intrinseco & per se, neque ab extrinseco & per aliud frustrari potest. Non primum, quia non potest esse aliud & aliud. Non secundo, quia ista necessitas reliquorum omnium lex est. Antevertens ergo naturam illam necessitatem & voluntatem & potentiam nihil esse potest, quominus procedat secundum totam potentiam, quæ est ipsa bonitas, aut nihil, quæ est infinita, aut non ipsius; quæ se diffundit infinite, aut non ab ipso. Nostra agendi libertas fertur & imperfecte & in imperfectum aliquoties obiectum: proindeque affectu atque rerum latentia undique turbatur: quod si intra turbatam voluntatem, atque cognoscitivæ potentiæ cursum absque ignorantia & aliis passionibus ageremus, duorum oppositorum operatio nostra perpetuo definita esset ad melius. Antequam enim operemur inter utramque viam hæremus & consultamus, incertique tandem & cum turbato definimus adfectu. Deus ut natura, cum sit perfectissimus uno de duobus eoque convenientissimo modo, & quia non coactus agit, libere agit, & voluntas cum bonitate & bonitas cum necessitate concurrit. Idcirco cum in omni specie unum sit optimum unum necessario agit & non aliud, utque non potest esse nisi bonus, non potest aliter facere, quam facit. Quare necessitate naturæ bonum facit, atque melius atque unum & alterum oppositorum quod est deterius, neque ejus potentiæ, neque volun-

voluntatis, neque necessitatis objectum poterit esse unquam vel subjectum; & paucis interjectis: Non melius ergo rite consideranti de hominis libertate sentiendum, qualis ea cunque sit aut unquam fuerit vel esse possit, quam de iis, quæ sub incertitudine versantur, vertiginisque casu æstuant: Non est ergo dignum, ut Deum ex huiusmodi generis libertate æque vel inequaliter ad duo contradictoria volenda vel agenda velle vel agere posse referatur, id enim totum a contingenti ambiguoque & fluctuante inter contraria principia demanat; sed illius generis est libertas, quæ idem est ac ipsa necessitas, cui nihil superstat majus, cui nihil obfistit æquale, cui omnia in omnibus atque per omnia obsecundando subiunguntur.

Hinc velim notari, *Brunum* (1.) in Deo non indifferentiam agnoscere, quia nihil non ei cognitum sit. (2.) Eum velle optimum (3.) necessitatem in Deo nonnisi ad optimum volendum tendere (4.) voluntatem hominis, siquidem ea omnia perspiceret, quæ optima sunt, non futuram indifferentem, sed semper ad optimum eligendum latum iri, quæ ut ovum ovo similia esse videntur decretis *Leibnizianis*.

Notanda etiam verba, quæ extant p. 191. & sic sonant:

Nempe ipsum fatum divina est ipsa voluntas.

Pag. 253. denuo in eo est *Brunus*, ut ostendat, plures dari mundos eosque infinitos: rursus ratio-

cinatur

cinatur ex bonitate Dei, putatque, aliter *Manicheis* atque iis, qui malum contra Providentiam urgent, responderi non posse. Mox illi (Adversarium quendam intelligit) concludendum fuisset, post specierum naturæ præcipuarum enumerationem, quemadmodum mundus ex paucioribus male constaret & superaddita plura essent mundo supervacua, quod item species aliter efformatæ atque ordinatæ melius non haberent contra clamores *Momi*, *Gnosticorum* atque *Manicheorum*; quorum rationibus, tum auctoritatem divinorum adderem, quibus omnis creatura vanitas nihil & non Ens reputatur: Tum & rationem, quia nihil est finita bonitate bonum, quod non possit esse melius; quicquid posset esse melius habet aliquos mali deteriorisque gradus; quemadmodum quod non est simpliciter illustre, ab omnibus obscuritatis gradibus non est absolutum. Ideo perfectum simpliciter, & per se & absolute est unum, infinitum, quod & quo neque majus esse potest quicquam neque melius. Hoc est unum ubique totum, naturaque universalis: cujus perfecta imago & simulacrum nullum esse potest nisi infinitum, finitum ergo quodlibet est imperfectum; mundus quicunque sensibilis imperfectus est ut malum & bonum, materia & forma, lux & tenebræ, tristitia & gaudium concurrant & omnia ubique in alteratione sunt atque motu, quæ omnia in infinito in ratione unitatis, & veritatis, & bonitatis veniunt; quæ Universitas singularissimo jure dicitur. Et paulo infra: Modo ergo corporeo divinitas secunda explicata nusquam tota præterquam in infinito (omne enim corpus ita est dispersum, ut ubi unam partem habet
aliam

aliam nullam habeat aut habere possit) in sua tantum universitate & ordinibus sub immensitatis ordinatione innumerabilibus: ubique principium, quod cum fine concurrit, nempe centrum, quod ad infinitum circumquaque & ad quod circumquaque refertur infinitum, hoc est, quod ab aeterno a divinitate procedit secundum esse totum, ut infinitæ bonitatis communicatio, actus effectusve divinæ omnipotentiae externus; unica illius & minime multiplicabilis imago, illustre speculum, templum augustissimum, in quo illi concinentium Deorum laudes sine fine atque numero undique occurrunt neque turpissima infinitaque illa inanitatis voragine quasi terrefiat: & hoc in quo humanus non conquiesceret appetitus optime expleatur atque maximi voluntas illa.

Ex hisce *Bruni* verbis patere videtur (1.) ipsum, Mundum infinitum pro effectu potentiae divinæ habuisse; neque putasse, mundum & Deum unam absolvere substantiam; aut ex necessitate divinæ naturæ ortum mundum. (2.) Mundum esse infinitum, quia alias malum extaret & defectus bonitatis divinæ. (3.) Malum non dari in infinito mundo, quia omnia in ratione unitatis, veritatis, & bonitatis, sunt pulchra. Quæ denuo ad summam rerum quod spectat cum *Leibnizio* conspirant. Asserenti, mundum hunc tanquam optimum a Supremo Ente conditum; mala quæ videntur ex Harmonia universorum, in qua nullus esse potest defectus, dijudicanda. Hinc idem *Brunus* p. 256.

*Nec quia naturæ in gremio non optima quæque
Et sua monstra parit, species non una licebit*

Arti.

*Artificis corpus molimina tanta potentis
Quicquid enim exiguum est imbecille inque mi-
nutum*

*Totius incurrit complendam ad nobilitatem:
Numquid enim pictura tibi tunc optima fiet
Quando aurum aut tyrius color optimus undique
fulget?*

*Annon & furva e nebula micat optime? an ullus
Esse gradus poterit, qui pro serie locoque
Corpus ad integrum bonus haud sit & optimus ipse
In fine ac toto.*

Pag. 258. idem repetit dicendo; *Nihil est absolute imperfectum malum; sed ad aliquid tantum.* Eandem propositionem repetit sæpissime. Cap. X. pag. 648. ait: *Deum esse infinitum in infinito ubique in omnibus, non supra, non extra, sed præsentissimum sicut Entitas non est extra & supra Entia, non est natura extra naturalia, bonitas extra bonum nulla est.*

De modo divinæ omnipræsentiae ita judicat pag. 653. *Atqui nos (inquit) de illius voluntate haudquaquam ignobilium & stultorum more definimus, cui, quod optimum & gloriosissimum est & naturæ suæ optime convenientissimum tribuendum ducimus, quem nefas est quærere in sanguine cimicis, recutito cadavere, epileptici spuma, & sub conculcantibus carnificum pedibus & melancholicis, nec romanticorum vilium Mysteriis, sed in inviolabili, intemerabili naturæ lege, in bene ad eandem legem instituti animi religione, in splendore solis, in spe-*
cic

ie rerum, quæ de hujus nostræ parentis visceribus educuntur, in imagine illius vera corporeo modo explicata de vultu innumerabilium animantium, quæ in immensa unius cæli fimbria lucent, vivunt, sentiunt, intelligunt, optimoque uni applaudunt Maximo.

In Libello de compositione Imaginum nihil est, quod ad hoc argumentum faciat.

Quod si ea, quæ hætenus ex opusculis *Bruni* adduximus, in summam colligamus, constabit; *Brunum* admisisse; (1.) Ens perfectissimum simplicissimum intelligens. (2.) Illud a mundo distinxisse. (3.) Mundum originem suam debere sapientissimo & optimo Enti, immo infinitos esse mundos ab eo productos. (4.) Deum non agere necessitate naturæ, sed liberrime atque necessario optimum velle & facere. (5.) Mentis humanas esse immortales, simplices nempe & nulli mutationi obnoxias.

VII.

Dispiciendum jam quidem est, quibus rationibus Cl. la Croze probet, hominem hunc *Spinosissimum* ante *Spinozam* professum esse. Agit autem id in libello cui titulus: *Entretiens sur divers Sujets d'Histoire & de Litterature de Religion & de Critique* pag. 284. sq. In genere asserit, *Brunum* Romæ fuisse ob Atheismum combustum. Quanquam autem infirma plane esset ratiocinatio hæc: *Brunus* Romæ combustus fuit tanquam Atheus; Ergo fuit Atheus; tamen quia ex ipsa morte, judicium aliquod Viri docti ferunt, de causa ejus, necesse est,

ut Epistolam Scioppii ad Rittersbusium Roma datam, hic adducam. Edidit illam integram Cl. Strauchius in *Act. Litterarii: ex Manuscriptis editis*. Tom. V. quoniam autem quædam ad rem non pertinentia in hac Epistola continentur, ea tantum post Cl. la Croze proferam, quæ ad hanc Historiam necessario pertinent. Ita autem scribit Scioppius: *Quas ad nuperam suam expostulatoriam epistolam rescripsi non sane dubito, quin tibi sint reditæ, quibus me tibi de vulgato responso meo satis purgatum confido. Ut vero nunc etiam scriberem, hodierna ipsa dies me instigat, qua Jordanus Brunus propter Hæresin vivus vidensque in Campo Floræ ante theatrum Pompeii est combustus. Existimo enim & hoc ad extremam impressæ Epistolæ meæ partem, qua de Hæreticorum pœna egi, pertinere. Si etiam nunc Romæ esses ex plerisque omnibus Italis audires, Lutheranum esse combustum & ita non mediocriter in opinione tua confirmareris de sevitia nostra. At semel scire debes Ritterbusi! Italos inter Hæreticos alba linea non signare, neque discernere novisse: Sed, quicquid est Hæreticum illum Lutheranum esse putant. In qua simplicitate, ut Deus eos conservet, precor, ne sciant unquam quid Hæresis alia ab aliis discrepent. Vereor ne alioquin ista discernendi scientia nimis caro ipsis constet. Ut autem veritatem ipsam ex me accipias, narro tibi, idque ita esse fidem do testem, nullum prorsus Lutheranum aut Calvinianum nisi relapsum vel publice scandalosum ullo modo Romæ periclitari, nedum ut morte puniatur. Hæc sanctissimi Domini mens est, ut omnibus Lutheranis Romam pateat liber commeatus*

*tus utque a Cardinalibus & Prælatibus Curia nostræ om-
 nis generis benevolentiam & humanitatem experiantur.
 Atque utinam hic esses! Scio, fore ut rumores vulga-
 tos mendacii damnes. Fuit superiore mense Saxo qui-
 dam nobilis hic apud nos, qui annum ipsum domi Beza
 vixerat. Is multis innotuit; ipsi etiam confessorio Pon-
 tificis Baronio, qui eum humanissime excepit & de Re-
 ligione nihil prorsus cum eo egit, nisi quod obiter eum
 adhortatus est ad veritatem investigandam: De periculo
 iussit eum fide sua esse securissimum dum ne quod pub-
 lice scandalum præberet: Ac mansisset ille nobiscum
 diutius, nisi sparsa rumore de Anglis quibusdam in Pa-
 latium Inquisitionis deductis perterritus sibi metuisset.
 At Angli illi non erant, quod vulgo ab Italis dicuntur
 Lutherani, sed Puritani & de sacrilega Sacramenti
 percussione Anglis usitata suspecti. Similiter forsan &
 ipse rumori vulgari crederem Brunum istum fuisse ob Lu-
 theranismum combustum, nisi S. Inquisitionis officio in-
 tersuissem, dum Sententia contra eum lata est, & sic
 scirem, quamnam ille hæresin professus fuerit. Fuit
 enim Brunus iste patria Nolanus ex regno Neapolitano,
 professione Dominicanus, qui cum jam annis abhinc
 duodecim de Transubstantiatione rationi nimium [ut
 Chrysostomus tuus docet] repugnante dubitare, imo eam
 prorsus negare, & statim Virginitatem Mariæ [quam
 idem Chrysostomus omnibus Seraphim & Cherubim pu-
 riores ait] in dubium vocare cœpisset, Genevæ abiit,
 & biennium istuc commoratus, tandemque quod Calvi-
 nismum per omnia non probaret, inde eiectus, Lugdu-
 num, inde Tholosam, hinc Parisios devenit, ibique
 extraordinarium Professore egit, cum videret, ordina-
 rios cogi Missæ Sacro interesse. Postea Londinum profe-
 ctus libellum istuc edit de Bestia triumphante hoc est Pa-
 pa, quem vestri honoris causa Bestiam appellare solent.*

Inde Wittenbergam abiit, ibique publice professus est, biennium nisi fallor. Hinc Pragam delatus librum edit de immenso & infinito itemque de innumerabilibus [si titulorum sat recte memini, nam libros ipsos Praga habui] & rursus alium de umbris & Ideis: in quibus honesta prorsus & absurdissima docet v. 9. mundos esse innumerabiles; animam de corpore in corpus, imo & alium in mundum migrare; unam animam bina corpora informare posse: Magiam esse rem bonam & licitam: Spiritum Sanctum nihil aliud esse nisi animam mundi, & hoc voluisse Moysen, dum scribit, eum fovisse aquas: Mundum esse ab æterno: Moysen miracula sua per magiam operatum esse, in qua plus profecerat, quam Ægyptii reliqui; eum leges suas confinxisse: Sacras Litteras esse somnium; Diabolum salvatum iri: Solos Hebræos ab Adamo & Eva originem ducere, reliquos ab iis duobus, quos Deus pridie fecerat: Christum non fuisse Deum, sed fuisse Magum insignem & hominibus illusisse, ac propterea merito suspensum [Italice impiccato] non crucifixum esse. Prophetas & Apostolos fuisse homines nequam, magos & plerosque suspensos. Denique, infinitum foret omnia ejus portenta recensere, quæ ipse & libris, & viva voce asseruit: Uno verbo, ut dicam, quicquid unquam ab Ethnorum Philosophis vel a nostris antiquis & recentioribus Hæreticis est assertum, id omne ipse propugnavit. Praga Brunswigam & Helmstadium pervenit & ibi aliquamdiu professus dicitur. Inde Francofurtum librum editurus rediit, tandemque Venetiis in Inquisitionis manus pervenit, ubi diu satis cum fuisset, Romam missus est, & sæpius a S. Officio, quod vocant, Inquisitionis examinatus, & a summis Theologis convictus, modo 40. dies obtinuit, quibus deliberaret, modo promisit palinodiam, modo denuo suas nugas defendit, modo alios quadra-

quadraginta dies impetravit, sed tandem nihil aliud egit, nisi ut Pontificem & Inquisitionem deluderet; fere igitur biennio, postquam hinc in Inquisitionem devenit, nupero die nona Februarii in supremi Inquisitoris palatium, praesentibus Illustrissimis Cardinalibus S. Officii Inquisitionis, qui & senio & rerum usu, & Theologiae, jurisque scientia reliquis praestant & consultoribus Theologis & saeculari Magistratu, urbis Gubernatore, fuit Brunus ille in locum Inquisitionis introductus, ibique genibus flexis sententiam contra se pronuntiari audiit. Ea autem fuit hujusmodi: narrata fuit ejus vita, studia & dogmata, & qualem Inquisitio diligentiam, in convertendo illo etiam fraterne adhibuerit, qualemque ille pertinaciam & impietatem ostenderit: inde eum degradarunt, ut dicimus, prorsusque excommunicarunt & saeculari magistratui tradiderunt puniendum, rogantes, ut quam clementissime & sine sanguinis profusione puniretur. Haec cum ita essent peracta, nihil ille respondit aliud, nisi minabundus: Majori forsan cum timore sententiam in me dicitis, quam ego accipiam. Sic a liberibus Gubernatoris in carcerem deductus ibique octiduo aservatus fuit, si vel nunc errores suos revocare vellet, sed frustra. Hodie igitur ad pyram sive rogam deductus est. Cum Salvatoris crucifixi imago ei jamjam morituro ostenderetur, torvo eam vultu aspernatus rejecit, sicque ustulatus miser periit, renuntiaturus credo in reliquis, quos finxit mundis. Hic itaque mi R. modus est, quo contra homines, immo monstra hujusmodi procedi a nobis solet. Scire nunc ex te studeam, is ne modus tibi probetur: an vero velis licere cuivis quidvis & credere & profiteri. Equidem existimo, te non posse eum non probare. Sed illud addendum forte putabis, Lutheranos talia non docere, neque credere, ac proinde aliter tractandos esse. Assentimur ergo tibi, & nullum

prorsus Lutheranium comburimus. Sed de ipso vestro
 Luthero aliam forte rationem iniremus. Quid enim di-
 ces, si asseram & probare tibi possim, Lutherum non
 eadem quidem, qua Brunus, sed vel absurdiora vel
 magis horrenda, non dico in convivialibus, sed in iis,
 quos edidit vivus libris, tanquam sententias, dogmata
 & oracula docuisse? mone quæso, si nondum satis eum
 novisti, qui veritatem tot seculis sepultam nobis eruit,
 & patefaciam ipsa tibi loca, in quibus succum quinti
 istius Evangelii deprehendas, quam istic anatomiam Lu-
 theri a Pistorio habere possitis. Nunc si & Lutherus
 Brunus est. Quid de eo fieri censes? Nimirum tardi-
 pedi Deo dandum infelicibus ustulandum lignis. Quid
 illis postea, qui eum pro Evangelista, propheta tertio
 Elia habent? Hoc tibi potius judicandum relinquo.
 Tantum ut hoc mihi credas, Romanos non ea severitate
 erga Hæreticos experiri, qua creduntur & qua debe-
 bant forte erga illos, qui scientes volentes pereunt. Ro-
 mæ ad d. 17. Februarii 1600. Vide quæ a Cel.
 Brukerō pag. 15. sq. de hac Epistola narrata sunt.
 Ex hac Epistola a Scioppio scripta satis patere vide-
 tur, quam ob causam Brunus igni fuerit traditus.
 Certe ne vestigium quidem ullum Atheismi patet.
 Intererat Scioppius ipsius S. Inquisitionis Officio,
 atque ad Errorum capita probe attendit, ne ver-
 bo autem meminit negatæ existentiae Numinis.
 Quanquam haud diffitear vix ac ne vix quidem
 credi posse, Inquisitores illos, si Spinozæ errorem
 fuisset professus, hoc fuisse deprehensuros; sane
 multi initio Ethicam Spinozæ non adeo periculo-
 sam crediderunt ac postea accurato examine insti-
 tuto, deprehensum est. Quicquid sit, recte ad
 hanc Epistolam provocavit Cl. Heumannus Act.
 Phil. Tom. II. part. 9. pag. 383. sq. neque etiam pro-

probabile est, si Scioppii tantisper Epistolam negligamus, Brunum siquidem Atheus fuisset, pertinaciter erroris sui patrocinium suscepturum fuisse; temporis potius inserviisset, & quidlibet potius esset professus, quam ut mortem esset perpeffus. At hæc levia sunt, neque jugulum causæ petunt. Neque prolixiores erimus in discutienda quæstione, utrum Brunus Wittembergæ orationem in laudem Diaboli habuerit; non solum enim citato in loco, testimonia minus certa esse probat Heumannus, sed & si vel maxime unquam hoc fuisset ab eo tentatum, ingenii exercendi gratia factum, non sine verisimilitudinis specie dici posset. Provocat 3.) Cl. la Croze ad libellum in Anglia editum: cui titulus *de Bestia triumphante: Les impietes*, [inquit] *de Brunus paroissent asses a decouvert, dans ses Livres latins: mais pourtant il a ete beaucoup plus loin dans un Livre Italien imprimé en Angleterre sous le titre de Spaccio della Bestia triomfante. Ce titre a trompé Scioppius, qui a crû, que le Pape étoit la Bete, dont il est parlé dans cet ouvrage. D'autres que Scioppius y ont été attrapés: mais il est surprenant que Mr. Bayle, qui avoit eu le Livre même entre les mains n'en ait pas connu le venin. Je parleray fort griesement de cet ouvrage, ne l'ayant eu qu'un moment en ma disposition: le fameux Mr. Toland a qui il apartenoit ne me l'ayant montré qu'avec beaucoup de reserve. Tout le livre roule sur une reforme, que Jupiter fait des constellations. Brunus l'introduit se plaignant de la decadence du culte des Dieux, quoy qu'on eut pris les meilleures mesures du Monde pour le rendre éternel en donnant aux astres les noms de Divinités & faisant par la du Ciel une espece de Livre, qui contient toute la Theologie Payenne. Momus se moque de Jupiter, &*

lui repond en raillant, que la mauvaise conduite des Dieux & l'histoire scandaleuse de leurs vilaines amours les ont fait enfin tomber dans un mepris universel. On assemble sur cette objection toutes les constellations qui proposent leurs raisons & ont faits de ce sujet des comparaisons abominables entre les Fables de Poètes & les Histoires qui sont crûes dans les Religions qui ont succedé au Paganisme. L'Evangile y est tourné en ridicule. Le nom d'Imposteur y est repeté plusieurs fois & appliqué aux trois Legislateurs, a celui des Juifs & celui des Mahometans sans en excepter notre Sauveur. Cette execrable Comedie finit par l'exclusion qu'on donne a toutes les Religions pour substituer dans le Ciel le nom des vertus morales aux fausses Divinités du Paganisme. Voila, inquit Cl. Croze, quel est ce Livre capable de donner de l'horreur a tous les Gens de bien & propre a faire voir jusqu'au Brunus portoit son impiété. Quid ad hanc objectionem respondet Cl. Heumannus? Multa: (1.) enim pag. 404. sq. provocat ad Sciopium, qui de Papa libellum hunc scriptum esse contendit, neque forte sine causa. Brunus enim (2.) in oratione Valedictoria Wittembergæ habita & actis Philosoph. inserta, Papam Bestiam adpellavit (3.) Baylium libellum legisse, neque adeo abominanda in eo invenisse (4.) Cl. la Croze per momentum saltem inspexisse librum (5.) dubitari posse, utrum Brunus sit auctor Libri; Nos in medio rem relinquimus, cujus argumenti fuerit libellus, cum eum evolvere hactenus non licuerit [*] duo tantum adnotamus. Primum est, vix credi-

[*] Vide de hoc libello pluribus agentem Celeb. Brunerum l. cit. p. 60. sq.

credibile esse, *Brunum* in ipsa Anglia prelo commissurum fuisse libellum adeo detestabilem. Nostra ætate summa est libertas sentiendi & scribendi præsertim in Anglia: at vix credibile publice talia Typographos recepturos, aut sine animadversione abiturum Auctorem & Typographos; notum, quid *Tolando*, *Wolstone*, aliisque acciderit; et Historia illius temporis nihil tale profert. (2.) Si vel maxime abominandus fœtus ille Patrem agnosceret *Brunum*, nondum tamen eum professum Atheum fuisse constaret, sed impium Christianæ Religionis irrisorem, id est Deistam.

VIII.

Levia autem hæc. Sequuntur jam ea, quæ directe *Spinosismum* ejus probant, si *Cl. la Croze* audias. Petita autem ea sunt ex libello de Immenso & Inenumerabili, atque extant pag. 189. Sicut autem Lector de his judicare possit, ea, prolixiora licet, describam. Constant autem aliquot propositionibus. I. est: *Divina Essentia est infinita.* II. *Modum essendi modus possendi sequitur.* III. *Modum possendi consequitur operandi modus.* IV. *Deus est simplicissima Essentia, in qua nulla compositio esse potest, vel diversitas intrinsece.* V. *consequenter in eadem idem est esse, posse, agere, velle, Essentia, potentia, actio, voluntas, & quicquid de eo vere dici potest, quia ipse est Veritas [*].* VI. *consequenter Dei voluntas est*

Pp 4

[*] Sæpe Viri præstantissimi & ab omni Atheismi suspicione alieni ejusmodi propositiones in fervore disputationis in medium proferunt quæ periculosis consecrariis obnoxie sunt, & quas ipsimet sedato affectu non admitterent, circa argumentum hujus thesios id obtigit et

est super omnia, ideoque frustrari non potest, neque per se ipsam neque per aliud. VII. Voluntas divina est non modo necessaria, sed ipsa etiam est necessitas, cuius oppositum non est impossibile modo, sed ipsa impossibilitas. VIII. In simplici Essentia non potest esse contrarietas ullo modo, neque inequalitas; voluntas inquam non est contraria & inequalis potentia. IX. Necessitas & libertas sunt unum, unde non est formidandum, quod cum agat necessitate naturæ non libere agat: sed potius, imo omnino non libere ageret aliter agendo quam necessitas & natura, imo naturæ necessitas requirit. X. Potentia divina non est, nisi sit possibile infinitum; non est, inquam, potens facere infinitum, nisi sit potens fieri: quæ enim impossibilis vel ad impossibile potest esse potentia? XI. Sicut est mundus in hoc spatio, ita & potest esse in simili spatio isti spatio, quod hoc mundo ablato possumus æquale huic mundo remanens intelligere. XII. Huic spatio in quo est mundus simile spatium extra mundum non est ratio, quæ tollatur neque faciat esse finitum. XIII. Mundus in simili spatio extra illud non esset huic mundo impedimento, neque major ratio esset, quæ hic formidet ruere illum, quam ille istum, quando quidem ubique medium est in infinito secundum rei veritatem sursum vero atque deorsum secundum certam eorum, quæ sunt in uniuscujusque ordine habitudinem. XIV. Melius est esse, quam non esse, dignius est facere, quod

Ματαίωσις Cl. Gundlingio adversus hæc disputanti de Atheismo Platonis. Vide Celeb. & amicissimi Schelhornii A. mœnitates Litter. Tom. XIII. Sect. XXI. sq.

quod est bonum quam non facere. Ponere Ens & verum impropotionaliter, melius est, quam sumere non Ens & nihil. XV. Potentia & voluntas naturalis frustrari non debet & ad infinitam durationem spatium esse sine proprio actu, tunc enim potentia ad impossibile referretur. XVI. Potentiam infinitam (extensiva sive sit sive intensiva) ad esse frustrari est, sic actu malum infinitum poni, sicut & actu est spatium infinitum. XVII. Sicut hoc spatium potest recipere hunc mundum & ornare, ita & simile quodcunque spatium ab ipso indifferens simili non absente principio simile concepisse. XVIII. Ornamentum huius spatii huiusque mundi perfectio nihil est quod addat vel subtrahat vel sufficientie vel indigentiae praestet ornameto atque perfectioni alius cujuscunque spatii, quo minus non ita actuari exigat illud quam actuatum rerum plenitudine sit istud. XIX. De Deo & natura quam optime sentiendum. XX. De rebus maximis nil temere citra sensum & rationem defendendum. Hisce ita constantibus probandum est Adversario, esse vim & causam, quae infinita essentia atque potentia finite operetur: II. Qua constare possit potentia activa infinita cum possibilitate finita rerum III. Quo spatio quod hoc mundo absente comprehendimus, cui simile semper concipimus esse, minime ultra adjectum possit esse spatium. IV. Qua tota materia est finita & margini illius extimi caeli comprehensa. V. Qua Deus non vult, quantum potest. Qua esse plures hoc nobis manifesto mundos non sit conveniens. VI. Necessitatem in Deo aliud esse a libertate. VII. Potentiam cum voluntate & actione non concurrere. VIII. Posse aliud quam vult,

velle aliud, quam potest. IX. Alia habere nomina quam habeat. X. Posse aliud velle, quam quod vult, posse aliter esse haberi, quam sit vere, & necessitatem esse aliud & citra divinam voluntatem & e converso. Posse etiam velle, quod non vult, stante, quod non possit esse quod non est.

Postquam Cl. la Croze pag. 311. XX. primarum propositionum fecisset mentionem, ita ait: *Voila quels sont les Principes de cet Athée, dans lesquels on trouve une grande conformité avec ceux de Spinoza. Ce qu'il appelle Dieu c'est la nature, ou plutôt l'Etre infiniment étendu dont il tache d'établir la nécessité & l'éternité dans ces pretendus Axiomes.* Hæc quidem Vir doctissimus dicit, at non probat; instituenda ergo fuisset, mea opinione, comparatio, cum systemate Spinozæ atque propositiones invicem conferendæ. Ergo Spinozæ principia in his propositionibus non deprehendo hic; cur ita sentiam, dicam, postquam duo generalia primum præmiserò. Primum est; attendendum esse ad scopum, quem adductis propositionibus intendit Brunus. Probare nimirum vult, dari infinitos mundos. Hoc satis patet ex initio Commentarii, qui immediate ante illas propositiones extat. Ita enim sonat: *Infinite causæ & principio nihil potest esse magnum, imo ne quidem aliquid, nisi infinitum; si ergo se rebus corporeis communicat seu potius suam magnitudinem in rerum corporearum & multitudinis Existentiâ explicat, objectum pro capto ejus Essentiæ simulacrum ac potentiæ vestigium infinitum magnitudine & absque numero subjiciat oportet; sic ab uno consimile unum est neque aliter divinitatis imago corporeo potest esse modo.* (2.) Confitemur, quædam in his ipsis propositionibus contineri,

ri, quæ non solum non probent, quod probandum erat; sed & quæ, si consequentias omnes urgere velis, periculosis consecrariis viam aperiunt. At hoc non obstante negamus, quod contendit *Cl. Vir* in eis contineri dogma *Spinozæ*, quod ut pateat, singulas *Bruni* propositiones percurramus & breviter explicabimus. I. propositio collata cum 4ta propositione verissima est; Deus est Essentia infinita, quod quo sensu accipiendum sit, non solum in quarta propositione clarius ostendit; sed & ea omnia, quæ supra produximus, ostendunt, eum Essentiam illam pro infinite perfecta, bona, sapiente habuisse; neque certe opus fuisset probare *Bruno*, mundos esse infinitos, quia bonitas Dei infinita est, si cum *Spinoza* sensisset; dixisset enim unam esse tantummodo substantiam, eamque infinitam, ex ea substantia infinita non posse non infinita infinitis modis ut loquitur *Spinoza*, sequi; cum enim necessitate naturæ agat, & natura illa infinite extensa sit atque cogitans, sequi necessario infinitum esse Deum extensione; At ille longe aliter suam ratiocinandi instituit methodum, ut supra audivimus & amplius examine instituto patebit. Illa & tertia propositiones certo modo veræ, eo autem sensu, quo *Brunus* voluit falsæ. Verum est, si abstracte rem consideremus, prout Essentia est infinita, perfectissima, ita & potentiam & operationes perfectissimas & infinitas intrinsece spectatas esse. At falsum est, Deum perfectiones suas ad extra nonnisi infinite exercere posse; sic enim Deus una tantum ratione agere posset; ita porro ejus potentia hodie nulla amplius esset! Et ut porro dicam, supponunt hæ propositiones, Deum extra se nihil finitum producere posse.

posse. At Deus potest quicquid nullam contradictionem involvit: at existentiam dare rei finitæ nullam contradictionem involvit. Ergo. Minor probatur; quia nec a parte Dei, nec a parte rei finitæ existentis ulla est repugnantia; Deus solus necessitate naturæ existit, quicquid ergo produci-
tur, non necessitate naturæ existit, sed voluntate Dei; quod non necessario existit, illud initium habet existentiae, eo ipso limitationem habet; quod si ad voluntatem Dei respicias nihil iterum repugnat, existere finitum quid seu creatum, non repugnat, varias esse creaturas, unde patet, quid de Vta propositione dicendum. Vera est, si *intrinsecam* Dei naturam spectes; falsa, si ad modum operandi seu voluntatis executionem respicias; uti Deus rerum finitarum Ideas ab æterno habet; ita eas producere potest, eo ipso, quia non repugnat produci; neque etiam existere finitum: VIta continet consequentiam, quæ sensu a nobis dato vera est. Ex eadem patet, *Spinozam* ita loqui non posse; quomodo enim voluntas Dei frustrari non potest ex mente *Spinozæ*, quæ necessitate intrinseca naturæ agit, & ex ejus Essentia infinita ab æterno omnia, prout sunt, NB. non prout voluit, necessario emanarunt. VIIma admitti potest, si de necessitate hypothetica intelligatur, quo sensu, ut supra audivimus fuisse etiam *Brunus*. Nimirum hic loquitur cum illis *Brunus*, qui putant, Deum esse Ens sapientissimum; sapientem optimum eligere semper, & non posse aliter agere: quam necessitatem *Leibnizius* vocat in erudito opere *Theodiceæ* une *heureuse nécessité*: supraque dictum qua ratione *Brunus* nostram libertatem cum Dei contulerit, Deoque
omnia

omnia semper praesentia esse, quæ ad efficiendum requiruntur dixerit. At ex eo tamen nondum sequitur, mundos esse infinitos, nisi aliunde probaveris, materiam esse infinite extensam, quod si hoc probatum est, sequitur, mundos esse infinitos, seu Deum voluisse infinite extensam materiam producere; sequitur insuper, mundum ejusmodi infinitum Deum vi sapientiae & ex legibus electionis optimi producere voluisse. At ex natura perfectissimæ essentiae & bonitatis ipsa spectata, hæc propositio non sequitur, cum Deus nulla necessitate ad talem vel talem mundum creandum inductus fuerit. VIII. vera est, si de essentia intrinseca intelligas: At non sequitur, mutationem esse in subjecto, si productum infinitum non est. IX. admitti potest, si de executione ad aliquid faciendum intelligatur & necessitate hypothetica. Deus enim sapientissimus est, & non potest non optimum eligere. At respectu habito ipsius naturæ divinæ *essentialiter*, ut ita dicam, consideratæ falsa est. *Essentia necessaria* est, agendi ratio *libera*: Si Deus nihil voluisset producere, potuisset; fuisset adeoque liber; licet *Essentia* ipsius necessario semper extitisset. X. iterum est limitanda; verum est, potentiam divinam se ad infinitum extendere; id est, posset omnia facere, quæcunque nullam repugnantiam involvunt: posset adeoque huic mundo seu compagi rerum existentium addere innumerabiles mundos, neque finem, neque terminum habentes, verbo, infinitum perfectissimum posset facere infinitam extensionem. At cum Deus non sit aliquod necessario agens, posset etiam Deus non solum nihil producere, seu extra se nulli rei existentiam dare; sed

sed etiam creare rem limitibus circumscriptam; unde tamen non sequeretur, nullam dari causam infinitam; nos certe ex particulari causarum existentia concludimus, Deum esse, sed plures longe producere potuisse mundos, cum nullam in voluntate Dei repugnantiam animadvertamus. XI. XII. XIII. Ad scopum nostrum nihil faciunt. Pone enim extra hunc mundum infinita esse spatia vacua, in quibus alii mundi existere possent, autum necessario Deus omnia illa spatia replere debet? XV. Explicatione cum maxime opus habet tum respectu Dei, tum respectu rerum existentium; Si ad Deum respicimus, neque melior, neque perfectior fit per existentiam creaturarum, alias non esset perfectissimus; sine creaturarum existentia; Si respicimus ad creaturas, tum sunt illae vel ratione & sensu instructae, vel iis privatae. Ratione instructae, aut bene agunt, aut male: quae bene agunt, felices sunt, dum existunt, atque respectu hoc habito praestat eas existere, quam non existere. Male autem agentes existunt etiam bonitate Dei, qua dum abutuntur, seque reddunt infelices, praestaret non extitisse, quam miseras esse. Quod ad creationem ratione destitutarum adtinet, non magis bonum est, eas existere vel non existere, si eas ipsas respiciamus, dum hujus suae existentiae nullum habent sensum; bonum est eas existere, in quantum conferunt ad aliarum rerum utilitatem. In genere loquendo, dignum magis Deo, bene facere creaturis rationalibus, quam non bene. At non sequitur; Ergo omne bonum, quod facere posset, tenetur facere, quia infinite bonus est, de quo supra diximus. XV. Antecedens verum est, potentia divina frustrari

frustrari non debet; at hoc certe non fit, si spacia omnia, quæ infinita supponit, mundis non replerentur. Quid si noluist? idem dicendum de XVI. Neque in XVII. & XVIII. quicquam est, quod magnopere culpes. Quod si jam omnia, quæcunque jam dicta sunt, colligas non certe reperies, quod contendit *Cl. la Croze*: *Spinoza* asserit (1.) unam esse substantiam duobus infinitis attributis constantem. (2.) hanc substantiam Deum esse. (3.) illam substantiam necessario existere. (4.) Ex illa infinita Essentia omnia infinitis modis esse consecuta, & quidem necessario. (5.) hunc mundum seu totum Universum Deum esse. *Brunus* admittit, (1.) Deum nulli compositioni obnoxium esse. (2.) Eum a mundo distinguit. (3.) Existentiam ipsius mundi repetit a voluntate & potentia infinita. (4.) Illum imaginem duntaxat esse corpoream Entis perfectissime existentis: unde necesse est, duos illos inter se non consentire,

IX.

Quod ad reliquas propositiones adtinet, quas sibi *Brunus* probandas esse ait, ita loquitur *Cl. la Croze* pag. 314. sq. *Quoi qu'il y ait un Sophisme dans la premiere de ces propositions que Brunus veut, qu'on luy prouve, il n'a pourtant point eu de tort d'avancer que ces principes suffisoient pour renverser les siens. Il les propose avec toutes les mauvais tours, qu'il a été capable d'y donner enteté come il étoit, de son systeme. Il est certain, que les deux propositions ruinent tous ces Axiomes chymériques, qui les ont precedés. La premiere exige, qu'on prouve qu'une essence infinie puisse agir d'une maniere finie. Cela ne fait rien contre la creation des Etres finis. Dieu opere d'une maniere infinie en tirant les Etres du néant, mais*
l'objec

l'objet de son action est fini. Si les raisonnemens de Brunus étoient bons il faudroit qu'une puissance independante produisit un effet independant ce qui est contradictoire. Brunus ne s'apperçoit pas, qu'il fait un Dieu impuissant, ou plutôt qu'il établit une puissance infinie, qui n'est pas une veritable puissance, puisqu'elle n'a qu'une maniere determinée d'agir sans choix, sans deliberation, & même sans raison; Je suis sûr que si Brunus avoit voulu repasser ses principes a la rigueur il auroit vû qu'il n'en avoit aucune Idée. Quel inconvenient a t il pû trouver dans une cause infinie qui produit d'une maniere finie? ou il ny a point de matiere finie dans le Monde ou cette matiere fait partie d'un infini de même nature, supposé quil y en a ait un. Il n'y a rien de plus absurde que de dire que Dieu ne peut créer une partie qu'il ne crée le tout, si Dieu ne peut produire rien de fini il n'est pas infiniment puissant & s'il produit l'infini par necessité il n'est plus Dieu, il est Esclave des causes secondes vers lesquelles il est entraîné par la necessité de sa nature. Peut on assigner une puissance infinie a une cause qui ne peut agir que d'une seule maniere & qui dans cette maniere même est invinciblement determinée a agir? selon ce systeme Dieu ne pourra detruire aucune partie de la matiere, il n'en pourra créer de nouvelle, il n'y aura rien de contingent dans le Monde & la necessité de la matiere sera démontrée plus evidement que celle de Dieu. Cependant c'est sur l'Existence & l'operation de Dieu que Brunus établit ses opinions. Ainsi il se sert d'un principe pour faire valoir ses consequences, qui renverseroient le principe

eipe même si elles étoient admises. Ce Sophisme luy est commun avec Spinoza. Mais Brunus s'étoit perdu dans la contemplation de l'infini : bien d'autres que luy y ont fait naufrage. Il raisonne à perte de vûe dans tout son Livre confondant sans cesse la creature avec le createur & se payant assés souvent de plus foibles raisons, quand elles luy paroissent propres à reparer les debris de son Systeme.

Ad hæc 3. moneo: (1.) est, fateri Cl. la Croze contemplatione Infiniti abreptum *Brunum* errasse, at ubi tandem major debet esse veniæ locus ? (2.) Argumenta, quæ adfert Cl. Vir jam quidem sunt allata respectu difficultatum, quæ ex Systemate *Bruni* solent fluere; qualescunque autem sint, tales non sunt quæ in Systemate *Spinozæ* locum haberent. Alius certe naturæ quæstio est, utrum ex Infinitate & Bonitate naturæ Dei sequatur; mundos esse infinitos: & utrum ex unica per se subsistente Essentia omnia necessario producta sint: prius etiam illis potest contingere, qui nihil minus quam *Spinosistæ* sunt. Nota, quæ supra de Cl. *Gundlingio* observavi. (3.) Creaturam cum creatore confusam esse perpetim in Systemate *Bruni* asserit Cl. Vir: at clarissimis locis hoc probandum esset, quorum tamen ne unum quidem adfert.

Pergit Vir doctus Cl. la Croze oppugnare *Brunum* pag. 317. Il est certain, inquit, que le nom de Dieu dans les Ecrits de cet Athée ne signifie autre chose que la nature. Ad hoc probandum provocat ad libellum de *maximo & mens.* pag. 251. ubi ita *Brunus*:

Namque adeo nihil esse bonum valet ut meliori Conditione capax nequeat consistere, præter

Unum infinitum solum. Physis optima Deitas
Nempe quod in genere est non simplex abs. que
solutum

Supposito ac certo perfectum fine putandum est,
Pro generis captu, pro voto constituentis.

Provocat ad Commentarium & quidem hæc
verba : *Perfectum simpliciter & per se & absolute
est unum infinitum quod & quo neque majus esse potest
quippiam neque melius. Hoc est unum ubique totum
Deus natura universalis.* At hæc certe non probant
in ore *Bruni* Deum & naturam unum idemque
esse. *Phyſin* vocat *Deitatem* per ἀνυρολογία quales
innumeræ in hoc auctore. Ita de Immenſo pag.
495. mundum vocat *Animal venerabile & sanctum*,
quia infinitis Dæmonibus varii generis, uti existi-
mabat *Brunus*, erat repletus. Naturam universalem
in hoc ipſo Commentario a Deo distinguit, quod
ſi per naturam universalem intelligas Deum, &
ſic tamen [licet parum recte locutus ſit] a Deo
distinguit: In hoc ipſo enim Commentario ait:
*Cujus, id eſt Dei, & naturæ universalis perfectæ ima-
go & ſimulacrum nullum eſſe poteſt niſi infinitum.* Et
ſq. pag. 254. mundus dicitur *infinita communicatio
bonitatis actus effectusque divinæ omnipotentiae externus.*

Ad ſenſum certe, non ad verba, quorum incurius
ut plurimum erat *Brunus*, attendendum, & ſyſte-
matis nexum. Pergit Cl. la Croze pag. 318. *il
admet des ſubſtances quil appelle ſpirituelles quoy quil
veuille qu'elles ſoyent compoſées de lumière, il leur don-
ne le nom de Dieux & de démons.*

Verum eſt, admittit *Brunus* Scalam Entium in-
telligentium, uti patet ex libro de *Monad.* Num.
&

¶ *fig. pag. 136. cum primis credulus fuit circa
varii generis Dæmonas admittendos. At hoc ni-
hil ad quæstionem de Atheismo facit; eo vixit
tempore Brunus, quo a communibus præjudiciis
vix se potuit liberare; dum novum iter ingredi-
tur non semel in avia & sentinas imo præcipitia
ruit. Adplicari illi possent verba Ovidii de Phaë-
onte seu Jovis ad Phaëontem:*

*Non est tua tuta voluntas,
Magna petis Phaëton, & quæ nec viribus istis
Munera convenient, nec tam puerilibus annis.*

*Il [ita porro de Bruno Cl. Vir] ne s'explique
en quelques endroits qu'avec beaucoup de précaution;
mais en d'autres il s'ouvre entièrement. Nous l'avons
vu admettant entre ses Principes la Puissance & la vo-
lonté de Dieu, il en doute en plus d'un endroit dans le
cours de son Ouvrage; Il le nie dans d'autres, &
traite cette pensée d'extravagance propre à un bome qui
ne sait plus ou il en est: Ut probet eum de poten-
tia & voluntate Dei dubitare provocat ad Lib. de
Immenso & Innum: pag. 182. ubi ita:*

*Sive igitur spatium hoc, mundum quod continet istum,
Mentis decreto seu casu perficiatur.*

*At reliqua etiam Bruni fuissent adducenda,
vult spatium, quod quidam fingunt extra mun-
dum, necessario corpore debere repleri; Sive igi-
tur illud spatium casu fortuito ortum, sive a Deo
factum perinde esse: hinc ait:*

*Quod si non quicquam est ulla quod sorte repugnet
Quominus atque ipsum inveniat corpore plenum:*

Qq 2

Quia

*Quin potius spatium est res quædam nata replez
Dedecet ergo fiet necquicquam tanta facultas
Quam faciat frustra Deus & natura manens.*

Certe hic de potentia Dei nulla est dubitatio; non magis felix est *Cl. Vir*, quando probare vult, eum divinis perfectionibus detraxisse. Provocat ad ejusd. Libri cap. 17. pag. 169. ubi ita:

*Pergo tamen totum cupio quoque scire quid extra est.
Respondet sensu viduata voce sophista:
Primum Ens, unum, constans, sine fine,
Mens sibi sufficiens, nil indiga, cuncta gubernans:
Sic factus nobis Sophus iste Propheta repente est,
Implicita filum quia perdidit in labyrintho.*

In hoc enim loco ut Inscriptio Capitis docet, recenset varias Peripateticorum opiniones de cælo & spatio ultimo mundi; quærit ergo, quid in spatio illo ultra mundum sit & respondentem inducit Peripateticum, in eo degere Deum, quasi revelatum sit huic homunculo ubi Deus tandem degat & quæ sint illa loca inaccessa; nihil ergo definit *Brunus*, neque Deum divinis proprietatibus instructum negat quod universum caput docet. *Il a sur tout [inquit Cl. Vir] un souverain mépris pour les Prêtres & les Theologiens. Il en veut principalement a ceux de Wittemberg qui s'étoient aparement le plus opposés a ses decouvertes Philosophiques. At quid si meriti sint contemptum? Wittembergenses peti non adeo certum est, p. 397. ita loquitur Brunus de quibusdam. Ut arrogantissimum est omne Grammaticorum genus. Non est rerum quantumlibet difficillimarum judicium, quod sibi pro logodædalæa sufficientia*

*ficientia jure optimo non usurpent. Et paullo post: Philosophi quoque de litibus definire dignantur; Ingre-
diuntur ergo Academiam, conscendunt suggestum, profe-
runt in medium opiniones absque legitima partium præ-
sentia & causæ dictione, quia omnia jura & lumina
sunt in illo sacratissimo Archididascoli pectore recondita;
Exspectatur judicium, venit. In sequentibus indu-
cit ejusmodi hominem negantem, lunam terræ
nostræ similem esse, atque habitabilem. Contra
tales excaudit bonus Vir. Quis nescit, omni
tempore Grammaticos superciliosos & superstitio-
sos quosdam Theologos, qui nunquam rationem
rite excoluere, quoties nova opinio philosophica
eaque innocua orta clamores tragicos sustulisse?
quid Galilæo, Copernico, Cartesio aliisque contigerit,
notum est; quod si duriusculum verbum vero
Philosophiæ Studioso contra tales excidit, num
id pro blasphemia habendum?*

*Pergit Cl. Vir dicendo: Je ne m'arrêteray point à
copier les Passages ou Brunus nie en termes formels
l'Existence de toute Divinité, ou il traite la Religion
de Fable, ou il se moque de l'Ecriture Sainte & de
toutes les verités du Christianisme. Quam vellem ut
Cl. Vir loca illa perspicua, in quibus negasse di-
citur existentiam Dei, adtulisset. Certe ita breve
fuiſſet disquisitionis nostræ certamen; & mea
opinionem debuisset hoc facere. Quæritur enim,
utrum Atheus fuerit Brunus, nec ne: hoc autem
affirmat Cl. Vir; at ne ullum quidem protulit lo-
cum, ad quos tamen in hoc argumento merito
provocandum erat. Unum locum ex Lib. de
Immenſo & Innum. pag. 513. profert ad proban-
dum, eum Religionem pro fabula habuisse. Ni-*

Enirum extant hæc verba De Universo & Iunoni.
pag. 512.

Fabula, quæ vitæ rationem evertit & usum.

At Lector sine dubio cognoscere cupiet, de
qua tandem Fabula sermo sit. Adferam igitur
verba Bruni, licet prolixiora: Inscriptio cap. seu
sectionis est. p. 511.

*Suppositiones Astronomorum factæ sunt positiones Phi-
losophorum ad extremam usque Insaniæ speciem. Sicut
Ægyptorum fabulis ex Mercurii vaticinio in Pimandro
attendit. Post hæc ita pergit:*

*Adde, quod hæc primum studio conficta Mathesis
Non sic ut caperet mundum in hac dispositura
Comprehensum vere: sed certe ad commoditatem
Doctrinæ facilis tandem qua computus esset.*

*Porro ubi stultitiæ cœpit generosa propago
Crescere & Ingenio implantatæ sunt magis alto
Radices illæ cœperunt vera putari*

*Mobilia atque anima motrice aut numine pulsa,
Unde sibi ratio finxit phantastica Secla:*

[*Ut quondam Ægypto fuerant quæ fabula ut apte
Objicier menti quædam Mystéria possent,*

*Perque quod in promptu est a sensibus omne remotum
Aptius in signo vel imagine conciperetur,*

Usque adeo crassa tandem est Insania Vulgi.

(Abdidit ut diu lux vultum) ad aucta

Ut vitata etiam simulacra & sex populorum

Verterit in proprii generis figmenta prophana

Pessimum in Exemplum vitæ: atque inde sepulta est

Lux ac per genteis invec̃ta est fabula turpis,

Barbaries genita est, seclum eveclum scelerosum,

Cui

*Cui scire insanum est, crudelia & impie facta
Sunt Pietas, & Religio est in Schismate mundum
Servare, atque super jura omnia tollere vires:
Sic veri ac justī norma corrupta remansit
Fabula, quæ vitæ rationem evertit & usum.*

Nescio certe, utrum, qui a præjudicatis opinionibus purgatum habet animum, ex his verbis obscuris possit colligere, Religionem omnem a Bruno explodi. Certe ego nihil tale deprehendo. Verisimilius est longe, Brunum in his verbis Egyptiorum & postea Christianorum quorundam stultitiam taxare, qui adauctis imaginibus & variis figuris Religionem castam puramque in ludicram scenam transmutarunt. Saltem nemo diffitebitur, longe evidentioribus opus esse argumentis ad probandum, Brunum, Religionem Christianam pro fabula habuisse. Atque hæc sunt quæ Cl. la Croze in libro sæpius citato contra Brunum in medium protulit.

Reliqua proxime.

ECCLESIARUM HELVETICARUM

de

NEGOTIO IRENICO

a

JOANNE DURÆO

fuscepto & proposito

Primæ Deliberationes Epistolicae.

Reverendis & Religiosissimis Viris D. D. Antistiti,
& reliquis Ecclesiæ Tigurinæ Pastoribus fide-
lissimis, D. D. atque Fratribus omni
observantia colendis.

Fida illa & arctissima, R. R. D. D. & Fratres
plurimum honorandi, quæ nobiscum inter-
cedit in Spiritu Christi conjunctio effecit ha-
ctenus, ut omni nobis graviore oblato ne-
gocio nostra consilia Vestris sociare atque iisdem
firmare semper fategerimus. Quod ut nobis ho-
nestum, & rebus ipsis salutare perpetuo fuimus
experti. Antiquum morem etiam nunc usurpare
jubet ardua, ad quam Vos, ut audimus, peræ-
que ac nos appellamur, deliberatio. Literis Rever.
Viri D. DURÆI, Scoto-Britanni, Verbi Divini
apud suos populares in Castris Suecicis Ministri,
magno rationum & verborum apparatu invita-
mur,

mur, ut Consiliis de sarciendo Ecclesiarum Germanicarum Schismate, a Magnatibus & Theologis utrinque passim agitatis, calculum apponamus atque operas commodemus. Rei agenda hunc modum atque ordinem ipse delineat: Ut primo Scriptum edamus, ad exemplum Theologorum Anglicanorum, quo suffragium, vota ac studia nostra ad generalem Concordiæ scopum contestemur. Dehinc excitemus ejusdem gentis Præsules, ut apud Serenissimum suum Regem instant, opus sanctissimum & gloriosum ad Regias curas suas revocet, illi procurando & conficiendo Caput se præbeat. Demum seria & accurata a nobis instituat deliberatio de aptissimis rationibus ingens negotium feliciter promovendi. Arreximus aures ad lætum & insperatum nuncium: & corda nostra contrariis rumoribus antea vulnerata recreavimus & dilatavimus. Neque vero fidem Literis Viri boni & Zelum Dei professi derogare ausi fuimus: quantumvis varia nos animi suspensos detinerent, quod unus, isque exterus, in bellico procinctu, silentibus reliquis Viris gravissimis in medio agone versantibus, tanta rerum miracula nec opinato ostentaret & vastam molem solus ferme torqueret: quod inter armorum fragores, concussa & flagrante usquedum omni Germania, desiderato illo glorioso Capite, quod unum videbatur, si in hanc curam suas cogitationes serio flexisset, animos crudos & efferos compescere & moderationis justæ leges omnibus ponere potuisset: Quod ad Anglicanarum Interpellationum longas ambages remittamur tanquam ad sacram anchoram, cum illi Serenissimo Regi animus a pietate, zelo & sapientia cumulate sine opera nostra instru-

ctus, de rerum statu plene edoctus, resque ipsi-
us veluti propria agatur, propter jura quæ ipsi
cum Dano & Palatino, quorum hic præcipuæ
partes sunt, familiaria & arctissima: Ambitiosa
hæc & invidiosa in humilioribus officia, si ultro
offerantur, plerumque videri: posse a suis Præsu-
libus & Theologis, quorum jam sollicitata fuit
opera, acriter satis permoveri. Neque tamen
propter ista, quæ rei totius gustum minus sapi-
dum nobis exhibebant, ab omni opere & hone-
sto tentamento cessandum, neque spem omnem
protinus abjiciendam judicavimus. De bene con-
sultis bene sperandum, non vero de exigua spei
mensura officia angustanda; desidiæ non debere
obtendi rei difficultatem: Labores & conatus no-
bis mandato divino impositos: Spem in Deum
ferri, cujus supra omnem captum & modum no-
strum est potentia & liberrima actio. Quid si ar-
cana Dei Providentia præteritarum cladium hunc
exoptatissimum, suspirantibus Seminis sancti reli-
quiis, fructum Pacis reconditum aservet? Ca-
veatur modo inconsultus procursus & intempesti-
va motio. Quare de Scripto votorum nostrorum
teste ultro assentimur; quod periculo vacare vi-
deatur, & monumentum sit futurum nostrorum
suspiriorum, studii & æquitatis. Interpellationi-
bus Anglicanis abstinere modestiæ propius cense-
mus. Ad penitiorem vero de summa negotii De-
liberationem in antecessum consulendos arbitra-
mur Fratres Palatinos, Brandenburgicos, Hassia-
cos, aliosque, qui nos plane & ex fide edoceant,
quid rei, quid spei, qui sint adfecti adversantes;
quæ vota, quæ mens nostrorum; qui Principum
sensus, quæ Theologorum propensiones; quæ
promit.

promittenda, quæ occasionum momenta captanda, quæ Syrtes vitandæ, quis trames aggrediendi tutissimus. Quandoquidem, si non successerit eventus, satius ad Salutem & famam fuerit, nunquam tentasse: & sopita vulnera, quam præpo-steris medicamentis exasperata, præsent. Medi-corum τὸ τὰ πέποντα φαρμακεύειν imitandum, si illi e voto responderint, faciem alluxerint, ope-ras & studia nostra provocaverint, tum demum alacres cum Deo miserationum opus collatis con-siliis aggrediamur, capita conferamus, nos omnes ad opus seculorum multorum cura dignissimum concutiamus. Documenta vero illa vagis & flu-tuantibus deliberationibus antecapere, id vero est in tenebris operam perdere, quum e longin-quo judicantibus, ut & spectantibus, vanæ re-rum species ut plurimum illudant. Quid Vos Domini & Fratres perhonorandi hic sentiat, ape-rite & nos in Societatem sanctissimarum Vestrarum Considerationum adhibete. Dei gratiæ & tutelæ Vos, Vestram Ecclesiam & Remp. floren-tissimam studiose commendamus. Valete in Chri-sto optime. Genevæ 10. Junii. Anno 1633.

Vestri in Christo conjunctissimi & obsequen-tissimi Fratres, Pastores & Professores Ec-clesiæ & Scholæ Genevensis & omnium
nomine

Johannes Deodatus.

Petrus Prevostius.

Th. Tronchinus.

Daniel Chabræus.

Fridericus Spanhemius.

Reve

Reverendis , Clarissimisque Viris , Ecclesiae &
Scholae Genevensis Pastoribus & Professori-
bus fidelissimis, V. D. M. & Fratribus
plurimum honorandis.

S.

Quam fidam & sanctam Ecclesiarum nostrarum in
Spiritu Christi conjunctionem Divina bonitas
nunquam non benigne respicere dignata fuit, quod
vos eandem, Reverendi & Clarissimi Viri, dilectis-
simi in Domino Fratres, vobis tam constanter cor-
di esse reipsa testamini, id vero nobis est omnium
longe gratissimum, & vel hoc nomine literas ve-
stras non sine voluptate eximia legimus: Vosque
vicissim securos esse jubemus de reciproco since-
rae voluntatis affectu. Certe si alias unquam, tem-
pus hoc praesens, & parturientis Ecclesiae novi
angores, vinculum unitatis atque arctissimum con-
sensum requirunt. Quid sentiamus de conatibus
& scriptis JOANNIS DURÆI, *Theologi Scoto-Bri-*
tanni, aperiri vobis, & in societatem considera-
tionum nostrarum adhiberi, Charissimi Fratres,
fraterne amicissimeque petitis. Quam proni simus
ad vobis patefacienda omnia animorum nostrorum
arcana, opere ipso in causa hac ipsa vobis mon-
stravissemus, nisi Fratrum *Bernensium*, *Basileensium*
& *Scaphusianorum* judicia maluissemus prius cogno-
scere, ut plenius petitioni vestrae satisfieri posset.
Nunc vero quia haecenus respondere iidem diffe-
runt, ne sinisterius moram nostram interpretemi-
ni, rogamus peramanter. Principio autem non
diffitemur, nos lectis *Duræi* literis non leviter affe-
ctos fuisse. Homini pietatem, eruditionem, ze-
lum, & generosum illud desiderium tranquillitatis
eccle.

ecclesiasticæ quis non comprobaret ex asse? Contra vero affatim istiusmodi nobis obversabantur pacificationes, quæ jam inde a Reformationis ultima memoria tentatæ fuerunt non frustra duntaxat, sed contrario plerumque eventu & noxio. Antecessores & vestri & nostri, homines religiosissimi, integerrimi, Pacis atque Concordiæ studiosissimi, nec non mansuetudinis spiritu omniumque donorum suppellectili ad miraculum usque divinitus instructi, quid quæso ad summam fidem atque industriam fecerunt reliqui, ut Ecclesiarum Germanicarum dissidia, si non componi in universum, mitigari saltem aliquatenus, & animi dissentientium a convitiis inhiberi minimum possent? Verum perpetua Seculi integri praxis luculenter nimis nos docet per partem alteram ubique & semper stetisse, quò minus tam piæ animæ voti sui factæ sint compotes: & quod in abyssu malorum deterrimum est, vulnerum hiantes partes ex quovis medicamento & lenissimo & circumspectissimo genere, ne spem quidem coalescendi fecerunt ullam, sed in divulsiones atrociores pertinaciter abire sunt solitæ. Quod si & nunc quoque fieret, quanto hoc foret conjunctum non cum miserando scandalo duntaxat, sed cum periculosissimo dispendio Reipublicæ Christianæ totius, cujus reconcinnatio tam operose, tantis impensis, tanto Sanguine adhuc quæritur. Quam proclivis autem inter Principes & ordines Imperii Evangelicos, ad dissocianda consilia sit via, si Theologorum novæ dissensiones hinc illinc suos ab alteris separare fatagerent, non est ut prolixius vobis edisseramus. Quia tamen novissimi hujus biennii tractu multa & magna Deus edidit potentiæ suæ specimina, quæ

quæ utique spem nostram captumque humanum
ἀναντιρρήτως superant, æquum esse ultro fatemur,
 ut paria alia & quidem majora etiam, de immen-
 sa illa & imperscrutabili clementia Patris Cœlestis
 speremus. Hæc causa est cur & vos & Ecclesias
 Helveticas reliquas illico consulendas, atque in re-
 tanti momenti nihil in alteram partem sine con-
 sensu vestro statuendum esse duxerimus. Interim
 vos, uti petitis, quid sentiamus, celare nolu-
 mus, ac profitemur, nos ad omnia literarum ve-
 strarum capita summo consensu accedere: Si e re
 vobis esse videtur ut edatis aliquod scriptum, quo
 suffragium, vota ac studia vestra ad generalem con-
 cordiæ scopum contestemini, id improbamus haud-
 quaquam. Tametsi enim tota hæc res futura sit
 plena operæ plurimæ, & eventus plusquam an-
 ceptus, non tamen spem omnem abjici, vel de-
 sidiæ difficultatem obtendi debere, vobiscum om-
 nino sentimus: modo studiose caveatur inconsul-
 tus & præcipitatus procursus, ut prudenter rectis-
 simeque monetis. Præterea ut Anglicani Præsu-
 les ab Ecclesiis nostris interpellentur, iisdem qui-
 bus vos rationibus prohibemur. Sunt in Anglia
 complures, referente *Duræo* ipso, qui sponte sua
 in sanctum hoc opus incumbunt gnaviter. Su-
 mus nos ab Eminentia regia remotiores, estque
 gens nostra in oculis populorum majorum parva.
 Cum primis ut currentibus aliis calcar addamus nos,
 quibus de hoc instituto vix dum innotuit; a mo-
 destia nostra alienum esse haud abs re arbitramur.
 Deinde ut consulatis Fratres *Palatinos*, *Brandebur-*
gicos Hassos, alios, quid ipsi de conatibus consi-
 liisque hujuscemodi judicent, quid sperent, quid
 metuant, quid suadeant, dissuadeantve; quid sta-
 tus

tus Ecclesiarum suarum hac rerum facie ferre queat, quidve recuset: quid item sit animi vicinis suis, & quos illi præ se ferant affectus, hoc totum omnino necessarium esse statuimus. Laudarent haud dubie Fratres illi promptum nostrum & alacrem medendi affectum, medicinam ipsam forte non item, maxime si intempestiva illa foret, & ab ipsismet, qui quo loco sint res suæ, uni omnium exploratissime norunt, non expetita. Inter ea temporis & nos quoque speramus aliquid litterarum ex nundinis Argentoratensibus allatum iri, unde quid faciendum sit, tutius aliquantulum scire possimus.

Habetis, Conjunctissimi in Domino Fratres, quid nobis inpræsentiarum animi sit atque consilii, & vicissim mentem vestram, si proporro nobis aperire non gravabimini, rem nobis tam gratam facturi estis, quam quæ gratissima esse solet. Deum toto pectore precamur, ut corda vestra, & quotquot ad negotium tanti momenti sese accingunt, Spiritu suo sancto misericordissime illuminet, gubernet, ac dirigat, ne muri Hierosolymorum fatiscant magis, & rimas capiant, sed felicissime arctissimeque coeant & sanentur. Valete in Domino, & causam Dei feliciter agite. Tiguri. 16. Junii. 1633.

Pastores & Professores Ecclesiæ & Scholæ Tigurinæ.

D. Georgio Johanni Peblitz,
Reip. Tigurinæ Colonello, Domino ac Fautori
observanter honorando.

S.

TAmetsi negotiis publicis & toti Reip. salutari-
bus Christianæ, Generosissime Vir, Domine

ag

ac Fautor observanter colende , Te occupatissimum esse non ignorem ; quia tamen & hæc ipsa causa ad bonum publicum maximopere spectat , de ea Te compellare non admodum verecundandum esse persuasus sum. Dedit ad Venerandos Collegas meos Heilbrunna litteras Clarissimus Vir , JOHANNES DURÆUS *Theologus Scoto - Britannus* , quibus adjunxit scripto consignatum *Scopum consiliorum* suorum , videlicet ut disidentibus Ecclesiis ab Antichristianismo reddatur pax & animi disjuncti nimis , si quocunque modo id fieri queat , aliquousque concilientur. Addidit & *Catalogum Theologorum M. Britanniae* , quibus negotium hoc cum primis curæ sit : utque plerisque nobis constaret de rei totius œconomia , *Problemata* quædam *typis descripta* , veluti disquisitionis futuræ materiam , una transmisit. Diligenter Venerandi Collegæ rem tanti momenti pensitant , & gravissimis rationibus illis , quibus Ecclesiarum omnium Pastores ad promovendum hoc opus invitat , locum suum ultro concedunt. Tametsi & D. *Duræus* nobis antea non notus fuerit , tamen omnes hominis pietatem , eruditionem , zelum , magnanimitatem agnoscimus , osculamur , & omni veneratione dignam censemus. Misimus præterea litterarum ipsius exempla ad Ecclesias Helveticas omnes , earumque sententiam statim ac cognoverimus , responsum aliquod , sollicitudinis nostræ & voti Christiani testimonium publicum , a nobis accipiet. Interim rem longe gratissimam Collegio nostro , & mihi privatim acceptissimam Generositas tua fecerit , si prudentissimo suo consilio , quod jure meritoque facimus maximi , nos aliquantum juvare dignetur. Nos enim a partibus
illis

illis Germaniæ longinquius absumus, neque com-
pertum habemus, quid a parte adversa sperare
liceat, vel an temporis præsentis conditio talia
conamina aut postulet, aut ferre possit. Medi-
cina certe intempestiva sæpe non salus ægrotanti-
um, sed mors est. Nunquam profecto in Eccle-
siis Helveticis desiderium pacis quisquam deside-
rabit, quamque abstineamus cum pro Cathedra,
tum in Scriptionibus nostris universis ab omni
convitiis etiam umbra, Tumet ipse, mul-
tos annos quippe concionum nostrarum Auditor,
locupletissimus testis fueris. Hoc tantum vere-
mur, ne consilia & studia nostra afferamus vel
tempore alieno, vel de re ipsa non satis edocti.
Sententiam autem Generositatis tuæ atque consi-
lium vel hoc nomine confidentius peto, quod in-
tellexi G. Tuæ D. *Duræum* apprime notum fami-
liaremque esse. Quemadmodum igitur non du-
bito, quin Ecclesiarum nostrarum mentem G.
Tua D. *Duræo* fidelissime explicet, ipsumque de
nobis rectissime sperare jubeat; ita omnino mihi
polliceor a G. Tua vicissim nos quoque de re
omni institui posse. Quod beneficium si ad quam-
plurima alia accederet, nos G. Tua omnes sibi
habitura esset tam devinctos atque obstrictos,
quam quos omnium maxime. Vale. Tiguri.
26. Junii. 1633.

Joh. Jacobus Breitingerus.

Clariss. V. D. Johanni Duræo,
Theologo Scoto-Britanno insigni, Fratri in Chri-
sto plurimum observando.

S.

RESPONDISSEM e vestigio, Clarissime DURÆE,
Venerande in Domino Frater, nisi adjunctæ
Tom. V. R r tuis

tuis fuissent etiam aliæ Collegio nostro inscriptæ. Transcribi illas, & ad Ecclesias Helveticas reliquas mitti oportuit. In deliberationem consilium tuum vocatur alacriter, ut rem tanti momenti a gente nostra pro eo ac par est pensitatum fuisse ætati præsentis & posteræ constare possit. Interea temporis, donec expediatur a nostris Ecclesiis responsum publicum, privatim certiores Te reddere velim, homines nostros de conatibus tuis, piis certe & religiosis, sentire honorifice, & magnanimitatem tuam facere magni. Quia tamen Seculo præterito integro a Magni nominis pietissimisque Viris hoc ipsum quoque tentatum fuit non semel, successu plerumque non tantum nullo, sed adverso prorsus & noxio, nobis non vertes vitio, si rem accurate atque pro momento suo ponderaverimus. Epistola tua pietatis tuæ & eximii zeli locupletissimus testis; *Scopus item consiliorum* tuorum optimus; *Problematum præfatio*; *Problemata ipsa*; denique *Consensus tot Theologorum* ingenio & virtute præcellentium, apud nos certe in pretio sunt. De Helveticis Ecclesiis igitur rectissime sperare jubeo, quia imitabuntur, Deo juvante, Majores suos, viros religiosissimos, juxta tranquillitatis Ecclesiarum studiosissimos, qui reconcinnationem scissæ & afflictæ hæreditatis Dominicæ vel sanguini suo anteferre sunt soliti; Moram igitur, quæ tua est æquanimitas, excusabit cum rei ipsius gravitas, tum vero etiam quod longius absumus ab illis, quorum curanda sunt vulnera. Vale Clarissime Vir, Venerande in Christo Frater, cujus pios conatus Deo T. O. M. commendo supplex. Tiguri. 26. Junii. 1633.

Joh. Jacobus Breitingerus.

Reve-

Reverendis , Clarissimis , Doctissimisque Viris ;
Pastoribus ac Professoribus Ecclesiae & Scho-
lae Bernensis , Schaphusianae , Fratribus in
Domino plurimum honorandis.

S.

SERius forsan ad Vos mittimus scripta haec Viri
Rev. Clariss. Doctiss. dilectissimique in Christo
Fratris. Distulimus autem propterea, quod auctorem
Johannem DURÆUM Scoto-Britannum norat ex
omni nostro numero nullus. Nunc vero post-
quam cognovimus ipsum Serenissimi M. Britan-
niae Regis Legatum sequutum esse Heilbrunnam,
ubi non ita pridem celebratus fuit Conventus ad-
modum celebris. Quia & magni isti conatus, &
literae eruditae arguunt Virum doctum, pium,
de Ecclesia laborante sollicitum, nec non apud
suos haud postremum, communicanda haec om-
nia vobis esse censuimus. Quid in re tanti mo-
menti, & matura disquisitione dignissima facien-
dum fugiendumve existimetis, ut nobis id pro
exploratissimo candore vestro accuratoque judicio,
cui certe deferimus plurimum, aperire dignemini,
oramus vos peramanter. Facile enim in eam
sententiam descendimus, Ecclesias externas non
implorare opem Ecclesiae Helveticæ unius dunta-
xat, sed Ecclesiarum nostrarum omnium, quarum
conjunctionem arctissimam jam inde ab ultimo
Reformationis articulo non nosse non possunt. In-
terea Deum ἀδελφίπῳ orabimus, ut cum aliis,
tum vero & nobis, quorum curæ fideique Eccle-
sias Helveticas Dominus concredidit, consilia in-
spiret pia, sobria, felicia, ad nominis sacrosancti
sui gloriam, & Ecclesiae inutilibus & intricatis

quæstionibus vexatæ nimis ædificationem. Valet
in Domino Fratres Charissimi, & nos Vestri
amantissimos, proporro amare pergite. Tiguri.
2. Julii. 1633.

R. R. V. V. addictissimi Pastores & Professores
Ecclesiæ & Scholæ

Tigurinæ.

QUæ Dom. JOHANNES DURÆUS, Scoto-
Britannus, ad Vos nuper perscripserat, Re-
verendi Doctissimique Viri, Fratres in Christo
Salvatore nostro Carissimi, a Vobis accepimus,
pro quorum communicatione gratias habemus
longe maximas: Sed de eodem [non multo post
cum ad Vestras eramus responsuri] subjecto, ter-
minisque iisdem, ipse quoque DURÆUS ad nos
perscripsit. Ex quibus conjicere nobis licuit, non
omnino vanum fuisse rumorem, qui jam ab eo
fere tempore, quo Serenissimus Suecorum Rex
Gustavus Adolphus, laudatissimæ memoriæ Heros,
negocium Domini tanto tamque mirabili succes-
su in Germania peregit, spargebatur. Ita ut bo-
ni omnes Deo gratias egerint pro tanta tantorum
ornamentorum ad meliorem mentem voluntatem-
que conversione; quamvis postea nobis innotue-
rit, Christianissimos Germaniæ Principes non
tam de Controversiis Religionis, quam Contro-
versiarum injuriis & debacchationibus tollendis
fuisse occupatos. Quod D. *Duræum* concernit,
placet Viri Religiosissimi Zelus pro gloria Dei,
quo Fratrum *ἁμοφυχία* & mutua membrorum
Christi concordia [in qua tanto studio laborat]
non parum illustratur. Cui respondendum esse
judica-

judicamus communi Ecclesiarum Helveticarum nomine, laudandum votum tam sanctum, laudanda in conquirendis mediis industria & provocandis aliis labor: denique Ecclesiarum nostrarum in promovendo hoc negotio suspiria, preces, voluntas significanda, & si quæ sunt alia, quæ Fratres Charissimi, Vestrae Prudentiæ [perantiquo & laudatissimo nostro more] in adornando hoc Scripto relinquimus. Quod vero a Vobis nobisque postulat, ut ad Angliæ Præsules super hoc Literas demus, eum in finem, ut magnum Britanniæ Regem ad id gratiose suscipiendum promovendumve sollicitent, hoc quidem tempore nobis consultum minime videtur. Cum enim cardo rerum intra Oceanum vertatur, inter Germanos inquam Viros non minus literatos & promovendæ Gloriæ Dei cupidos, Principibusque suis charos, quam sint Angliæ Episcopi, potius eorum vel voluntas sciscitanda, vel petitio expectanda est, quibus Ecclesiæ nostræ, si quid serio ab ipsis postulabunt, operam omnem & pietatis officia in Domino sancte, alacriterque exhibebunt. Quæ quidem nostra est Sententia. Deus Pacis in omnium Ecclesiæ suæ inspectioni vacantium animis Concordiæ facem accendat, & Vos Viros Clarissimos, Fratres in Christo plurimum dilectos diutissime incolumes conservet. Dabamus IV. Julii. 1633.

R. R. V. V. addictissimi & in Christo Fratres
conjunctissimi Pastores ac Professores Ec-
clesiæ & Scholæ

Bernenfis.

Reverendis, Clarissimis, Doctissimis Viris, Ecclesiae Tigurinae & Scholae Illustris Professoribus Vigilantissimis, Fratribus in Domino plurimum honorandis.

S.

A Ccepimus literas Vestras, Reverendi, Clarissimi, Doctissimi Viri, Fratres in Domino plurimum honorandi, una cum omnibus scriptis D. *Johannis DURÆI* Theologi Scoto-Britanni: & quis illius conatus sit, quæ vestra petitio, satis intelleximus. Laudamus quidem pii hujus Viri pium conatum; laudamus illius curam & studium de pace constituenda inter Ecclesias disidentes, quæ jugum Antichristi olim abjecerunt: hanc nimirum pii omnes toto pectore jam diu desiderarunt. Sed miramur persuasum ipsi esse, pacem hanc & concordiam hoc tempore, in tanta animorum exacerbatione, tanto opinionum discrimine [quod quotidie crescit] nominatis mediis fieri posse, & hisce remediis Ecclesiae vulnus, quod quotidie recrudescit, sanari posse.

Quid hac in parte agendum sit, quid non, etsi pro vestra singulari prudentia facile cognoscitis, ut consilio nostro opus non habeatis: tamen quia quid & nos sentiamus, quid speremus de toto hoc negotio, scire desideratis, brevibus mentem nostram vobis aperiemus.

Quod *Johannes Duræus* Scotus, homo peregrinus, in Patria nostra Germania ignotus, scriptis nullis clarus, nec auctoritate magna præditus, tentare conatur: id ante eum fecerunt Viri doctri.

doctrina, pietate, auctoritate apud Reges & Principes præstantissimi, Clarissimi, sed irrito conatu. Unica erat controversia in Colloquio Marpurgi habito, anno 1529. inter D. *Zwinglium* p. m. & D. *Lutherum*, de vero sensu verborum Christi in S. Cœna. Qui tum aderant, Viri Doctissimi, Præstantissimi, *Melanchton*, *Bucerus*, *Jonas*, *Oecolampadius*, *Hedio* sine dubio litem hanc componere conati sunt, sed frustra. Anno proximo, de Electoris Saxoniae voluntate Augusta profectus est D. *Bucerus* ad D. *Zwinglium* & *Lutherum*, certis articulis, ut eos in hoc negotio & controversia conciliaret, sed frustra. Apparuit hoc in virulentis scriptis *Lutheri* in nostros post editis.

Si unica hæc controversia pacifice componi non potuit, auctoritate Principum, omni conatu Doctissimorum, Præstantissimorum Virorum: quid sperandum, quid expectandum, de tot tantisque quæ hodie in dubium ac quæstionem vocantur? veluti sunt de Communicatione Idiomatum duarum in Christo naturarum; de effusione proprietatum divinæ naturæ in humanam; de omnipræsentia corporis Christi; de Ascensione Christi in Cœlos; de sessione ad dextram Dei; de reditu ad iudicium: de prædestinatione electorum, de reprobatione impiorum, de divina providentia & regimine omnium creaturarum, de libero arbitrio: de confessione & absolutione privata, de Exorcismo, de necessitate aquæ Baptismi, de Virginitate B. Mariæ, de Imaginibus e templo abjiciendis, de altaribus, de fractione panis in S. Cœna, & quæ alia sunt pene infinita,

quæ in quæstionem vocantur. Lis enim] litem
parit, & error creat errorem alium.

Augustana Confessio, cujus mentionem fecit
D. *Duraus*, postrema scilicet, correctâ & emen-
data, recte intellecta, nobis non admodum est
contraria, & adversa: Hanc recepit Casimirus
Dux Palatinus, & Electoratus administrator p.
m. Hanc explicandam incipit D. *Sohnius* S. Theo-
logiæ Professor in Academia Heidelbergensi. Sed
hanc admittere nolunt Lutherani, quamvis viven-
te Luthero correctâ & aucta fuerit, & a multis
Principibus recepta, & post operibus Philippi in-
serta. Nulla ergo Pax & Concordia apud ejus-
modi homines quærenda, speranda, expectanda.

Quid Colloquium Monpelgartense inter D. *Be-
zam* & *Schmidlinum* Tübingensem institutum, se-
quutum? Quantas dedit turbas nostræ Ecclesiæ?
quam virulenta prodierunt scripta in Orthodo-
xas nostras Ecclesias? Quid D. *Pareus* suo irenico
effecit? Nihil. Abusi sunt hoc libro Remonstran-
tes in Synodo Dordracena ad convincendas Ec-
clesias nostras variorum errorum. Quid Theolo-
gi Heidelbergenses admonitione sua ad Ecclesias
Evangelicas in Germania, ut pacem & charitatem
fraternam colerent, tempore hoc periculosissimo,
sæviente Antichristo communi hoste? Nihil.
Quam virulenter, odiose, calumniose se oppo-
suerunt Wittebergenses & Tübingenses Theologi?
Recusarunt omnem fraternitatem, cum doceamus
crassissimos errores, qui fundamentum totius
Christianismi evertant: Nos scilicet, negare Om-
nipotentiam Dei, negare Omnipotentiam Filii
Dei:

Dei : nos facere Deum mendacem , auctorem peccati , crudelissimum creatorem , qui tot hominum millia ad æternam damnationem creaverit : nos evacuare vim mortis Christi , nos negare Divinitatem Christi : Virginitatem B. Mariæ : nos esse Nestorianos , quia dividamus in Christo naturas , & unionem personalem duarum in Christo naturarum negemus . Imo Diabolum rectius sentire quam nos de Christo ; nos Turcis esse deteriores .

Fieri posse creditis , Fratres honorandi , hos homines Pacem , Concordiam & fraternam Charitatem nobiscum habituros ? Nulla auctoritate Regum , Principum , nulla eloquentia Doctissimorum Virorum , nulla oblata charitate , corda hæc adamante duriora frangi poterunt .

Et qui sunt , qui pacem hanc & concordiam fraternitatemque optant & petunt ? Principes tantum , Comites & Theologi , qui Orthodoxæ nostræ sunt Confessionis : Tubingenses , Wittenbergenses , Argentinenses , Ulmeneses Theologi , tantum abest ut pacem & concordiam aliquam quærant , ut oblatam plane respuant . Saxoniae Elector pacem aliquam non alia ratione quærit , quam ut abjecta nostra confessione , Libro Concordiæ subscribamus . Quam enim insensus sit Ecclesiæ nostræ hostis , satis declaravit in expellendo pio Friderico e regno Bohemiæ .

Rastius , Legatus Regis Sueciæ p. m. apud nos dixit , Regem bene sentire de nostra confessione : aliud vero dicunt , qui ejus animum familiariter no-

Rr 5

verat ,

verant, aliud dicunt Colmarienses, aliud dixit D. Schmid Argentinensis in concione habita Colmariae. Imo bene actum esse de nostra Ecclesia dixit nuper Generosus a Papenheim, quod Rex sit mortuus: nam alia conditione Palatinatum non restituisset Filiis Friderici, nisi locum dent Pastoribus Lutheranis.

Mediator & Caput hujus conciliationis qui nominatur non tantæ est auctoritatis nec potestatis apud Principes Germaniæ Lutheranos, ut hoc opus sæpius tentatum frustra efficere possit. Lutherum patrem suum supra Cœlos evehunt filii, & tantum non ad dextram Dei collocant. Vir Dei fuit, inquiunt, Germaniæ Propheta, tertius Elias: Contra Zwinglius Ethnicus fuit, Calvinus Judæus: nos omnes deteriores Turcis, Deum nostrum esse Diabolum: evertere nos omnes articulos Symboli Apostolici: imo cantiones paternas canunt, lieber Baptistisch, dann Calvinisch. Nolent ipsi valedicere suis erroribus, nec nos abjicere orthodoxiam nostram. Concordia ergo & Pax firma illæsa conscientia sperari & expectari non potest, ut ne modestia quidem in concionibus & scriptis impetrari possit. Credite nobis, Fratres Reverendi, si ad concordiam & pacem hos homines invitaverimus, canem rabidum dormientem excitabimus, ut vehementius latret, & ut excitati crabrones acrius mordeant.

D. D. Ordines Hollandiæ vocantur præpotentes, sed quid quæso potuerunt contra Remonstrantes Arminianos Subditos suos, a tot Viris piis & doctis in Synodo damnatos? Silentium impetrare

petrare non potuerunt, nedum erroris abjectionem: facti sunt & fiunt quotidie deteriores, rabi-
diores. Quid nos cum nostris Anabaptistis nume-
ro paucis: quid vos cum Chirurgo vestro a *Thal-*
wil? Error ubi semel radices egit in animo, diffi-
culter evelli potest.

Arbitramur ergo pacem & concordiam, quam
D. Duraeus somniat, nullo modo fieri posse. Si
aqua cum igne amicitiam inibit, ut hic non
urat, illa non humectet, amicitiam inibit Luthe-
rana Ecclesia cum nostra.

Si vero præter & contra spem aliquid tentan-
dum putetis, Fratres Reverendi, ne posteritas ne-
gligentiae, ignaviae aut socordiaë iuste nos accu-
sare possit, aut Ecclesiae exteræ hac in parte ali-
quid in nobis desiderare: non nimium festinan-
dum esse judicamus, tempore hoc turbulentissi-
mo, quo armis omnia ardent. Quærantur prius
Theologi Palatini, Brandenburgici, Hassiaci,
Wetteravici, an illorum Principes & Comites
omnino putent & petant, ut hoc tempore talis
concordia tentetur: ne, si contra votum & ex-
pectationem res cadat, & Lutherani deteriores fa-
cti fuerint, culpam omnem nobis imputent &
adscribant, nos ipsis nescientibus, non petentibus
hoc consilii cepisse. Quærat, utrum animi
Principum Lutheranorum, Saxonis, Administra-
toris Wittebergici, eorumque Theologorum ad
talem, si non concordiam, saltem modestiam
aut tolerantiam inclinent: si non, in cassum la-
borabitur, cum ad amicitiam cogi nemo possit,

&

& animi Lutheranorum magis exasperabuntur, & risui ac ludibrio nosmetipsos exponemus.

Problemata & Quæstiones D. DURÆI quod attinet, ad omnes & singulas respondere velle, volumine magno vix præstari poterit, nec opus erit unius diei. Plane persuasi sumus, si Ecclesiæ singulæ suam de his quæstionibus sententiam dicerent *ἐκ προοίῳ* non futuram, quid adiaphorum, quid non: quæ capita sint fundamentalia, quæ non: & quo modo utraque tractanda, a quibus, & quo modo, an ore & calamo, an disputando, an cohortando, an a Politicis aut Ecclesiasticis, aut utrisque. Imo multa in quæstionem vocat, de quibus satius esset tacere quam disputare. Fractionem panis in Eucharistia de essentia illius esse nos affirmamus; negant Basileenses. Lis ergo hinc oriri posset in Ecclesia nostra Helvetica.

Hæc brevis est nostra, Reverendi Fratres, de hoc negotio sententia: quam libenter mutabimus, si rectius & melius a vobis aut aliis edocti fuerimus. Quæ vero vestra, D. D. Bernensium, Basileensium de hoc negotio sit sententia, quæ spes & expectatio, scire admodum desideramus; si significaveritis, rem gratissimam feceritis. Quid interim respondendum sit D. *Duræo*, & an sollicitandi sint Episcopi & Theologi Anglicani, ut Serenissimo suo Regi hanc rem commendent, & ad suscipiendam persuadeant, vestræ committimus prudentiæ. Valete, Viri Reverendi, Fratres in Domino plurimum honorandi. Scaphusii. 6. Julii. 1633.

Q. R. R. V. V. amant & colunt Pastores
Ecclesiæ

Scaphusianæ.

Viro

Viro Venerando atque Clarissimo
Dom. JO. JACOBO BREITINGERO,

Ecclesiæ Tigurinæ Antistiti Vigilantissimo, ceterisque ejusdem Ecclesiæ Pastoribus atque Ministris pientissimis, Fratribus in Christo plurimum dilectis & honorandis.

S. P.

Venerabiles atque Clarissimi Viri, Fratres in Christo plurimum Honorandi. Judicium nostrum περί τῆς ἐκκλησιαστικῆς inter nos & Lutheranos, ad quam Literis datis D. JO. DURÆUS, Theologus Anglus, nos invitat, unis atque alteris Literis a Venerando Antecessore Vestro D. Jo. Jacobo Breitingero, Fratrem nostrum colendo, fuit requisitum. Ac tametsi Vestrum judicium prælibare maluissemus, tamen ne petitioni deessemus, existimabamus tandem citra ulteriorem moram, quam hactenus varia avocamenta attulerant, quid nobis animi esset, Vobiscum communicare. Non dubitamus ante omnia D. Duræum, Theologum ut apparet cordatum, neque exigui nominis, optimo atque flagrantissimo adduci Zelo ad magnum hoc, utinam non Sisyphi Saxum! vendum. Non dubitamus & conatibus ejus complures purioris notæ Theologos aliarum Reformatarum Ecclesiarum, quibus datum est, unum sentire nobiscum, favituros, operamque suam, quantum in ipsis erit, accommodaturos. Existimamus autem in tam arduo negotio, ἡσυχῶ quod ajunt Græci πρὸς esse inerrandum, atque illud ipsum probe tenendum quod vulgo dici consuevit: Deliberandum diu, quod statuendum semel.

mel. Neque adeo celeritate nobis quam maturitate consiliorum summaque circumspeditione utendum. Abstinere prorsus, manum subducere, occasionem quærendæ atque inveniendæ Pacis negligere, studiumque saltem Concordiæ dissimulare velle, id vero aut inertiae foret, aut timiditatis; aut neglectæ prorsus charitatis argumentum: Pro-rumpere autem velle inconsiderate & æquo citius, judicamus fore periculosa temeritatis. Quid quæso jam inde a funesta Lutheri, primum cum *Carolo studio*, inde cum *Zwinglio* concertatione superiori Seculo a Viris Principibus summisque Theologis non fuit tentatum ad Schisma abolendum & Concordiam firmandam? Quot Congressus atque Colloquia, tum publica, tum privata, eum in finem fuerunt instituta? Quid autem hi labores omnes extiterunt aliud, quam Penelopes tela? Nimirum quod in morbis immedicabilibus fieri consuevit, quo plus adhibetur Medicinæ, eo magis exasperatur morbus & corpus fatigatur ac frangitur: id in hujus miserabilis Schismatis curatione hætenus deprehensum fuit. Diabolus veterator, hostisque Pacis artes subinde atque machinae novas invenit, quibus opus sanctum impediret, perverteret, & patuit hucusque tantum ab-fuisse, ut Theologi adversæ partis, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ loquimur, nostris studiis, officiis, tolerantia, mansuetudine emollirentur aut emendarentur, ut novas subinde atque atroces contra nos, tacentes licet & sub onere gravissimarum persecutionum ingemiscientes, calumnias expuerint. Quod si idem nunc nobis Orthodoxis Concordiam de novo validis lacertis tentaturis eveniret, & frustra-neam iterum operam ludere cogeremur, existi-mamus

mamus fatius esse, eam nunquam suscepisse, quam inutilem aut poenitendis cum fructibus conjunctam deseruisse: Nihil enim aliud in talem eventum praefagire possumus, quam portam novis sibilis, clamoribus atque ludibriis cum Pantachusiastarum tum Papistarum apertum, multasque animarum myriadas, quæ negotii hujus eventum erectis auribus atque animis præstolabuntur, gravissime offensum iri. Quapropter quod nobis in re ista ardua visum est, ita se habet: Putamus 1. nostrarum esse partium atque ἐκ βελέων, Literis responsoriis ad D. *Duræum* datis laudare ejus in promovenda Concordia pium Zelum, nostrum quoque testificari studium atque desiderium: ut qui hactenus nihil magis habuerimus in votis, quam juxta monitum Apostoli, μετὰ πάντων ἀνθρώπων εἰρηνεύειν. 2. Præmaturum judicamus, Literis interpellatoriis uti ad Theologos Anglos, præsertim eorum Primates, Archiepiscopum Cantuariensem & Episcopum Londinensem, quorum ille quidem nobis ὁρθοδοξίας atque pietatis nomine est commendatissimus: hic autem propter venenum Arminianismi, quem in sinu fovere dicitur, est suspectissimus: Præmaturum, inquam, putamus, Viros hos incitare ad sollicitandum Regis sui animum atque auctoritatem, propter varias gravissimas causas, tum maxime quod nondum nobis extra dubitationis aleam positum, an nunc e vestigio citra ulteriorem cunctationem negotium hoc Concordiæ sit suscipiendum, an vero alteri tempori magis opportuno ac pacato reservandum? 3. Existimamus itaque consultum, & necessarium fore, in antecessum nos, communi nomine Theologorum illorum, quibus

quibus hactenus in Germania primaria certamina cum Lutheranis intercefferunt, videlicet Palatinorum, Hassiacorum, Brandenburgicorum Judicium atque animum explorare, idque vel hoc saltem nomine & prætectu, quod ipse Duræus aperte in Literis datis eorum studium atque consensum [quem ipsos, reliquis Ecclesiis Reform. infalutatis, tam cito adhibuisse vel eo nomine admiramur, quod hic res agatur publica non unius, sed totius Ecclesiæ Reformatæ] dilaudet, sibi gratuletur in Colloquio Lipsiensi An. 1631. habito inter Theologos Saxones, Brandenburgicos & Hassos fundamentum Concordiæ non contemnendum jactum esse. Ut maxime ergo fidem ejus nequaquam vocemus in dubium, consultum tamen, immo necessarium arbitramur exquirere, quid Theologis illis animi, quæ in tanto negotio atque molimine spes; quid expectandum ab adversæ partis tum Principibus, tum Ecclesiasticis; qua denique omnium fructuosissima ratione, ac minimo cum periculo, operi pæne desperato manus admoveri possit. 4. Audito Theologorum responso putamus sanum atque maturum Consilium iniri inter nos posse, de negotio, si spes sit successus, masculo pectore aggrediendo, aut si nulla affulgeat, negligendo: Et opportunius tum fuerit *διὰ σόμματος* potius in Conventu aliquo Helvetico, qui auctoritate publica institui posset: quam *διὰ μέλωνος* de his aliisque quæ necessaria videbuntur inter nos conferre; 5. Rogamus & postulamus, ut in hoc negotio, quod spectat ad Concordiam disidentium nos simus unanimes & junctis omnia consiliis, atque operis tractemus. Itaque cum Theologi Genevenses una nobiscum ad

ad Societatem istam fuerint invitati & a nobis quoque
que datis Literis Communionem flagitarint, non
solum ipsos, sed & alios Ecclesiarum Reform. in
Helvetia & Confœderatis locis Paraſtatas conſilio-
rum horum & laborum cupimus eſſe participes.
Cæterum, quod cauſam ipſam adtinet, optamus
potius quam ſperamus ſucceſſum; ac niſi Deus
ἐπὶ μηχανῆς velut novo atque miraculoſo Sidere
illuxerit, & Principes ſint ab utraque parte pii *ζη-
λῶντες ἐν τῷ ἀγαθῷ*, Pacis ſtudioſi, quique The-
ologorum rabiem poſſint, norint atque velint
compescere, nihil ſane effectui dabitur. Vere-
mur Theologos magno numero obſtituros, qui-
bus nihil magis videtur Lutheranum quam *ὁ δογ-
μὰς*: quantumvis non ignoremus, complures eſſe
modestiores, qui malint *τὴν ἐπιείκειαν* Philippi ſe-
ctari. Quicquid ſit, cum Concordia, partim in
Doctrinæ conſenſu, partim in animorum con-
junctione ſit ſita, illum quomodo obtenturi ſu-
mus, ſi ipſis Formulam Concordiæ configere,
atque monſtra novorum dogmatum deſerere non
venerit in mentem? Hanc quam toties noſtri ur-
ſerunt, quomodo ab ipſis impetrabimus, quibus
in ore frequens: Pacem politicam ſe nobis non
denegare, Fraternitatem autem Chriſtianam per
conſcientiam in fidei ſciſſura nobiſcum colere non
poſſe. Quanquam ſi hoc modo a Principibus
obtineri ad extremum poſſet, ut auctoritate illi
ſua peſſulum convitiis atque anathematismis horum
inquiëtorum ſpirituum obderent, magnum quid
obtineremus, & ſpes ſurgeret major melioris in
futurum Concordiæ. Sed de his multum nunc
temporis diſſerere judicamus eſſe *ὑπερὸν πρῶτον*.
Hæc ergo ſunt Viri atque Fratres Venerabiles,
Tom. V. Ss quæ

quæ Vobiscum communicanda censuimus, non quod quidpiam velimus Vobis præscriptum, quorum judicium nunquam nobis non antiquissimum est, sed ut cogitationes nostras Vobis aperiremus, juxtaque votis Vestris satisfaceremus. Nos Vobis opportuniora monentibus perquam lubentissime cedemus. Antequam autem has ad Vos exararemus, non dubitavimus cum Capitibus primariis nostræ Urbis hoc negotium conferre, quorum simul animum ac judicium his Literis Vobis repræsentare voluimus. Valete feliciter in Domino. Perscriptum Basileæ 10. Jul. 1633.

Pastores & Professores Ecclesiæ & Academiæ
Basileensis.

T A N T U M.

ORA-

(*) ORATIONIS,

in qua Φιλομαθείας Præstantia adstruitur,

Pars posterior.

QUæritur, an sciendi cupiditas, qua trahi mortales videmus, & ornamento & emolumento iis sit? Multa esse, quæ dubitationem adferant, nuper ostensum. Nunc id mihi negotii datum credidi, ut illustre Superiorum munus adserturus, paucis docerem, difficultates in medium prolatas tantas non esse, quin animus virtute præditus supervadat illas, Deique beneficium agnoscat.

Intrandum est in rerum naturam, & penitus, quid ea postulet, pervidendum: aliter enim nosmet ipsos nosse non possumus. Vis hominis natura sic generata est, ut ad omnem virtutem percipiendam, ad scientiam & prudentiam comparandam facta videatur. Hancine deformitatem animis & incommoda adferre dicamus? In eo, quod nos ultra bestiarum conditionem evehit, naturam tanquam novercantem incusabimus? cum vel sola agendi discendique principia, quæ in nobis continemus, a ceteris nos animalibus

Ss 2

se

(*) Recitata a Viro summe venerando J. C. W. in Collegio Φιλομαθῶν jam ante hos XXXVIII. annos,

secernant, atque ad altiora capienda natos doceant. An bestiae, aut cujusnam rationis sint participes, inpraesentiarum disputare non attinet; hoc magis, quod omnibus probe perpenſis, illuc mihi confugiendum intelligo, quo solent qui causas rerum ignorant: me certum non scire, nisi illud unum, innumera in singulis ferme deprehendi divinae potentiae & sapientiae vestigia. Qualis autem cumque virtus in iis sit, nemo tamen est qui in dubium vocet, in homine clariora nobilioris naturae indicia inesse. Nam quum beluae ad id solum, quod praesens est, se accommodant: homo consequentia cernit, principia & causas rerum videt: earumque progressus, & quasi antecessiones non ignorat, similitudines comparat, & rebus praesentibus adjungit atque adnectit futuras: facile totius vitae cursum videt, ad eamque degendam praeparat res necessarias. Atque haec vis naturae in infirma aetate, imbecillaque mente puerorum cernitur: quippe quos ingenii proferendi avidos, & ad animalia regenda deludendave aptos videmus. Putamusne vero, haec bona collata nobis, ut turpi canescerent situ? ut inculta atque inexercitata redderemus Deo? ut fœcordia & segnitia haberemus neglectui? Ipsi, quos sui simillimos Deus esse voluit, nosmet ad humillimam bestiarum sortem abiiciemus? quo Deus tamquam amplissima gaza collocupletavit mentes nostras, id nos parvi faciemus? stupendam illam sapientissimi architecti fabricam contemnere, aut ad male natarum cogitationum exasciare decempedam nos aggrediemur? Indignum prorsus id Deo foret, & naturae nostrae injurium. Utendum potius iis facultatibus, quibus a benigno

no Numine exornati sumus: & credendum, hoc consilio datas nobis, ut pietati gignendæ inservirent, & industrios uberrimo fructu, incredibili voluptate, atque spe maxima bearent. Spe dico maxima: sic enim mihi persuasum est, illum studii ardorem, qui nec morientes relinquit, haud obscurum indicium esse immortalis & æternæ vitæ, qua qui perfruuntur, in Deo cognitione rerum ita exfatiantur, ut tamen insatiabiles sint. Hæ itaque æternitatis scintillæ non restringendæ, sed inflammandæ: hæc spei nostræ fulcra non subruenda, sed indefesso labore roboranda sunt.

Non diffiteor, doctrinæ deditos multiplici cura exerceri. Sed cum ita res humanas ordinaverunt Superi, ut nullius boni potiamur, nisi cura ac diligentia singulari adhibita; tum illos maxime turbari distrahique videmus, qui vel nullum sequuntur ordinem, vel modum excedunt. Illi, qui sine dilectu obvia quæque hauriunt, eorum adsimiles sunt, qui, ubi quoviscumque cibo ac potu aliquamdiu oneravere ventrem, stomachi imbecillitate laborare occipiunt. Hi vero, qui dies noctesque in litteris consumunt, non multum ab iis differunt militibus, qui, si quid ardoris habent, continuis popinis ac commissationibus deterunt. Quid autem? num hominum si-
ve intemperantia, si-ve inscitia eximia naturæ bona extenuabit? adeone vecordes erimus, ut amplissimum Dei munus propter immodestiam nostram aspernemur? Qui unumquodque ordine locove suo addiscit, multum proficit, & solatium in litteris atque ornamentum invenit. Qui non citato gradu, sed pedetentim ad scientiam progreditur,

ditur, & jucunditatem illius perſentiscit, & refe-
ctis laxiore cura viribus, integrior ad cetera atque
validior accedit.

Multi porro sunt, qui, postquam nonnihil
ſcientiæ ſe conſequutos arbitrantur, inani ac pue-
rili mentis adſectu ſe avium modo efferunt, alios
præ ſe deſpiciunt, eorumque dicta, aut facta
cenſoria virgula notant. Verum enimvero quis
neſcit, rideri illos, contemni, vitari, exagitari a
bono quoque, ut humanitatis obliſos? Hunc
formoſuli iſti ſuperbiæ fructum capiunt: arrogan-
tes minoribus, inter pares difficiles, majorum
contemptores & obtreſtatores, tædium ſui movent.
Cujus mali culpa non innato diſcendi ardori adſi-
gnanda, ſed omnis in hominum immodestiam
conferenda eſt.

In omni diſciplina, etiam in Theologia, multa
paſſim obſcura, incerta, atque controverſa oc-
currere, quæ tam pietate, quam eruditione præ-
ſtantiffimi propugnent viri; nemo negare poteſt.
Sed ita ſapientiffime Deus, ut ſtudium acueret &
perſtimularet noſtrum. Si plana, ſi aperta, ſi
cognitu facilia omnia forent: continuo animus,
qui in arduo gloriam quærit, ad cognoscendum
torpeſceret. Nullus ingenio locus, nullus virtuti
eſſet: virtus enim laudi ſibi ducit, eo eniti,
quæ natura altiffime conſtituit. Et quinam tan-
dem ſunt, qui difficultates perpetuo queruntur?
Non prudentes, non pie docti, non veritatis ex
animo amantes, non ſeduli, ſed ſegnes fere &
puſillanimes, vel illitterati, qui his queſtibus ſuis
neſcio quam famam captare conſueverunt. Equi-
dem

dem quum illos de obscuritate & vanitate disciplinarum querentes audio, cogito quam libenter homines culpam suam in alios declinent, quantoque facilius omnia alia accusent quam semetipsos: simul mihi in mentem venit senis cujusdam: de quo urbane Seneca narrat, eum cum ætatis vitio minus commode oculis uteretur, quodcumque cubiculum ingressus esset, dicere solitum, illud parum luminosum esse, majores fenestras fieri oportuisse. Idem hic quoque evenit. Quod ipsi tenebras in oculis circumferunt, obscuritatem rerum accusant. Nos vero his mollibus ac delicatis culcitram substernamus, & pulvinos rosæ ac violæ plenos: eisque a Deo precemur, ut quidquid calcaverint, hoc rosa fiat. Infantibus melimela, viris autem misceatur crater ille *πικρίων*. Contingit etiam, ut turbent omnia ac misceant, qui cupiditatibus morem gerunt. Id quod fieri solet, quando humana mens sapientiæ suæ magisterio subacta, res singulas sensus & judicii suilance ponderat, & quidquid rationis conto perverfigari non potest, tamquam falsum proscribit, arithmeticis numeris, mathematicis pedibus, & dialecticis notionibus cuncta subjiciens: quando illum demum doctum habendum esse opinatur, cui nihil est ignotum & impervium, & qui ingenii alis ad ipsum divinæ scientiæ solem proxime evolat: quando, ut Sacrum Codicem privis opinionibus suis propitium reddat, sensum ejus ita emasculat & obtorquet, ut qui his præstigiis circumagi se patiuntur, quod legunt, non legant, & quod Spiritus dicit, non dicere, quod non dicit, dicere credant: quando maximo studio eruditionem sibi comparat, sed pectore a pietatis amore

alieno; quæ armata malitia hoc ipso periculofior, quod scientia fit callidior, profanitate audacior, & ex religionis five contemptu five neglectu insolentior: quando pruriginosa rixandi libidine correpti, vel ipsi suo impetu, captiosis subtilitatibus, inanibus de rebus levioris momenti quaestunculis, & temerariis de rebus dubiis, obscuris, incertis definitionibus, ad pugnas alios laceffunt: vel sua opinione aliunde provocati, ad arma ocyus currunt, pro suis adsertionibus, non quod bonæ sunt, sed, quod suæ, acriter decertant, victoriam quaviscumque jactura redimere appetunt: quando novitatis amore, in sententias sacris calculis indubie confirmatas incurrere, ab aliis piis etiam & illustribus viris dicta in exoletis ponere, cogitationes suas pro oraculis, dictamina pro legibus, dubia pro certis, libera pro necessariis obtrudere, in animum inducere suum: quando proprii mali vindicta stimulat, & alieni boni invidentia acti, in præcipitia feruntur, obvia quæque furibundorum more invadentes, & nonnisi five alieni five sui excidii inferiis placabiles: quando denique immodica parandæ famæ & gloriæ cupidine jactati, ita corrumpuntur, ut per quascumque pessimas vias, quo mala fert lubido, grassari, a receptis recedere, & insolentia commentari non verecundentur, quod credunt, nullius se momenti fore, si vulgarem insistant viam; admoniti ut de contentione desistant, illico exclamant: quid de honore atque existimatione mea fiet? Hæc discordiarum femina si quis attendat, simul intelliget, mentis aciem non ad eos qui quid sentiunt, sed ad id quod sentiunt, esse convertendam; & ad verbum Dei tamquam
inex-

inexpugnabilem petram confugiendum: quippe quod solum omnem vim speciemque verborum discernit, omnem malitiæ & mendaciorum artem superat, omnes sophismatum versutias detegit & refellit. Possunt etiam boni probique viri in Theologia minus commode sentire: quod tamen eos in virtutum cursu non remoratur. Non omnes æque sumus lyncei: sed inconsulti omnes & improvidi, suus cuique attributus est error, & optimi quandoque dormitant. Nos eos complecti æquum est, qui Deum Christumque omnibus complectuntur viribus: & quemadmodum nos amari ab aliis cupimus, etsi in errore quodam versamur; ita nos paria adversum alios facere oportet. Præsertim quum ea, de quibus lis est, credenda fere attingant, neque primaria religionis capita, sed talia quæ sine salutis dispendio ignorari possunt, & ad quorum cognitionem distinctam, si omnem intendamus vim, perveniri hoc sæculo nequit. In fundamento autem salutis, inque agendis magnus ubique consensus est. Ex quo intelligi potest, illam scientiam esse longe præstantissimam, quæ ad agendum hominem deducit. Id quod deinceps pluribus demonstrandum erit.

*

*

*

(*) ORATIO,

qua disquiritur:

Quænam sit Scientia præstantissima?

PErerandi vice ad me revoluta, polliciti memor, ea persequar, quæ exorsus sum. Satis superque, ut mihi quidem videtur, *Φιλομαθείας* Præstantiam proxime adstruxeram; ubi ostendi, nihil prorsum in rebus humanis esse, quod ejus pretium imminuat. Quando autem tam multa sunt, quæ se nobis ad cognoscendum offerunt: res ipsa postulat, ut perquiramus, quænam ex omnibus scientia clarius exsplendescat, ac veluti princeps ponenda sit, ad quam hauriendam studium nostrum atque industriam præcipue conferamus. Nam quum in universa mundi fabrica nulla propemodum res est, quam mens nostra non contemplari, & ex contemplatione fructum aliquem, vel saltem voluptatem capere possit: primum quidem facile inducimur, ut credamus perinde esse, cuicumque tandem rei diligentiam addicamus nostram, dum ne voluptas, qua ponderare omnia a puero didicimus, absit. Verum usu posterius & ratione edocti, res tantum ab rebus distare, quantum a terra cælum: haud injuria alias aliis digniores judicamus,

(*) Et hæc quoque Oratio, eundem cum superiore vener. Auctorem habet, atque circa idem tempus in Societate Amicorum recitata fuit.

camus, quibus nos plurimum temporis tribuamus. Neque enim in brevi adeo vitæ nostræ cursu fieri potest, ut in cunctorum cognitionem animus se penetret. Si quis tantum sibi sumit, ut nihil non adsequuturum ingenio confidat; in cortice fere hæret, nec ad medullam pertingit: in limine consistit, nec propius adyta accedit: mentisque aciem, dum ad plura intendit, hebetat. Haud secus ac ille qui oculis multa simul cernere instituit, nihil, aut parum admodum percipit. Quare id arbitramur adprime in vita esse utile, ut animum ad aliquod studium adjungamus, cui egregie præter cetera operam locemus nostram. Hoc vero non aliud esse, quam quod hominum naturam ornat & perficit, quod ad beatam & immortalem vitam recto tramite deducit, quod nos ad amplissimas spes excitat Deique simillimos efficit: nemo, opinor, diffitebitur, cui mens læva non est.

Sed permagni interest, ut sciamus, unde hoc studium dignosci, ubi inveniri possit. Quivis id mecum deprehendet, ubi attenderit, cur Deus hominem fecerit. Sicut maximam mundi partem propter hominem machinatus est: ita ipsum propter se, tamquam divini templi antistitem, spectatorem operum, rerumque cœlestium. Solus enim, quod constat, est, qui sentiens, capaxque rationis intelligere possit Deum: qui opera ejus admirari, virtutem, potestatemque perspicere. Idcirco enim consilio, mente, prudentia instructus est. Ideo solus præter cetera animantia rectus corpore, ac statu factus est, ut ad contemplationem

nem parentis sui excitatus esse videatur. Ideo sermonem solus accepit, ac linguam cogitationis interpretem, ut enarrare maiestatem domini sui queat. Postremo idcirco ei cuncta subiecta sunt, ut factori, atque artifici Deo esset ipse subiectus. Si ergo Deus hominem suum voluit esse cultorem, eoque illi tantum honoris attribuit, ut rerum omnium dominaretur; utique iustissimum est Deum colere, videlicet eum, qui tanta præstiterit, amare hominem, qui sit nobiscum divini juris societate conjunctus. Nec enim fas est, cultorem Dei a Dei cultore violari. Unde intelligitur, religionis, ac iustitiæ causa esse hominem figuratum. Cujus rei testis est Tullius, qui in libris de Legibus: omnium, inquit, quæ in doctorum hominum disputatione versantur, nihil est profecto præstabilius, quam plane intelligi, nos ad iustitiam esse natos. Quod si est verissimum, vult Deus omnes homines esse iustos: id est, Deum, & hominem caros habere: Deum scilicet honorare tamquam patrem, hominem diligere velut fratrem. In his enim duobus tota iustitia consistit. Atque adeo, qui aut Deum non agnoscit, aut homini nocet, injuste, & contra naturam suam vivit, & hoc pacto institutum divinum rumpit.

Non ergo ideo nascimur, ut ea, quæ sunt facta, videamus, sed ut ipsum factorem rerum omnium contemplemur, id est, mente cernamus: non ideo inspirati a Deo sumus, ut cælum intueremur, & solem, sed ut artificem solis & cæli pura ac integra mente coleremus. Quare si quis hominem, qui vere sapit, interroget, cuius rei

rei gratia natus sit : continuo respondebit intrepidus ac paratus, colendi se Dei gratia natum, qui nos ideo generavit, ut sibi serviremus. Servire autem Deo, nihil aliud est, quam virtutum studia tueri, & conservare justitiam. Hanc qui obtulerit Deo, satis pie, religioseque litavit.

Quum itaque primum hominis officium sit, in eoque solo summa rerum, & omnis beatæ vitæ ratio consistat, ut stupendæ mundi molis conditorem, communemque humani generis parentem piis veneretur cultibus: apparet, illam esse præclarissimam scientiam, hominumque studiis maximopere dignam, quæ non modo Deum resque divinas contemplatur, sed ad ejus cultum, religionemque omnia refert. Hoc homini proprium, hoc summum ejus bonum est. Nam cetera in ceteris quoque animalibus reperias. Cum enim voces suas propriis inter se notis discernunt, colloqui videntur: ridendique in iis apparet ratio aliqua, cum demulsis auribus, contractoque rictu, & oculis in lasciviam resolutis, aut homini adludunt, aut suis quisque conjugibus, ac fetibus. Nonne aliquid amoris mutuo, & indulgentiæ simile impartiunt? Jam illa, quæ sibi prospiciunt in futurum, & cibos reponunt, providentiam utique habent. Rationis quoque signa in multis deprehenduntur. Nam quando utilia sibi appetunt, mala cavent, pericula vitant, latibula sibi parant plures exitus habentia, profecto aliquid intelligere videntur. Potestne aliquis negare, ratione illa regi, cum hominem ipsum sæpe deludant? Jam quibus fundendi mellis officium est, cum adsignatas incolunt sedes, castra communiunt,

unt, domicilia inenarrabili arte componunt, regi suo serviunt: nescio an in his sit perfectum prudentiæ exemplum. Incertum igitur, utrum illa, quæ homini tribuuntur, communia sint cum aliis viventibus, nec ne. Religionis certe, in qua perfecta ratio consistit, summaque sapientia, sunt expertia. Hæc in eo eximium facit hominem, quod soli datum est homini intelligere divina. Qua de re Ciceronis vera est sententia. Ex tot, ait, generibus nullum est animal præter hominem, quod habeat notitiam aliquam Dei. Ipsisque in hominibus nulla gens est neque tam immanueta, neque tam fera, quæ non etiamsi ignoret, qualem Deum haberi deceat, tamen habendum sciat. Ex quo efficitur, religioni servendum esse. Quam qui non suscipit, ipse se in terram prostermit, & pecudum sequutus vitam, humanitate se abdicat. Nam ipsa humanitas quid est nisi iustitia? quid est iustitia nisi pietas? Pietas autem nihil aliud est, quam Dei parentis agnitio. Quæ itaque disciplina hanc tradit & præcipit, aliis omnibus merito præfertur: quia hominem summæ felicitatis, ad quam cuncti adeo contendunt, reddit participem, immo Deo suo reddit. Id præstat vera Theologia; de qua dici potest, quod Homerus de Tiresia, Cato de Scipione dixisse feruntur, eam videlicet sapere solam, reliquas disciplinas, velut umbras per inane volitantes vagari.

Sed eam intelligo Theologiam, quæ non ex humanis placitis, non ex Patribus, non ex Conciliis, non ex ullis privatis publicisque libris, sed ex solo Dei verbo, hauritur. Quod verbum
cum

cum in animis hominum scriptum, tum in sacris consignatum litteris. De Deo enim quis melius nos edoceat, quam Deus ipse? Salutis viam quis rectius commonstret, quam salus ipsa? Qui ex ejus ore ita pendet, ut aures aliis impartire nolit: non fertur in præcipitia, sed plano itinere ad felicitatis metam progreditur. Igitur summis laudibus extollenda immortalis Dei benignitas, qui, quum homini per se ipsam ratio divina non innotesceret, eum non passus est oberrare, ac sine ullo fructu vagari per tenebras inextricabiles; sed aperuit oculos ejus, & notionem veritatis munus suum fecit: ut & humanam sapientiam nullam esse ostenderet, & erranti, ac vago viam consequendæ immortalitatis monstraret. Hic pater noster, ac dominus, qui condidit, firmavitque cælum, qui solem cum ceteris sideribus disposuit, qui libratam magnitudine sua terram vallavit montibus, mare circumdedit, omnibusque distinxit: & quidquid est in hoc opere mundi, conflavit, ac perfecit e nihilo: hic, inquam, perspectis erroribus hominum, ducem misit Christum, qui nobis justitiæ viam panderet. Quem nos sequi, quem audire, cui devotissime parere addecet: quoniam solus (ut cum *Lucretio* loquar:)

Veridicis hominum purgavit pectora dictis:

Et finem statuit cupedinis, atque timoris:

Exposuitque bonum summum, quo tendimus omnes,

Quid foret, atque viam monstravit tramite parvo:

Qua possemus ad id recto concedere cursu.

Nec monstravit tantum, sed ipse præivit: ne quis difficultatis causa virtutis iter horreret. Nemo enim post mundum conditum talis existit,
nisi

nisi Christus: qui & verbo sapientiam tradidit, & doctrinam præsenti virtute firmavit. Hanc itaque Christi doctrinam nemo sanus est, quin mortalium studiis atque curis dignissimam judicet, tamquam immortalitatis parariam, & sempiternæ salutis promum condum. Hac imbuta mens, facile despicit aliarum scientiarum fructus: qui revera nihil ad illos sunt. Ut enim Deum scire, est omnia scire: sic Deum nescire, est nihil scire, etiamsi existimes te omnia scire. Hanc autem Dei scientiam, in qua sunt omnia, quis planius ac distinctius declaret, quam is qui est perfectus sapiens, id est, in quo summæ doctrinæ ac scientiæ summa virtus, & consummata justitia consensit?

Quod ipsum divinissimi Doctoris institutum studiosos ejus erudit, in quo vis doctrinæ illius consistat; scilicet non in sola contemplatione, sed in cognitionis ad pium virtutis exercitium applicatione; neque tam id agi, ut quis multa discat, quam ut ea, quæ compendio didicit, strenue ac sedulo agat. Hæc nempe est palmaria & vere unica scientia, quæ veram homini religionem, ad quam natus factusque est, propinat. Illa autem religio est vera judicanda, quæ veram tradit sapientiam. At vera sapientia non est, quæ summam pietatem non habet; quoniam sapere nihil aliud est, nisi Deum verum justis, ac piis cultibus venerari. Idcirco & in sapientia religio, & in religione sapientia est: quia & in colendo sapere debemus, id est, scire quid nobis, & quomodo sit colendum: & in sapiendo colere, id est; re & actu quod scierimus, implere. Ubi ergo

go sapientia cum religione conjungitur? ibi scilicet, ubi Deus colitur unus, ubi vita, & actus omnis ad unum caput, & ad unam summam refertur. Sapientia spectat ad filios, quæ exigit amorem: Religio ad servos, quæ quidem exigit timorem. Nam sicut illi patrem diligere debent, & honorare: sic hi dominum colere, & vereri. Deus autem, quia utramque personam sustinet & patris, & domini, & amare eum debemus, quia filii sumus, & timere, quia servi. Non potest igitur nec religio a sapientia separari, nec sapientia ab religione secerni: idem enim Deus est, qui & diligi, & intelligi debet, quod est sapientiae: & metui ac coli, quod est religionis. Sed sapientia præcedit, religio sequitur: quia prius est Deum scire, consequens colere. Itaque in duobus nominibus una vis est, quamvis diversa esse videtur. Alterum enim positum est in sensu, alterum in actu. Sed tamen similia sunt duobus rivis uno fonte manantibus. Fons autem sapientiae, & religionis Deus est: a quo hi duo rivi si aberraverint, arescant necesse est: quem qui nesciunt, nec sapientes esse possunt, nec religiosi. Qui vero inseparabilem nexum, quo utrumque illud cohæret, solvere, vel potius secare adgrediuntur, & stulte ac præter mentis conantur instinctum, & nefandi sacrilegii se reos faciunt.

Quod si sola Dei rerumque divinarum cognitio in portum beatæ vitæ deduceret, nulli alii nisi docti atque eruditi sine dubio beati forent, licet pessimi. Et qui eam non penitus hausissent, essent omnes semper inter spemque metumque dubii, licet optimi: quum innumerabiles existant,

& semper exstiterint, qui sint, aut fuerint sine interiore doctrina, ad quam vel per victus quæritandi necessitatem, vel per corporis invaletudinem, vel per temporis injuriam, vel per præceptorum inscitiam malitiamve, pervenire non potuerunt, boni probique: ex doctoribus autem & sapientiæ antistitibus, qui naturam in tribuendis animi, & corporis, fortunæque bonis benignam nacti, omnia tempora litteris dedere, perpauca fuerint, qui aliquid in vita fecerint laude dignum. Nam si quis in mores eorum diligenter inquirat, inveniet iracundos, cupidos, libidinosos, arrogantes, protervos, & sub sapientiæ suæ obtentu vitia celantes, domi facientes ea, quæ in scholis ac concionibus arguissent. Id quod Tullius jam de sui temporis philosophis queritur: Quotus, inquit, quisque philosophorum invenitur, qui sit ita moratus, ita animo, & vita constitutus, ut ratio postulat: qui disciplinam veram, non ostentationem scientiæ, sed legem vitæ putet, qui obtemperet ipse sibi, & decretis pareat suis? Videre autem licet alios tanta levitate & jactatione, ut his fuerit non didicisse melius: alios pecuniæ cupidos, alios gloriæ, multos libidinum servos, ut cum eorum vita, & vitiis mirabiliter pugnet oratio. Et Nepos Cornelius ad eundem Ciceronem ita scribit: Tantum abest, ut ego magistram esse putem vitæ philosophiam, beatæque vitæ perfectricem, ut nullis magis existimem opus esse magistris vivendi, quam plerisque qui in ea disputanda versantur. Video enim magnam partem eorum, qui in schola de pudore, & continentia præcipiant argutissime, eosdem in omnium libidinum cupiditatibus vivere. Item Senecæ in exhorta-

hortationibus: Plerique, inquit, philosophorum tales sunt disertissimi in convitium suum: quos si audias in avaritiam, in libidinem, in ambitionem perorantes, indicium sui putes profectos: Adeo redundant ad ipsos maledicta, in publicum missa: quos nos non aliter intueri decet, quam medicos quorum tituli remedia habent, pyxides venena. Quosdam vero nec pudor vitiorum tenet, sed patrocinia turpitudini suae fingunt: ut etiam honeste peccare videantur. Clarissimos hos viros quum ita audimus invehi, nonne videntur vivis coloribus depinxisse corruptos temporum nostrorum mores? ubi qui honestiora & sanctiora praecipunt, aut non faciunt ipsi quae suadent, aut si nonnulla faciunt, non disciplina eos ad rectum, sed vel gloria, vel pudor, vel ipsa natura perducit, quae saepius etiam pessimos impellit ad laudem. Neque placere hi propter solam scientiam Deo possunt, neque bene mereri de humano genere censendi sunt. Etenim non tam de rebus humanis bene meretur, qui scientiam bene sentiendi adfert, [quae arguta fere malitia est] quam qui pie, atque innocenter & ore, & exemplo suo docet vivere. Quare majori in gloria apud Graecos philosophi fuerunt, quam oratores. Illi enim recte vivendi doctores sunt existimati, quod est longe praestabilius: quoniam ut bene dicere, sic bene per omnes partes sentire ad paucos pertinet, bene autem vivere ad omnes. Sapientia enim omnis, nisi in aliquo actu fuerit, quo vim suam exercent, inanis & falsa est. Hinc recte Marius apud Sallustium: Non placent, inquit, mihi illae litterae, quae ad virtutum doctoribus nihil profuerunt. Recteque Cicero ci-

viles viros, qui remp. gubernant: qui urbes aut novas constituunt, aut constitutas æquitate tuentur: qui salutem, libertatemque civium, vel bonis legibus, vel salubribus consiliis, vel iudiciis gravibus conservant, philosophiæ doctoribus prætulit. Bonos enim facere oportet, potius quam inclusos in angulis facienda præcipere, quæ ne ipsi quidem faciunt. Qui autem docent tantum, nec faciunt, ipsi præceptis suis fidem detrahunt, leviolemque doctrinam suam faciunt, dum re ipsa resolvunt, quod verbis adstruere nituntur. Quis enim obtemperet, cum ipsi præceptores doceant non obtemperare? Bonum est quidem recta, & honesta præcipere: sed nisi & facias, mendacium est, & incongruens, atque ineptum non in pectore, sed in labiis habere bonitatem. Continuo dicat aliquis: Prius disce, qui doces: & antequam mores aliorum corrigas, tuos corrige. Homines enim malunt exempla quam verba: quia loqui facile est, præstare difficile. Quod Cornelius olim de civibus suis questus erat; multos pro libertate fortius loqui, quam pugnare; idem de sacrae urbis incolis merito dixeris. Utinam quidem tam multi bene facerent, quam multi loquuntur bene! quum tamen divinæ veritatis monumenta, & tot virtutum exempla ad nos transmissa sint non ad inanem aurium oblectationem, sed ut essent pabulum honestæ mentis; non ut ingenium inde cultius, sed & animus rediret; non ut loqueremur tantum, sed & viveremus. Atticus certe, teste Nepote, principum philosophorum ita percepta habuit præcepta, ut illis ad vitam agendam non ad ostentationem uteretur.

Porro

Porro hic sapiendum est, & quidem mature. Non enim nobis altera vita conceditur, ut quum quæramus in hac sapientiam, in illa sapere possimus: in hac utrumque fieri necesse est. Cito inveniri debet, ut cito suscipi possit: ne quid pereat ex vita, cujus finis incertus est. Nihil nobiscum ferre possumus, nisi vitam bene, atque innocenter actam: quam solam sancta illa majestas ab homine desiderat. Ille ad Deum copiosus, ille opulens adveniet, cui adstabunt continentia, misericordia, patientia, caritas, fides. Hæc est hereditas nostra, quæ nec eripi cuiquam potest, nec transferri ad alium. Quisquis enim corruptelas terræ virtute calcaverit, hunc arbiter ille summus, & verax ad lucem, vitamque perpetuam suscitabit: neque divitiæ, neque fasces, neque regia potestas, neque immensa doctrina immortalem faciunt. Nam quicumque rationem hominis abjecerit, ac præsentia sequutus in humum se ipse prostraverit, tamquam desertor domini, & imperatoris, & patris sui punietur. Tantum abest, ut bene sentire, & male vivere, quidquam juvet ad præmium consequendum, ut contra omnem sceleribus præcludat excusationem. Namque, uti Sospitator noster docet Luc. XII: 47. Servus, qui supremi domini voluntatem neque cognovit, neque obsequutus illi est, pœnas quidem dabit, propterea quod in voluntatem, quam nosse debebat, non inquisivit. At ille servus, qui voluntatis divinæ guarus, insuper eam habuit, tanto graviores pendet pœnas; quia nihil usquam est, quod sanctissimum Numen magis offendant, quam veritatis contemptio, & justii detrectatio. Ex quo intelligi potest, quanti

T t 3

inter-

interfit, non veritatem modo, sed maxime virtutem lætis amplexibus veluti thalamo jungi.

Una igitur spes homini, una salus in eo posita est, ut Deum & cognoscat, & colat. Hæc bina sejungi nec possunt, nec debent; nisi quis existimet, mentem humanam sola cognitione veri perfici, non vero amore boni; verbum Dei intellectum dumtaxat instruere, nec formare voluntatem; Spiritum Dei ingenium solummodo locupletare, nec animos imbuere recti studio; & sanctos cœlites tantum in videndo & contemplando Deo, non laudando amandoque occupatos esse. Atqui heic jam discenda, quorum maximus in cœlo perseverabit usus.

Præterea recte credere, & nequiter vivere, non summum modo sceleris, sed & summum stultitiæ est: nam perinde est ac si quis noscat aliquid venenum esse, & tamen eo lubenter vescatur; vel cernat præcipitium, atque in illud sciens prudensque se conjiciat. Verum isthæc, recte credere, & pessime vivere, si rem recta putemus via, simul consistere nequeunt: quia is qui male vivit, hoc saltem pessime credit, non recte vivendum esse. Viæ duci vere non credit, qui eum præeuntem non sequitur: Neque credit præceptori, qui ejus documenta atque hortationes susque deque habet. Pari modo de Christi discipulis atque adseclis judicandum est. Qui male vivit, dum religioni quodammodo adsentitur, is vel falsam ideam habet officiorum religionis, vel ampliorum quam par est Dei indulgentiam sibi fingit, vel aliis istiusmodi fictionibus sibi supparasitatur. In his

his autem omnibus, quam male sentiat, nemo non videt. Quin is qui notitiam, quam de Deo habet, ad actum non refert: malos genios imitatur. Credunt enim isti, & exhorrescunt; atque adeo scientia eorum hactenus efficax est, quod horrorem subinde incutit, & damnationem ante oculos adducit. Postremo, ita cassa, ita evanida, sine actu, cognitio omnis est, ut & nosse quidem Deum, qui ei non obediunt, dicantur.

Apparet ex his omnibus, caput rei esse notitiæ de Deo divinisque rebus sedulam ac seriam ad virtutis studium accommodationem, qua sine, non minus inutilis est notitia, quam famelico nosse cibos quos non comedit; & ægroto, nosse remedia quibus non utitur. Qui itaque vult sapiens, ac beatus esse, audiat Dei vocem, discat justitiam, sacramentum initiationis sacræ norit, humana contemnat, divina suscipiat, ut summum illud bonum, ad quod natus vocatusque est, possit adipisci. Omnis sapientia hominis, omnis notitia animis cœlestibus digna profecto in hoc uno est.

* * *

Quod Cicero de sapientia dixerat; nihil a Diis immortalibus uberius, nihil florentius, nihil præstabilius hominum generi datum esse; id nobis de divina illa sapientia, quæ in Christi hauritur scola, multo potiori jure prædicare licet. Nullus enim suavior animo cibus est, quam ejus cognitio. Sola isthæc nos a libidinum impetu, & formidinum terrore vindicat, & ipsius fortunæ modestè ferre docet casus, & omnes vias, quæ ad

solidam quietem & tranquillitatem ferunt. Nihilominus paucos admodum sui amatores habet. Diogeni de sapientia disserenti aures nemo commodare, canenti & modulanti præbere omnes. Hinc ille: O Dii immortales, quam pauci utilibus, stultis quam multi capiuntur! Idem heic usu venire, omnes illi testantur, qui, quæ de stultitiis, aut aquis arcendis, aut de manu conferenda, quæ de spe, de vita, de salute, de immortalitate, de Deo erudite disputantur, pronis accipiunt auribus, faventique animo: sed, ubi vis sapientiæ ostenditur, quæ superstitiones mortíferas, erroresque turpissimos sopire, quæ justitiæ omni virium contentione operari, quæ ad Dei gloriam, ejusque obsequium cuncta referre docet, tum plane alienos se præbent, & suo, quod cœperunt, vivunt modo. Ut recte judices, amorem sapientiæ paucos ad ossa tetigisse, paucis medullam animæ facibus suis perussisse. Nam quia virtutibus amaritudo quædam permixta est, vitia vero voluptate condita sunt: illa offensi, hac deliniti feruntur in præceps: ac bonorum specie falsi, mala pro bonis amplectuntur. Et si vero natura hominum proclivis in vitia, ad veram illam, & piam sapientiam ægre se patitur adduci: tamen in sola ea summam rerum, & beatæ vitæ proram puppimque consistere, proxime plenius a me ostensum. Superest, ut capitulatim dicam, omnes veritates divinitus revelatas a doctore sapientiæ, duceque veritatis, in Sacro Codice ita exponi, ut ad Dei admirationem, piosque cultus nos incitent. Id quod liquido patebit, si Christianæ religionis capita, in quæ tenelli juravimus, attigero.

Unum profiteamur Deum : uni ergo divinos honores habere, uni nos totos dare & consecrare æquum est. Hic Deus, quia est Pater noster, diligendus : quia dominus, timendus est. Patrem esse, infinita, quibus nos cumulat, beneficia abunde comprobant : his si nosmet ingratos exhiberemus, merito existimaremur stultissimi. Dominum esse, ex eo constat, quod sicut universum mundum virtute sua produxit, & nutu suo gubernat, ita præsertim nos artificii manu conditos regit, tuetur, conservat. Ut vero in hac terra collocati sumus, ut sapientiam, bonitatem, & potentiam Dei ex stupendis illis operibus conspicuam jugiter demiremur : sic nos ab ejus in solidum arbitrio pendere, & nexu atque mancipio Conditoris nostri esse, numquam non meminisse oportet. Porro Deus in carne manifestatus, potentissimum juxta ac suavissimum, ad divinam in humano corpore vitam degendam, incitamentum est. Quia filius : oscula ejus pia submissione, promptoque obsequio libare jubemur. Quia sospitator : ad eum, tamquam tutissimum salutis portum prudenter cursum dirigimus. Quia eximiiis donis velut fragrantissimo oleo perfusus : omne studium nostrum eo conferimus, ut de iisdem, quoad pote, participemus. Quia præstantissimus vates, immo Sophorum Deus : ejus doctrinam omnibus viribus complectimur, avidissimeque combibimus. Quia augustus Sacerdos : ejus hostia Deum nobis propitium factum pie credimus, & hostimenti loco, quidquid in nobis est, pure illi offerimus. Quia Rex ac dominus : & jussa illius facimus, & in majestate atque benevolentia ejus spem ac fiduciam nostram ponimus.

Nostro bono dira supplicia perpeſſus, & in crucem actus eſt: ut patientiæ exemplum monſtraret nobis, neque dubitaremus, ſi fata ita ordinaviſſent, exquisitiſſimis tormentis corpora objectare, & pro veritate adſerenda mortis adire pericula. Vitam pro nobis poſuit: ut non nobis, non carnis illecebris, non ſæculi tentamentis, non Sathanæ lenociniis audientiam daremus, ſed ut ſibi, hoc eſt, Deo, dum ſumus, viveremus. Corpus ipſius terræ mandatum: ut ſciremus, ejuranda vitia, deponendas carnis exuvias, & delinquendi licentiam penitus abjiciendam, ut frangatur, enervetur, tandemque in nihilum redigatur. Sed quia idem ſuperas evaſit ad auras, ut longe clarius atque magnificentius laudes Dei & majeſtatem in vita extolleret: nos quoque ad piam, & divinæ legis normam examuſſitatam vitam, virtutum Dei indicem æmulamque, reſurgere addecet. Evectus in cœlum, regale Patris ſui ſolium occupavit: id nos ſubmonet, ut humana & terreſtria deſpicata habeamus, quia fluxa, & incerta, & ad corporis modo vitam pertinentia; coeleſtia vero, quia æterna, & ſuavia, & animi deſiderium explentia, unice ſpiremus, ſperemus, quæramus. De cœlo redibit Chriſtus, cogitationum, dictorum, ac factorum rationem exacturus ab ſingulis: ſingulos igitur id operam ſerio ac ſedulo dare oportet, ut talem inſtituant vitam, quæ ab Iudice inſpecta, non abſolvat tantum, ſed etiam præmio dignos conſtituat. Credimus inſuper, Spiritum Sanctum eſſe: neque hoc ſcire ſufficit, ſed in id maxime connitendum ſacra monumenta paſſim docent, ut illius ſequamur ductum, ut ſanctitatem & caſtimoniam, quam ille ſuadet, præci-

præcipit, & efficit, arripiamus, ut animum ad illius doctrinam submissum, docilem, atque attentum adferamus. Habet vero Christus populum a Sæculi fece segregatum & repurgatum, cuius præcipuum decus est integritas animi, morumque castitas: frustra itaque sumus, & inaniter gloriosi, nisi hunc ornatum ceperimus. Idem ille populus, arctissimo fœdere junctus, & communium beneficiorum usu ac spe colligatus, tenerimo amore alii alios prosequuntur: eo ni capti sumus, a Christi castris longissime absumus, etsi nomina nostra professi. Confidimus, peccantibus nobis, si veniam delictorum rogaverimus sanguine Christi freti, clementiam Dei numquam deserre: sed temerarii simus, & pessime nosmet frustramur, si in spem veniæ a tramite justitiæ recedamus. Fugienda potius mala, & suspensiones criminum vitandæ, ne venia opus sit. Christianis eximium est, quod credunt, mortalium corpora decursis ætatibus mundi ad alteram vitam suscitatum iri: hoc eo valet, ut corpora a luxu & libidine intaminata præstemus ac servemus, ne turpiter scedata atque insignita aliquando e conditoriis prodeant. Postremo, beatam exspectamus vitam: sed ut ne nos fallat spes nostra, nunc jam pietate, justitia, modestia, abstinentia, ceteris virtutibus ad eam adspiremus & contendamus oportet.

Hoc tum est feliciter vivere, & in terris vitam cœlestium imitari. Hæc sola sapientia est viæ dux, virtutum omnium parens, vitiorum expultrix, animorum liberatrix.

O hebetes & stupidos, aut, ut verius dicam, miseros & perditos, si qui harum rerum suavitatem fructumque non sentiunt: sed, ut proci Homerici, ancillarum amoribus irretiti, illam omnium artium dominam, ac principem negligunt! Hæc enim earum rerum scientiam profitetur, quarum pia cognitio æternam beatitatem, ignoratio & contemptus æternum exitium hominis pollicetur.

Beatos contra, immo terque quaterque beatos, quorum ita est adfectus animus, ut nusquam suavius quam in his studiis conquiescat: beatos, qui se illis a teneris unguiculis, penitus totosque tradunt, & illuc, tamquam ad portum confugiunt. Non eos aut inanium dignitatum, aut fluxarum opum adurit sitis: non eos voluptatum illecebræ molliunt & emasculant; liberi, & pravis omnibus cupiditatibus, quibus reliqui tamquam ferreis compedibus constricti tenentur, soluti ex illo perenni fonte aquam æternæ vitæ effatricem hauriunt: ex illis perpetuo viridantibus campis flores suavissimos colligunt atque decerpunt, ex quibus qui odores adflantur, eorum numquam est intermoritura suavitas. Deo expromte inserviunt, Deo caste perfruuntur, ejus tantum gloriæ velificantur, ei adhærescunt, quæque olim plene percepturi sunt gaudia, ea jam nunc mente ac cogitatione percipiunt, & præcipiunt. Ergo sive domi, sive foris versentur, cum Deo assidue colloquuntur. Sive prosperis utantur rerum successibus, eidem ut prosperitatis suæ auctori gratias agunt: si quid eis adversi accidit, [quamquam quid ejusmodi viris accidere queat?] sed

sed tamen si quid eis accidit earum rerum, quas vulgus adversas vocat, neque indignantur, neque concidunt animis, sed verbo divino sese solantes, quidquid a Deo immittitur, summi beneficii loco habendum esse putant. Denique hæc sapientia mentes plene ad salutem instruit, atque adeo ceteras disciplinas infinito intervallo post se relinquit. Quod demonstrandum erat.

TANTUM

NOVA

NOVA LITTERARIA.

TURICUM. Litteris Heideggerianis exscriptum est luculentum Carminis epici Specimen, quo fecundi non minus atque facundi ingenii Auctor post latibula abditus publicum judicium experiri voluisse videri possit: Titulus ita habet: *Die Syndflut. Ein Gedicht. Erster und zweyter Gesang. Zurich. 1751.* Forma quam vocant quarta grandiore; characteribus latinis, qui Gothicis illis pinguioribus, barbaris Seculis utrique Sermoni & Romano & Teutonico communibus, longe sunt ob simplicem venustatem præferendi. Quis autem Titulum hujus Carminis legens non statim in animum inducat suum, Poëtam anonymum, quisquis fuerit, ejusdem fere argumenti retractatione, eam laudem æmulari, quam nobilissimi BODMERI Musa Noachum novi orbis restauratorem canens ab omnibus qui nasum habent atque intelligunt, quid solidum crepet & pictæ tectoria linguae, meruit atque jure quodam suo prælibavit? Præfiscine autem dixerim, me illi opinioni nonnihil favere, quæ ipsum Clariss. Bodmerum in suspicionem vocat, quasi æmulo destitutus ipse secum hoc gloriæ certamen suscepit.

2. Prodiit ex eadem officina plurimum Reverendi Viri J. FRID. STAPPERI, Verbi divini apud Diesbacenses Ministri Operis desideratissimi, quo Religionis Doctrinam ita perspicue ac luculenter explicat, ut nihil fere inexplicatum relinquat, Tomus VIII. sub hac inscriptione: *Joh. Fried. Stappers / Predigers des göttl. Worts, Grundle*

Grundlegung zur wahren Religion. Achter Theil. Zürich. 1751. in 8. pl. 50. Complectitur vero isthoc volumen præcipua quædam Religionis Capita, nim. Cap. XVIII. de Satisfactione Christi. Cap. XIX. de Vocatione. Cap. XX. de Regeneratione. Cap. XXI. de Fide.

3. Das fùrtreffliche Gebât Pauli für die Thessalonicher 2. Thessal. I: 11. 12. vorgestellt und erkläret in einer Abschieds-Rede von der Christlichen Gemeinde zum H. Geist! von Johann Rudolph Rahn / gewesenen Diacon bey dieser Gemeinde und erwählten Archidiacon bey der Gemeinde zum Grossen-Münster. Geschehen Sonntags den 4. Weinm. 1750. Zürich. in 4. pl. 4.

4. Das Bild Evangelischer Lehrern und begieriger Zuhörer, vorgestellt und angepriesen in einer Eintritts-Rede bey der Christlichen Gemeinde zu dem Grossen-Münster über die Worte Esaj. LII: 7. von Johann Rudolph Rahn / Archidiacon und der Stifft. Donnerstags den 22. Weinm. 1750. Zürich. in 4. pl. 4.

5. Eadem nobis officina dedit: Geschichte der Staats-Veränderungen in der Römischen Republik. Aus dem Französischen des Hrn. Abts von Vertot übersezt. Zweyter Theil. Zürich. 1750. in 8.

6. Ex Officina Gessneriana prodierunt sequentes Exercitationes Academicæ: a) Dissertatio Theologica de Christo Jesu, Ἰλασνγίω, Propitiatorio, in Epist. S. Pauli ad Rom. Cap. III. v. 25. quam Præsiede Viro Clariss. JO. JAC. LAVATERO, S. Theol. Prof. pro consequendo Examine Theologico

gico defendebant II. Candidati. Tiguri. 1750.
in 4. Summa Capita hujus Disfertationis hujus-
modi sunt. §. 1. Argumentum harum Thesium.
§. 2. Christus Jesus ἱλαστήριον in Sanguine suo.
§. 3. Adjectivum neutrum ἱλαστήριον positum pro
Θυσία ἱλαστηρίω, *Hostia piaculari*. §. 4. Sacrificio-
rum origo & prima institutio. §. 5. Fines eorun-
dem. §. 6. Christus Jesus Θυσία ἱλαστήριος, *Sacri-
ficium propitiatorium*. §. 7. Inde probata Satisfactio
Jesu pro nobis. §. 8. Vox ἱλαστήριον usurpata de
Operculo Arcæ Fœderis. §. 9. Christus Jesus ἱλα-
στήριον respondens Propitiatorio veteri, Arcæ Fœ-
deris operculo. §. 10. Alia comparatio inter Pro-
pitiatorium & inter Jesum Christum. §. 11. Sen-
tentia Socinianorum de illis locis S. Scripturæ, in
quibus Christus Propitiatio pro peccatis nostris fa-
ctus esse dicitur. §. 12. Respondetur ad Objecti-
onem.

7. Meditationis de pia & circumspccta in tra-
dendis sanctioribus Disciplinis sectanda Simplici-
tate. Pars III. quam placido Eruditorum examini
subjicit J. JACOBUS ZIMMERMANNUS, S.
Tb. Prof. Reg. Boruss. Soc. Scient. membrum, Respon-
dente Henrico Schinzio, V. D. M. Assumente Hen-
rico Cellario, S. M. C. postridie Synodi Autumna-
lis. Tiguri ex officina Gessneriana. 1750. pl.
5½. Postquam Cel. Auctor in superiore Disfer-
tatione de Simplicitate Catechetæ in tradendis Re-
ligionis Christianæ rudimentis consuetanda egisset:
In hac III. Meditatione nunc ad commendandam
hanc Simplicitem Oratoribus sacris progreditur,
ac postquam §. III. explicasset in quo Simplicitas
Orationis sacræ consistat, docet deinde §. IV.
quæ-

quænam Oratori, Simplicitem illam sectaturo, evitanda sint: Contra §. V. quid ad illam obtinendam requiratur. Deinde §. VI. - VIII. comparisonem instituit inter methodum concionandi Anglicanam & Belgicam, illamque huic multis nominibus præferendam esse censet. Denique §. IX. repræsentat quædam media generalia & specialia, quæ ad obtinendam illam in Orationibus sacris Simplicitem plurimum conferre possunt.

8. Rede eines Predigers wider die so sehr im Schwang gehenden Verleumdungen über Proverb. XVIII: 8. in unseren letzten Zeiten, da die Lieblosigkeit und Ungerechtigkeit überhand genommen, und allerhand Zungen Sünden ohne Scheu und Scham begangen werden, sehr nöthig und heilsam zu lesen. Zürich. 1750. Bey Heidegger. 8. pl. 4. Memorabile est, quod etiam hic sacer Sermo, qui detestabile calumniandi cacoëthes vivis coloribus depingit, a calumnia non potuit esse tutus: Memorat enim Anonymus Auctor ad verba paginæ 13. Peter redt übel von Hans, Hans* redt übel von Peter, und Michel redt übel von Peter und Hans: in nota subjecta hujusmodi: * Hier hat mich einer angezapft der Hans heißt, und Entschlagniß begehrt; Der Leser merket wohl, daß es ein Stolz mit Unverstand begleitet war. Ich habe mit Wahrheit sagen können, daß im geringsten nicht an ihn gedacht; Es ist mir so eingefallen, wie ichs bey andern Authoren gelesen, Cajo redt schimpflich von Bruto, Brutus von Cajo 2c. Derowegen mich 8. Tage hernach also erläutere: Ich habe vor 8. Tagen etliche Nahmen angezogen, nicht in dem Verstand, daß precis alle, die so heißen diesem Laster ergeben seyen: Vielweniger in dem Verstand, daß die anderen, die

nicht so heißen, ausgenommen seyen. Einige sind genannt, viele andere gemeint: Dann so ich aller und jeglicher hätte gedenken wollen, so hätte ich fast alle Weibs- und Manns-Nahmen aus dem Calender ablesen müssen. Da er mich wider angrieffen, hab ich geantwortet: Es seye Gott und ihm bekannt, ob er kein Verläumder sey, oder niemahl verächtlich und Ehr. verlezlich von seinem Nächsten geredt: Wann er getroffen, solle ers zur Besserung annehmen. Ein Glück ist's für den Prediger, daß unter denen 100. oder mehr Hansen/ Petern/ Micheln/ die da gewesen, doch nur einer ihn angefallen; sonst hätte er seine liebe Noth gehabt, und wäre wohl untheur gestürmt worden.

9. Die Wege und Werke Gottes in der Seele, oder wie Gott den armen Sünder überzeuge, neugebähre, erlächte, heilige, und endlich herzlich mache. Jezo mit den Vorrechten und Herzlichkeiten der Kindern Gottes: auch denen Namen, welche dem Sohn Gottes in H. Schrift gegeben werden, vermehret. Zürich. In Bürlischer Trukeren. 1750. in 12.

10. Martini Mollerii Christenliche Sterb-Kunst. Zürich in Bürlischer Trukeren. 1750. in 8. maj.

11. Vindiciæ Actorum Murensium pro & contra R. D. P. MARQ. HERRGOTT Genealogiæ Diplomaticæ Augustæ Gentis Habsburgicæ auctorem, seu Acta foundationis Murensis Monasterii tanquam ejusdem Genealogiæ fundamenta fidei suæ asferta solidisque rationibus & documentis sobrie & juste vindicata, opera P. FRIDOL. KOPP, Monachi Murensis. Typis ejusd. Monasterii per Jo. Casp. Hiltensperger. 1750. Forma quarta grandiore cum figuris æneis. Acta Murensia, Libram Fanda-

Fundationis appellant, primum typis vulgata sunt An. 1618. sub titulo *Originum Murensis Monasterii &c.* quam editionem curavit Polyhistor Galliae celebris *Peireskius*: Hujus vero Codicis usum præcipuum in illustranda *Origine & Genealogia gloriosiss. Comitum de HABSBURG* deinceps dedita opera declaravit peculiari Libello *Dominicus Tschudius*, Abbas ejusdem Monasterii, publicato An. 1651. & denique An. 1702. recuso. Nuper autem summe Rever. P. *Marquardus Herrgott*, in opere sane illustri *Genealogiam Diplomaticam Augustæ Gentis Habsburgicæ* complexo *Actorum Murensium* fidem & auctoritatem peculiari *Disertatione de Ætate & Authentia Actorum Murensium* inscripta Tom. I. Prolegom. III. speciosis argumentis labefactare & infra Diplomatum fidem deprimere aggressus, asciam suis ipse cruribus imegisse videri possit. Adversus hunc *Vindicias* suas instruxit Rever. ac Doctiss. P. *KOPP*, eo maxime consilio, ut doceret, *Genealogiam* a *Dominico Tschudio* & ab ipso P. *Herrgott* ad fidem *Actorum Murensium* conditam, ruinosis fundamentis substructam non esse, neque fidem Auctoris anonymi, qui hoc *Fundationis* Libro antiqua Monasterii Murensis jura persequitur, merito suspectam haberi. Has autem *Vindicias* doctiss. P. *KOPP* in III. Partes distinctas esse voluit: quarum I. diluit argumenta a P. *Herrgott* contra ætatem & authenticam *Actorum Murensium* proposita, tantæque Acta hæc fidei integritatisque esse ostenditur, ut *Genealogia Habsburgica* recte ac tuto iis superstruatur; Pars II. demonstrat virtutem, immo necessitatem *Actorum Murensium*, & tantam quidem, ut desuper *Genealogia Habsburgica*, etiam *Diplomatica*, non tantum possit, sed etiam debeat fundari, Pars

III. exhibet ipsa *Acta Murensia* suæ fidei ad litteram & sensum restituta, atque cum novissima P. *Herrgotti* editione, cujus quoque discrepantias & hallucinationes adnotantur, collata, atque aliis insuper animadversionibus illustrata. Argumenta vero Capitum primæ Partis sunt Cap. I. Quo pretio hætenus fuerint habita *Acta Murensia*. Cap. II. Quo sensu a *Blondello* fuerint in dubium vocata. Cap. III. De editione *Actorum M.* Cap. IV. De ætate Scriptoris. Cap. V. De ætate *Codicis Mur.* ex materia, qua constat. Cap. VI. De ætate *C.* *M.* ex figura litterarum. Cap. VII. Ex contextu. Cap. VIII. Defenditur Sententia *Peireskii* de ætate Anonymi Murensis. Cap. IX. Diluitur altera Obiectio contra Sententiam *Peireskii*. Cap. X. Confirmatur *Peireskii* Sententia de duobus *Codicis Mur.* Scriptoribus. Cap. XI. De Schemate Genealogiæ Actis Mur. præfixo. Cap. XII. XIX. De prima usque ad octavam progeniem Habsburgicam. Cap. XX. Explanatur scribendi ratio in Actis Murensibus observata. Cap. XXI. De Genealogia Habsburgica a *Dominico Tschudio*, Abb. Mur. concinnata. Cap. XXII. De Documentis Murensibus a *Dominico Abbate* illustrandæ Genealogiæ suæ adhibitis. Cap. XXIII. Quid sentiendum de his documentis. Cap. XXIV. Vindicantur ab erroribus objectis *Acta Murensia*. Pars vero II. Capitibus decem ipsas Stemmatum Habsburgici propagines ita deducit ac illustrat, ut a GUNTRAMNO Divite recta linea descendat per *hujus Filium* KANZELINUM; per *h. Fil.* RADEBOTONEM; per *h. F.* WERNHARIUM; per *h. F.* OTTONEM; per *h. F.* WERNHARIUM; per *h. F.* ADELBERTUM; per *h. F.* RUDOLPHUM; per *h. F.* ALBERTUM; usque ad RUDOLPHUM I. Rom. Regem.

FINIS.

ARGUMENTA

Volumine quinto explicata.

Part. XVII.

1. Viri Cl. J. JACOBI ZIMMERMANNI Disertatio de Theologia EURIPIDIS. e MSC. p. 1.
2. SAM. BATTIERII, Observationes in EURIPIDIS Hecubam. e MSC. p. 30.
3. J. GEORG. ALTMANNI de Lingua Opica, Italorum antiquissima, eorumque Origine, Exercitatio. p. 51.
4. Disertatio apologetica, qua Celeb. ELSNERI Sententia de Stella a Magis visa ab Objectionibus Clariss. ALTMANNI vindicatur. B. S. C. E. A. R. e MSC. p. 71.
5. Summa Præceptorum Homileticorum in Schediasmate de ratione concionandi simplicissima a JO. HENR. MEISTERO, Lingua Gallica & Germanica edito, contentorum. e MSC. p. 90.
6. Conspectus Compendii Theologici a J. H. MEISTERO in usum Auditorum Lingua Gallica An. 1736. conscripti. e MSC. p. 96.
7. Controversia in Rheticis Ecclesiis An. MDLXX. orta de Hæreticorum poena e Documentis authenticis exposita. Continuatio I. e MSC. p. 106.
8. Nova Litteraria. p. 168.

Part. XVIII.

1. SAM. BATTIERII Observationes in EURIPIDIS Oresten. e MSC. p. 175.
2. JO. JAC. BREITINGERI Disquisitio critica de Examine dubiæ N. T. Lectionis rite instituendo, exemplo Matth. VI: 13. illustrata. e MSC. p. 219.
3. J. PACIMONTANI, Tigurini, Epistola, qua Amici Judicium de Reformatorum b. m. incomparabili in Interpretatione S. Litterarum peritia, Litteris ad Clariss. Formejum familiariter nuper expositum, modeste vindicat. e MSC. p. 262.
4. CASP. THOMANNI Descriptio Baronatus ALTO-SAXENSIS, ejusdemque, inprimis vero HAGANORUM Reformatio Ecclesiastica. e MSC. p. 279.
5. Oratio de Sciendi cupiditate. e MSC. p. 304.
6. Oratio, in qua disquiritur: An & quanto hominibus sit ornamento Sciendi cupiditas? e MSC. p. 315.
7. Nova Litteraria. p. 327.

Part. XIX.

1. SAM. BATTIERII Observationes in EURIPIDIS Phœnissas. e MSC. p. 341.
2. Con-

2. Concilium Tridentinum non institutum esse ad inquirendam illustrandamque ex Scripturis veritatem; sed ad subvertendam, stabiliendosque Rom. Ecclesiæ errores: Demonstratio HENRICI BULLINGERI. Die Caroli MDLI. recitata: Cum stricturis apologeticis adversus Emin. Cardinalem QUIRINUM. p. 384.
3. Reformatio Ecclesiastica HAGANORUM (in Baronatu Alto. Saxensi, delineata a CASP. THOMANNO. Pars altera. e MSC. p. 412.
4. Epistola ad Doctiss. Virum CHRISTOP. AUG. HEUMANNUM, S. Theol. D. & Prof. in Acad. Gœting. qua ejus Judicium de Doxologia ætiologica O. D. adjecta modeste expenditur. e MSC. p. 439.
5. J. L. VALSECHII Epistola de CASTI INNOC. ANSALDI Sententia, quod Petrus Hierosolymis in ædibus Pontificis non Gallinaceum, sed Buccinam forensem Judæorum audiverit. e MSC. p. 452.
6. J. FRID. STAPPERI Dissertatio philosophica, in qua Atheorum exceptio contra Argumentum pro Existentia Dei a Causis Finalibus ac sapiente rerum nexu desumptum, examinatur. e MSC. p. 457.
7. Epistolæ hactenus Ineditæ rariores. p. 477.
8. Viri Ven. J. C. W. Positiones de Honoribus a bono Cive capeffendis. e MSC. p. 429.

Part. XX.

1. J. JACOBI BREITINGERI, Dissertatio Logica, quæ Vim Argumenti, quod a Consensu Multitudinis duci solet, expendit: NB. Eo consilio edita, ut facultas cuivis detur cognoscendi, quo jure quave injuria a tenebrione Futili plagii litterarii fuerit postulata. p. 499.
2. Oratio inauguralis de Matheſeos utilitate, in qua ostenditur, quanto sit ea emolumento omnibus Scientiis, quam sit utilis cum primis Theologo; Physico autem necessaria: Dicta per STEPH. HATHVANI, V. D. M. & Med. D. Philos. & Matheſ. Prof. in Illustri Collegio Reform. Debrecinensi in Hungaria. e MSC. p. 531.
3. J. JACOBI ZIMMERMANNI Dissertatio de Atheismo JORDANO BRUNO, Nolano, impacto. e MSC. p. 557.
4. Ecclesiarum Helveticarum, de Negotio Irenico a JO. ANNE DURÆO suscepto & proposito, primæ Deliberationes Epistolice. e MSC. p. 602.
5. Oratio, in qua *Φιλομαθίας* præstantia adstruitur: Pars posterior. e MSC. p. 629.
6. Oratio, qua disquiritur: Quænam sit Scientia præstantissima? Auctore Viro summe Vener. J. C. W. e MSC. p. 636.
7. Nova Litteraria. p. 656.

*

*

*

